

Kornmagasin, klima og kriser

En studie av kornmagasiner som håndtering av klimatiske kriser på 1700- og 1800-tallet i Norge

Øivind Løvdal

Masteroppgave i historie
Institutt for arkeologi, konservering og historie

UNIVERSITETET I OSLO

13.11.20

En enorm takk til Dominik Collett for å minne meg på å ikke følge i samme spor som Øverland, og Heidi Sandvik som hjalp meg fullføre denne oppgaven etter en trist og uventet vending. Takk til Erling Sandmo for de kloke ordene de merkelige historiene. Takk til Tacotirsdag som alltid var der. Til Gerhard Schønning som inspirerte meg. Og mest av alt takk til Terese. Uten deg hadde ikke dette gått. La oss bygge en fantastisk bokhylle sammen nå.

Innhold

Kapittel 1: Introduksjon	5
1.1 Innledning.....	5
1.2 Problemstilling	6
1.2.1 Feilkilder	6
1.2.2 Metodiske utfordringer og periodisering.....	7
1.3 Klimahistorie, historiografi og tidligere forskning	8
1.3.1 Historiografi - Internasjonalt gjennombrudd rundt 1960-tallet.....	9
1.3.2 Historiografi – i nyere tid	12
1.3.3 Norsk og nordisk klimahistorisk forskning.....	15
1.4 Kornmonopolet.....	17
1.5 Klima i min periode.....	18
Kapittel 2: Øverlands bygdemagasiner	20
2.1 Innledning og problemstilling	20
2.2 Ole Andreas Øverland	20
2.3 De norske Bygdemagasiner.....	21
2.3.1 Øverlands grundige dekning av kornmagasiner.....	22
2.3.2 Bygdemagasinene diskuteres, formes og opprettes.....	23
2.3.3 Bokens oppsetting	24
2.4 Øverland i historiografisk sammenheng	26
2.4.1 Ernst Sars og den norske bonde	26
2.4.2 Hvordan blir kornmagasiner presentert av Øverland?	28
2.4.3 Kornmonopolet.....	28
2.4.4 Klimahistoriske betenknninger	29
2.5 Konklusjon	29
Kapittel 3: Diskusjon om bygdemagasiner og kongelige magasiner	32
3.1 Problemstilling	32
3.2 Bakgrunn for kornmagasiner.....	32
3.2.1 Bygdemagasiner og kongelige magasiner.....	32
3.2.2 Tidsskrifter i perioden	33
3.3 Kornmagasiner som løsning.....	34
3.3.1 Kirkesalget	35
3.3.2 Klima som et voksende tema blant forskere i tiden	36
3.4 Baltazar Sechmann Fleicher og spleiselaget	37

3.4.1 Debatten rundt Fleischer sin idé om kornmagasiner	39
3.4.2 Benzons kritikk til Fleischer:	41
3.4.3 Fleischers nederlag	42
3.5 Gerhard Schønning og bygdemagasiner.....	43
3.5.1 «Betænking, om offentlige Forraads-Huses Opretning av Indretning i Norge» ...	44
3.6 De kongelige kornmagasinene	46
3.6.1 Debatten om kornmagasiner.....	48
3.7 Delkonklusjon	49
Kapittel 4: Gjennomføringen	51
4.1 Innledning.....	51
4.2 De kongelige magasinene åpnes.....	51
4.2.1 Hvordan de kongelige magasinene opererte i praksis	53
4.2.2 Klima og de kongelige magasinene	55
4.3 Kongelig forordning om kornmagasiner	58
4.4 Bygdemagasinerne sprer seg	60
4.4.1 Bygdemagasinet i Hardanger	60
4.4.2 Kornmagasinet og Ulvik	63
4.4.3 Etter Eidfjord.....	65
4.5 Delkonklusjon	69
Kapittel 5: Avskaffing	71
5.1 Introduksjon	71
5.2 Stille rundt avskaffelsen	71
5.3 Sparebanker.....	72
5.4 Klimaet blir mildere	73
5.5 Avskaffelsen og andre faktorer	74
5.6 Delkonklusjon	76
Kapittel 6: Konklusjon	79
6.1 Konklusjon	79
Litteraturliste	86

Kapittel 1: Introduksjon

1.1 Innledning

Sommeren 2018 var uvanlig varm. Med gjennomsnittstemperaturer gjennom taket var det mye bading og feiring av tropenetter. Det førte derimot også til uttørkede gårder, kornmangel og tvangsslakting av kyr på grunn av mangel på fôr. Ekspertene mener denne typen ekstremvær vil bli et nytt problem som en konsekvens av de nye klimaendringene vi nå går gjennom. Det ble dekket av nyhets saker, og korn som politikk ble satt på banen igjen. Det ble snakket både om kornimport og kornmagasiner. Miljøpartiet De Grønne tok også opp kornimport som et sikkerhetspolitisk tema.¹ Hvis det har seg slik at Norge og Europa blir stadig mer utsatt for tørke og kornmangel, har regjeringen gjort seg noen formening om at Russland står for nesten en femtedel av alt korn som blir produsert i verden?

Klimaendringer fører med seg to hovedproblemer. Den første er den de fleste er opptatt av, og som det snakkes mest om. Hvordan hindrer vi de? Hva gjør vi for å opprettholde Parisavtalen eller 40%-målet? Vår håndtering av klimagasser, og en stadig utvikling og økt bruk av fornybar energi er tiltak for å hindre klimaendringene. En ny problemstilling som dukker opp etter hvert som vi overser eller undervurderer klimaendringene vi har skapt er hvordan vi håndterer et mer ustabil klima. Sommeren 2018 ble varslet som en potensiell ny standard, heller enn et avvik. I tillegg til ekstrem tørke i sommerhalvåret, vil ekstrem nedbør om vinteren også skape utfordringer. Hvordan skal vi så leve i denne verdenen? Selv om vi jobber hardt for å forhindre stadig større klimaendringer er skaden til en viss grad allerede skjedd. Stadig flere klimaforskere mener at klimatiltakene nå vil komme for sent, og at man heller må arbeide med å tilpasse oss en verden med et langt mer ustabil og uforutsigbart klima.

Så hvordan tilpasser vi oss? Jeg ble i denne oppgaven motivert til å se på hvordan mennesker i fortiden har klart å tilpasse seg klimaendringer. Har vi som en art opplevd noe lignende tidligere? Hvordan ble det i så fall håndtert? Disse spørsmålene gjorde at jeg til slutt fant frem til kornmagasiner. Selv om det er betraktelige forskjeller både på hva slags klimaendringer det er snakk om, og i hvordan vi er i stand til å håndtere de, synes jeg fortsatt det har vært interessant å utforske hvordan opplevelsen av klimaendringer har vært i fortiden.

¹ <https://www.nationen.no/politikk/mdg-topp-frykter-russland-vil-bruke-korn-som-utenrikspolitisk-kort/>

1.2 Problemstilling

Sammenkomsten mellom klima og politikk vil være fokuset i denne oppgaven. I den sammenhengen har jeg tatt for meg kornmagasinene som ble bygget og utviklet i løpet av siste halvdel av 1700- og starten av 1800-tallet. Som vi vil se nærmere på i løpet av oppgaven var klimaet svært ustabil i denne perioden, og uår og hungersnød blir et gjengående tema. Det skal sies at kornmagasiner ikke var det eneste tiltaket som dukket opp under denne perioden, hvor for eksempel introduksjonen av poteten og utvikling innen landbruk også utgjorde en forskjell. Jeg anser likevel kornmagasiner som et særegent møte mellom politikk og klima. Menneskene som levde gjennom disse utfordringene, gjorde planlagte og beviste handlinger for spesifikt å sikre livsnødvendige varer som korn. Denne bevisste krisehåndteringen med utviklingen av kornmagasiner gjør at man kan si noe om forholdet mellom klima, politisk vilje og samfunnet generelt i perioden. Dette gjør kornmagasiner til et interessant studieobjekt og er derfor fokuset for min oppgave.

Problemstillingen vil altså være: hvor stor innflytelse hadde klima på utviklingen av kornmagasiner mellom 1761-1833 i Norge? Kan kornmagasiner sees på som et møte mellom klimatiske, sosiale og politiske faktorer i denne perioden? Hva kan i så fall dette møtet si oss om samfunnet på 1800-tallet? Og kan de gi oss noen pekepinner på hvor vi er i dag og hva slags utfordringer vi står ovenfor i dag?

Avgrensningen fra 1761 er satt til da diskusjonen begynte å dukke opp, selv om jeg også vil se på utviklingen som skjer i forkant av dette. Avgrensningen til 1833 er ikke like presis, da dette er basert på når kornmagasinene var på sitt mest utbredte. Jeg vil ta for meg hvordan de forsvinner etter 1833, men dette har ingen tydelig sluttdato og blir derfor vanskeligere å plassere.

Jeg vil gå frem i denne oppgaven med å først se på hvordan kornmagasinene først ble foreslått og diskutert rundt siste halvdel av 1700-tallet. Deretter vil jeg se på hvordan kornmagasin som idé ble gjennomført, fra tidlige bygdemagasiner til åpningen av de kongelige magasinene. Til slutt vil jeg se på hvordan avskaffelsen skjedde. Denne tredelingen vil være hovedsakelig kronologisk, med et kapittel til hvert tema. I tillegg vil et kapittel bli gitt til å beskrive en av mine viktigste kilder.

1.2.1 Feilkilder

En mulig feilkilde er selve begrepet klima. I løpet av perioden begynner forskere å bli stadig mer klar over hva klima er, og ser i større grad på hvordan de lengre linjene ser ut. Vi er fortsatt i spedbarnsfasen, men oppfattelsen av hva vær er utvikler seg. Peter Suhm gir

eksempelvis klima skylden for en hard periode i Sverige når han sier at: «*Sverige søger at arbejde sig op over sit Climats haardhed, og Jords Utaknemlighed.*»² Nå er nok Peter Suhm særskilt i å være forut for sin tid med flere ting, som å snakke om klima i det hele tatt, og å gi det skyld i et lands dårlige tider. Generelt er det merkverdig at Suhm bruker begrepet klima i en slik sammenheng. Det kan være at det han mener med klima ikke er det samme som vi snakker om i dag. Det er ikke et utbredt begrep, og mange forskere som skriver om det vi i dag ville beskrevet som klima tar ikke begrepet i bruk.

Det kan altså være problematisk å bruke plassere begrepet klima på disse menneskene som levde på 1700-tallet, og kan føre til anakronistiske slutninger. Løsningen vil være å bruke dette begrepet for å forstå disse menneskenes opplevelse, heller enn å forstå hvordan de oppfattet klima. Jeg kan ikke si mye om hva en bonde på 1700-tallet mente klima, men jeg kan si hvor mange uår han opplevde og om han la noen planer for å overleve neste.

En annen feilkilde som vil bli diskutert mer senere kommer fra en del av kildematerialet mitt. Jeg bruker en bok fra 1913 som gjengir sitater fra perioden jeg studerer. Jeg anerkjenner dette som et problem, men velger å ta diskusjonen omkring disse sitatene nedenfor.

Til slutt har jeg arbeidet med denne oppgaven under koronapandemien, som har gjort arkivarbeidet vanskeligere enn ellers.

1.2.2 Metodiske utfordringer

Klimahistorie har en sterk tverrfaglig orientering. Jeg må derfor være tydelig på hva jeg kan og ikke kan, og hva jeg må stole på forskere fra andre felt om. Jeg skriver historie. Jeg har sett på værmeldinger, og har hørt om høy- og lavtrykk. Jeg kan svært lite om antisykloner og transatlantiske oscillasjoner. Jeg har prøvd å sette meg nok inn i det til å forstå det jeg trenger å forstå, men har akseptert det faktum at jeg ikke kan forstå alt som blir studert i den klimatiske delen av forskningsfeltet. Kildene til min oppgave kommer fra forskjellige felt, og jeg er ikke alltid i stand til å gjøre en vurdering på hvorvidt den forskningen som er gjort på disse feltene er gode. Jeg gjør likevel en antagelse om at de forskerne som har drevet det klimatiske arbeidet som jeg og mine referanser baserer seg på, er god forskning. De er selv publiserte og anerkjente forskere innenfor sitt eget felt som for eksempel Terje Thun. Den aller største delen av de klimatiske dataene jeg bruker har jeg fra andre historikere som har behandlet de selv. Jeg opererer derfor med godt behandlet data slik sett.

² Suhm, Peter Friderich. *Nærværende Attende Sæculi Character, Tredie Stykke*, i *Det Trondhiemske Selskabs Skrifter. Tredie Deel Med Kobberne*. Kiøbenhavn 1765. 8vo., s179

Jeg kommer til å bruke en del kilder fra perioden jeg studerer. Disse vil nødvendigvis bli analysert og forstått med en hermeneutisk tilnærming, gjennom den såkalte hermeneutiske sirkel.

1.3 Klimahistorie, historiografi og tidligere forskning

For å forstå klimahistorisk historiografi må man nødvendigvis først forstå klimahistorie. Siden fagmiljøet er relativt smalt i Norge velger jeg å disponere litt tid til dette for å gi en grunnleggende forståelse av feltet.

Klimahistorie tar for seg klima i historisk tid, og hvordan mennesker har blitt påvirket av det. Siden klima ikke har vært statisk, men har både geografiske og tidsmessige variasjoner kan man se på det som en variabel i den menneskelige opplevelsen. Dette gjør klima til en relevant og spennende innfallsvinkel for historiefaget. Preindustrialiserte jordbruksamfunn har vist seg å være særlig utsatt for klimasvingninger, og har i visse tilfeller skapt demografiske kriser.³

En spesielt interessant og populær periode for klimahistorisk forskning er perioden som kalles «den lille istid». Perioden er satt fra starten av 1500-tallet til midten av 1800-tallet, men det er i dag en enighet om at det finnes store variasjoner for geografiske områder. Som en generell tendens ser man at gjennomsnittstemperaturen gikk ned over hele kloden rundt denne perioden, og at klimaet ble langt mer ustabil. Gjennom hele Europa så man flere tilfeller av matmangel og hungersnød som konsekvens av mislykkede avlinger og sykdom som spredte seg. Både mislykkede avlinger og sykdom relateres i dag til sjokkår.⁴

Klimahistorie har gjerne to hovedmål med sin forskning. Den første er å samle kunnskap om klima i fortiden. En slik rekonstruering av klima i fortiden og hvordan det har endret seg over tid utgjør et slags grunnlag for det andre hovedmålet; hvordan klima har påvirket samfunnet og hvilken effekt det har hatt på politikk, økonomi, demografi og kultur med mer. Det er gjerne under denne grenen vi finner mitt tema, klimatilpassing, som har fått stadig mer oppmerksomhet med tiden. Dette temaet tar for seg hvordan samfunnet tilpasser seg til klimaendringer og klimarelaterte problemer, og hvor godt de lykkes i slike tilpassinger. Klimatilpassing er et relevant tema i oppgavens periode, både i Norge og i resten av Europa. Det er gjort forskjellige studier som har vist at land som har møtt nokså like klimatiske utfordringer har kommet betydelig forskjellig ut av det.⁵ Et eksempel er Nederland på 1600-

³ C. Pfister et al. *Palgrave Handbook of Climate History*, s6-9

⁴ Dybdahl, Sult eller Sykdom. 2014, og C. Pfister et al. s268-273

⁵ Fagan, Brian, *The Little Ice Age: How Climate Made History* 2002.

og 1700-tallet som faktisk opplevde en økonomisk opptur, mens Frankrike i samme periode blir hardere rammet av klimasvingningene, hvor ulike tiltak for å tilpasse seg disse svingningene sies å være en del av forklaringen.⁶ Dette gir tydelig inntrykk av at klimatilpassing er relevante og spennende studieobjekter.

1.3.1 Historiografi - Internasjonalt gjennombrudd rundt 1960-tallet

Klimahistorie er et relativt nytt tema sammenlignet med de fleste andre retninger innen historieforskning. Dette kommer til uttrykk for eksempel ved at begrepet 'den lille istid' ikke dukker opp i vitenskapelige dokumenter før i 1939.⁷ Historiografisk er særlig 1960-tallet nevneverdig. Frem til da har man trodd at klima har vært forholdsvis statisk veldig lenge. Et symptomatisk sitat fra en tekst *History of Humankind* skrevet av Sir Leonard Woolley og Jacquetta Hawkes for UNESCO i 1963 avslører dette gamle synspunktet godt:

*«By about 5000 BC when the first agricultural communities were already extending in Asia, the climate, the distribution of vegetation and all the related factors had settled to approximately their present condition. When true civilization at last began, not only was Homo Sapiens and the agricultural basis of his existence firmly established, but the natural environment which was to form the background of all subsequent history had already assumed the form which we ourselves have inherited.»*⁸

Samtidens forskere var altså stort sett enige i at klima ikke hadde variert særlig siden sivilisasjonens fødsel. I løpet av 1960-tallet viser blant annet boring i isbreer og ved polene at dette ikke stemte. Endringen i synet på klima som statisk mellom i dag og 5000 f.v.t. skaper bølger i akademiske miljøer rundt denne perioden. Det er naturlig å tenke seg at så lenge man forsto klima som forholdsvis statisk, var det ikke særlig spennende å se på hvilken effekt det hadde hatt på mennesker og samfunn, siden den ville være den samme til enhver tid for alle i samme område. Isreboringene viste at dette ikke stemte, noe som igjen førte til at man måtte revurdere klima sin rolle i historisk forskning.⁹

Det er dette som gjerne definerer skillet på 1960- og 70-tallet. Nyere vitenskapelige

⁶ Hansen, Tor Ivar. Med kongen som redningsmann. Kornmagasin som klimatilpasning på 1700-tallet. Heimen bd. 52. 2015

⁷ Begrepet blir da brukt for å beskrive en periode med vekst i isbreer i Nord-Amerika, og forfatteren referer til en «vittig» journalist som fant opp begrepet.

⁸ Lamb, Hubert. Climate, History and the modern world. London: Routledge, 1995, s3 gjengitt fra *History of mankind (1963)*

⁹ Lamb, s2.

metoder dukket opp, og man kunne stadig mer presist si noe om klima i fortiden.

Dendrokronologi, isbreundersøkelser og etter hvert pollenanalyse skapte stadig mer presis informasjon om hvordan klimaet i fortiden var, og funnene viste til en langt mer variabel klimahistorie enn man hadde antatt. Klimahistorikere i denne perioden lot seg imponere over metoder som dendrokronologiens evner og bredde. På tross av dette endte de faktisk i starten opp med å undervurdere hvor mye man kunne si om fortidens klima.¹⁰

Det ble på samme tid også tatt et oppgjør med den gamle klimahistorien. I tiårene før 1960 fantes det de som mente å se en sammenheng mellom klima og historie, men disse forskerne har i ettertid blitt forholdsvis diskreditert. I 1971 kom Emmanuel le Roy Ladurie med boken *Times of feast, Times of famine*,¹¹ som tar et definitivt oppgjør med denne «gamle» klimahistorien. I boken bruker Ladurie nesten hele sitt første kapittel på å rive ned tidligere klimahistorisk arbeid, for så å bygge det opp fra grunnen av. Kritikken av slikt tidlig arbeid har gjerne gått ut på at de overdriver hvor viktig klima er for historiske hendelser, gjerne på bekostning av konvensjonell historieforståelse, at de ser på et for lite tema til å kunne si noe relevant, eller at man ikke har empiri til å støtte opp om påstandene sine. Et problem som fort kan dukke opp når man overdrevent fokuserer på klima er at man ender opp med klimadeterminisme.

Man skal nemlig være varsomme med å overdrive klimaets effekt på mennesker. Klimadeterminisme er nærliggende naturdeterminisme og innebærer at man ender opp med at historien aldri kunne gått noen annen vei, siden klima var som det var, og at klima blir ledende for kulturelle utviklinger. Denne tankemåten ble representert av blant annet Elsworth Huntington, og er gjengående frem til 1900-tallet. Mye av kritikken av klimahistorisk forskning, til og med etter Ladurie, har gått ut på at man ender opp med klimadeterminisme. Man skal altså være forsiktig med ikke å overdrive klimaets effekt på mennesker. Likevel, å si at for eksempel sultkatastrofen i på starten av 1300-tallet, matmangelen over store deler av Europa på 1740-tallet og «året uten sommer» i 1816 *ikke* har vært med på å forme Europas historie er en like stor overdrivelse i den andre retningen. Den lille istid har ikke vært en eksistensiell trussel for Europa, men den har likevel vært med på å forme dets historie.¹² Det er i dag stor enighet om å være varsom med å ikke gå i den klimadeterministiske fellen, selv

¹⁰ Le Roy Ladurie, Emmanuel. *Times of feast, times of famine: a history of climate since the year 1000*, Garden City, NY, Doubleday 1971, s23-80, Dybdahl, Audun. *Klima, uår og kriser i Norge gjennom de siste 1000 år*. Oslo, Cappelen Damm 2016, s22-28.

¹¹ Boken kom først i 1967 på originalspråket under tittelen *Historie du Climate depuis l'An Mil*. Oversettelsen til engelsk kom i '71.

¹² Ladurie, s23-80

om det fortsatt dukker opp i debatter i dag. Det kan likevel sies at i sammenheng med håndtering av problemer relatert til klimatiske forhold er klimadeterminisme blitt en mindre relevant problemstilling i senere tid.¹³

Det Ladurie gjør i sin bok er både klimarekonstruksjon og konsekvensanalyse, der han prøver å sette sine i hovedsak dendrokronologiske og glasiologiske data opp mot skriftlige kilder. Kan man se en sammenheng mellom for eksempel vinhøsting og endring i klima? Han ser blant annet på hvordan svingningene i klima samsvarer med når på året vinhøstingen fant sted, og kvaliteten på druene der det lot seg gjøre. Forskningen ender opp med å vise at det er grunnlag for å dra en sammenheng mellom disse. De økonomiske konsekvensene av klimatiske svingninger blir derved bevist. År med ugunstig klima skaper mindre og dårligere vin.¹⁴ Disse svingningene er derimot store trege endringer over lengre tid. Vi skal senere se at dette ikke er den eneste måten å studere klimatiske svingninger og deres effekt på mennesker.

Ladurie ender opp med å si at man ikke kan lære så mye av korte endringer i klima, og derfor ikke si noe nevneverdig om dets effekt på et samfunn uten å ende opp med klimadeterminisme. Dette synet ble reflektert i det større klimahistoriske miljøet, og henger noe sammen med den regjerende tradisjonen i perioden. Annales-skolen sto sterkt, og lange trekk, «la longue durée», og store økonomiske sammenhenger ble heller studert. Dette synet ble kritisert av H. H. Lamb og J.D. Post¹⁵ som mente at det *var* mulig å si noe om konsekvensene av korte klimatiske endringer. Lamb mente blant annet at man kunne se på et fåtalls år sammenhengende og studere plutselige voldsomme endringer og dets konsekvenser.¹⁶ I sin samtid ble de møtt med mye kritikk av sine kolleger, mens ettertidens forskere har vist seg å være et mer vennlig publikum.¹⁷

I løpet av 1980- og 1990-tallet fikk klimahistorisk forskning en liten nedtur i land som USA. Dette skjedde fordi den nye generasjonen med historikere var mer opptatt av den kulturelle svingningen, og mindre opptatt av de kvantitative dataene til klimahistorisk forskning. En nyere bølge kom derimot tilbake rundt 2000-tallet.¹⁸

¹³ Fagan, s58-59

¹⁴ Ladurie, s75-79

¹⁵ Post, J.D. Meteorological Historiography. Times of feast, times of famine: a History of climate Since the Year 1000, av Emmanuel Le Roy Ladurie. Bokmelding i Journal of Interdisciplinary History III: BD4: s721-732. 1973

¹⁶ Lamb, 1982

¹⁷ Dybdahl 2016, s95-96.

¹⁸ Pfister et al 2018, s8-10

1.3.2 Historiografi – i nyere tid

Nærmere vår tid ser man tydeligere at man ikke bare snakker om en senkning i temperatur i den lille istid, men at klima til tider har vært svært ustabil. Begrepet klimasjokk og blir avgjørende, og ustabiliteten blir satt mer i fokus.

Blant annet beskriver Brian Fagan denne ustabiliteten i sin bok *The Little Ice Age* fra 2004 som «the climatic seesaw», den klimatiske «dumphuske».¹⁹ Når man setter opp en graf over de forskjellige toppene og dalene av klima i den lille istid er det merkverdig at det er så store sprang. I tillegg til en generell nedgang i temperatur var det også snakk om såkalte klimasjokk, altså plutselige temperaturendringer over en viss periode. Når man ser nærmere på de skriftlige kildene var det gjerne disse klimasjokkene som gjorde seg mest gjeldende blant befolkningen. Særlig hadde slike sjokk en direkte virkning på jordbrukssamfunnet. Ett år med klimasjokk var bøndene i stor grad i stand til å håndtere. Problemene dukket opp når slike klimasjokk inntraff flere år på rad. Etter flere år med avlingssvikt endte bøndene ofte opp med så lite korn at de ikke hadde nok til hverken mat eller såkorn til neste sesong. Skyhøye korn- og brødpriiser, samt sult fulgte gjerne tett på. Slike toppe og dalere gjorde at klima gjerne ble svært uforutsigbart for de som levde gjennom det. Etter hvert som teknologien har tillatt det har man fått mer presise målinger av hvor lenge slike sjokk varte.²⁰

Wolfgang Behringer er en annen klimahistoriker som bør nevnes. Han er kanskje mest kjent for sitt arbeid rundt de kulturelle konsekvensene av klimatiske endringer og ustabilitet. Han peker på en sammenheng mellom matmangel og uroligheter i samfunnet.

Etter hvert som rasjonalismen begynte å få fotfeste, begynte man å se på naturlige forklaringer til de klimaendringene som opplevdes. I perioden hvor denne oppgaven går i dybden vil vi se at det ikke er overnaturlige fenomener, men fysiske og begripelige fenomener som ofte blir presentert som forklaringer, selv om Gud fortsatt har en stor rolle i forståelsessystemet. Heksebrenninger gikk stødig ned i antall i løpet av perioden frem mot slutten av den lille istid, hvor det etter det forekom svært sjeldent. I dets sted reiste rasjonalismen seg. Denne rasjonalismen ble stadig mer populær og dro til seg oppmerksomheten fra flere konger og adelige. Dette kan sees i sammenheng med den urolige perioden, og et behov for en løsning som ga tydeligere resultater enn hva heksebrenning gjorde. Møtene mellom de tradisjonelle forklaringsmodellene og denne nye rasjonalismen og opplysningstidens idealer var ofte harde, og forskere og prester kom ofte på kollisjonskurs når

¹⁹ Egen oversetting.

²⁰ Dybdahl, 2016, Fagan, 2004.

de skulle forklare verden rundt seg. Et kanskje særlig kjent uttrykk for denne uenigheten var at prester og teologer ble utestengt fra visse akademiske sirkler i perioden, fordi de ønsket en debatt fri for dømming og sensur.²¹

Den vanlige måten å presentere dette skillet på er basert på jordskjelvet i Lisboa i 1755, og hvordan rasjonalistiske tenkere ble testet og prøvde å forklare ulykken i møte med kirken og dens mer tradisjonelle forklaringsmetoder. Behringer presenterer her en mer klimahistorisk test, nemlig vinteren i 1739-40. Vinteren var spesielt hard og førte med seg avlingssvikt og matmangel i flere områder. Konservative prester var raskt ute med å preke rasjonalismens ugudelighet, og denne vinteren som en straff ovenfra. Likevel kan vinteren i dag sees på som en seier for det nye tankesettet. Stadig flere var i stand til å gjennomføre forberedende tiltak for sjokkår, og Behringer peker på flere studier som viser at vinteren 1739-40 relativt sett ikke ble så hard for mange land, nettopp fordi de hadde begynt å iverksette tiltak tilpasset de utfordringene sjokkår førte med seg. Et av eksemplene som ofte går igjen er Prøyssen som hadde lagret opp så mye korn i de kongelige magasinene at de kunne kjøpe lojalitet der det trengtes med korn. Hungersnød i denne perioden begynte å bli synonymt med dårlig ledelse, og det organisatoriske ble stadig mer utforsket. Også i perioden etter 1739-40 ble det stadig mer populært å diskutere tiltak for å håndtere fremtidige sjokkår.²² Denne diskusjonen i Norge vil være del av oppgaven.

Som nevnt ovenfor er det flere som har diskutert sammenhengen mellom hungersnød og samfunnsstruktur. En av de som skriver om dette feltet er tyske Dominik Collet. Collett tar for seg en del forskjellige tema, men et gjengående og spennende tema for denne oppgaven som han ser på er forholdet mellom klima og makt. Spesielt i forhold til hungersnød er Collet svært opptatt av å se på balansen og bryte ned dikotomier. Han kritiserer flere fagfelt, både meteorologi, medisin og historie, for å være for snevre, og bare følge sine egne felts tradisjonelle kilder. Hvert felt har sine egne skylapper og ser ikke på hva andre felt driver med, ifølge Collet. Siden de ikke snakker med hverandre og ikke ser på hverandre sine kilder kommer de frem til vidt forskjellige forklaringsmetoder og forskjellige svar. Mens noen felt legger stor vekt på naturlige årsaker finner andre det selvsagt at det er samfunnsmessige forklaringer. Collet er en forkjemper for tverrfaglig arbeid, og mener at klimahistorisk arbeid bare blir bedre av et slikt samarbeid.²³

²¹ Behringer, Wolfgang. *A Cultural History of Climate*. Cambridge, Polity 2010, s150

²² Behringer, s15-158

²³ Collet, Dominik. *Storage and Starvation: Public Granaries as Agents of Food Security in Early Modern Europe*, i *Historical Social Research* Vol. 35, No. 4, s234-252. Geis 2010, og Collet, Dominik og Schuh, Maximilian red.

Som sagt ser Collet blant annet på hvordan historikere har sett på årsaker til hungersnød, enten som menneskeskapte problemer eller naturkatastrofer. På den ene siden har det blitt påpekt at hungersnød ofte var forårsaket av at ledere og konger tok til seg en uproporsjonal andel av grodd mat. På den andre siden har man proksydata som tidvis har vist en tydelig sammenheng mellom klimasjokk og hungersnød. For lite produsert mat rammer samfunnet og hungersnød inntreffer. Man har altså to måter å forklare hungersnød på, enten som et resultat av sosiale strukturer eller på grunn av klimasjokk, og direkte mangel på mat.²⁴ Bare se det på den ene eller andre måten låser man seg fast i den ene eller andre forklaringsmetoden, og gjør nye problemstillinger vanskeligere å håndtere. Collet peker på Fagan på den ene siden som en tilnærmet klimadeterminist, mens han peker på historikere som Robert W. Fogel på den andre siden som en som avskriver klima og gjør hungersnød til en mono-kasualistisk menneskeskapt problem. Han peker også på at mennesker i fortiden ofte i stedet presenterte hungersnød som et treveisproblem med dårlig vær, dårlig lederskap og gudommelig straff. Ifølge Collet var disse problemene sammenvevde slik det historiske mennesket også så på det.²⁵

Collet mener også at hungersnød er et godt studieobjekt for klimahistorisk arbeid, da det gir et tydelig møte mellom skriftlige og meteorologiske kilder. Naturkatastrofer har tidvis blitt presentert som et møte mellom historisk arbeid og klima. Slike katastrofer har en tydelig sammenkomst mellom natur og kultur, der måten man håndterer slike umiddelbare utfordringer på er tydelige. De får derimot mindre relevans for hvordan man ser på menneskets møte med natur i en større skala. Selv om enkeltstående naturkatastrofer på sett og vis kan gi en presentasjon på møtet mellom de to, er det en relativt lukket situasjon, med relativt lite handlingsrom, og kun én enkelt hendelse som skaper en umiddelbar reaksjon. De kan derimot sees i sammenheng med større klimatiske tendenser, men disse igjen er det enda mindre man kan gjøre noe med, både da og nå. Hungersnød i førmoderne samfunn er derimot et mer gunstig forskningsobjekt i en slik sammenheng. Vi har mer langstrakte problemer som må løses systematisk og gjerne gjennom organisatoriske tiltak. E. P. Thompson presenterer spørsmålet: «*Being hungry, what do people do? How is their behavior modified by custom,*

Famines During the 'Little Ice Age' (1300–1800): Socionatural Entanglements in Premodern Societies. Heidelberg: Springer 2018

²⁴ Collet 2018, s8, og Amarty Sen, Poverty and Famine: an essay on entitlement and deprivation. Oxford: Clarendon Press, 1981.

²⁵ Collet 2018, s8-10

culture, and reason? »²⁶ Dette spørsmålet er interessant og kommer frem godt i en studie av hungersnød og dens konsekvenser.²⁷

1.3.3 Norsk og nordisk klimahistorisk forskning

Norden har blitt studert en del av utenlandske forskere, da vi gjerne ble litt hardere rammet og til tider var mer utsatt for kaldere klima enn i de sørlige deler av Europa. Disse studiene har dessverre gjerne vært overfladiske og satt i sammenheng med Europa som helhet, heller enn å gå i dybden på de enkelte landene. Av nordiske studier finnes det en viss tradisjon i Sverige for å drive klimahistorisk forskning. I Norge derimot er det bare svært nylig at man har begynt å få øynene opp for denne forskningen. Det meste av norsk forskning på feltet er fra etter årtusenskiftet.

Einar Solheim Pedersen fra Universitetet i Stavanger skrev i 2015 en oppsummering av den norske klimahistoriske historiografien frem til da. Han går gjennom flere arbeid og diskusjoner mellom historikere gjennom artikler. Han konkluderer med at norsk klimahistorisk arbeid er svært manglende, særlig sammenlignet med det internasjonale historiemiljøet, hvor klimahistorie har fått en langt større omslutning enn i Norge. Han stiller seg kritisk til denne mangelen, og peker til en viss grad på den tverrfaglige orienteringen som en grunn til at klimahistorisk forskning ikke har hatt noen stor utbredelse i Norge. Skepsisen rundt bruk av realfaglige kilder til historisk forskning sier Solheim har vært avgjørende, og bunner i den samme frykten for klimadeterminisme som det internasjonale klimahistoriske miljøet gikk gjennom et par tiår tidligere, slik nevnt ovenfor. Det ser derimot ut som at man aldri kom seg rundt denne kneiken i det norske miljøet, og det er kun i de siste årene at klimahistorie har begynt å få en ny vind. Det at Norge stiller relativt unikt svakt i klimahistorisk forskning ser Solheim på som en nesten pinlig svakhet, særlig når vi i dag står ovenfor en klimakrise like mye i Norge som i resten av verden. Å forstå hvordan mennesker har blitt påvirket av klima i fortiden har ikke bare den fordel at det kan gi en ny innfallsvinkel og ny forståelse av den menneskelige opplevelsen i fortiden, men også at den kan hjelpe oss med de klimaendringene vi nå står ovenfor.²⁸

Selv om Solheim etterlyser flere forskere innen norsk klimahistorisk forskning har vi produsert noen. Audun Dybdahl er kanskje den mest relevante i senere tid.²⁹ Det han er mest

²⁶ Thompson, E. P. *The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century*, i *Past and Present* vol 50: s76–136. Philadelphia: Dept. of English, Temple University 1971, 77-78

²⁷ Collet 2018, s6

²⁸ Pedersen, Einar Solheim. *Klimaets plass i norsk historie: En forskningshistorisk oversikt*. Stavanger : Arkeologisk museum i Stavanger 2016

²⁹ Dybdahl 2014, s243-275

kjent for er sin påstand om at klimasjokk spiller en rolle i sykdomsspredning, og slike sjokks rolle i demografiske kriser. Tidligere forskning på feltet har gjerne hatt et relativt dikotomisk forhold til hva mennesker døde av i fortiden. I de tilfeller hvor dødstall overstiger fødselstall har man det som gjerne kalles en demografisk krise. Man har lenge ment at de aller fleste som døde i slike situasjoner enten døde av regelrett sult, på grunn av feilede avlinger og matmangel, eller at de døde av endemiske eller epidemiske sykdommer.³⁰ Dybdahl har gjennom flere verker jobbet med å vise til at det her er snakk om en sammenheng, heller enn gjensidig utelukkende forklaringer, som lenge var gjeldene på dette feltet. I korte trekk mener Dybdahl å vise at sult fører til et nedsatt immunsystem, som igjen fører at man lettere blir utsatt for sykdommer.

En ting som må nevnes om Dybdahls historiske arbeid er at det nok har et spesielt fokus på de økonomiske og demografiske konsekvensene. Dette skjer ofte på bekostning av å gå inn i samfunnsnivået. Han virker ikke særlig interessert i å se på hvilke konsekvenser klimatiske sjokkår hadde for samfunnet og menneskene som levde gjennom dem, annet enn et par personlige anekdoter som virker mer ment som litt «krydder» heller enn å brukes i noen slags drøfting. Rent generelt er det ikke mange norske klimahistoriske forskere som driver med et mer samfunnsrettet fokus.

Terje Thuns dendrokronologiske arbeid i 2006 har vært avgjørende for norsk klimarekonstruksjon.³¹ Forfattere som Audun Dybdahl har basert store deler av sitt arbeid på Thuns studier av årringer på furutrær, i hovedsak fra Trondheim, Bergen og Oslo. Arbeidet kan spores så langt tilbake som til henholdsvis 551 e.kr, 765 e.kr og 871e.kr. Etter å ha etablert disse linjene, sammenligner han de dendrokronologiske funnene med skriftlige kilder og ser på hva slags uttrykk de forskjellige endringene i klima har hatt.³²

Helt spesifikt i forhold til klimatilpassende tiltak finnes det noe, men ikke overveldende mye. Ove Andreas Øverland kom i 1913 ut med en bok om norske kornmagasiner, kalt *De Norske Bygdemagasinerne*.³³ Boken går grundig gjennom kornmagasinenes historie fra rundt starten av 1700-tallet frem til starten av 1800-tallet. Denne boken vil utgjøre et eget kapittel senere i denne oppgaven og vil derfor ikke bli diskutert videre her, mer enn at den er et grundig og dekkende verk om bygdemagasinerne i denne

³⁰ Dybdahl 2014

³¹ Thun, T. Dendrochronological construction of Norwegian conifer chronologies providing dating of historical material. Dr. Philos. Thesis, NTNU, Trondheim 2002

Thun, T Summer climate and conifer growth in mid-Norway. Chronologies from ancient construction timber compared with historical data. 2006

³² <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00291950601047974>

³³ Øverland, Ole Andreas. *De norske Bygdemagasiner*. Kristiania: Landbruksdepartementet. 1913

perioden.

En annen historiker som er så relevant for denne oppgaven at han ender opp i dette andre kapitlet er John Herstad. Hans bok *I helstatens grep, Kornmonopolet 1735-1788* tar i hovedsak for seg kornmonopolet i denne perioden. Særlig relevant for denne oppgaven er Herstads syn på kornmonopolet som forsyningsforsikrende tiltak, og hvordan utviklingen av kornmonopolet la til rette for bygdemagasiner.

Av nyere verker har Tor Ivar Hansen ved NTNU, skrevet en artikkel om kornmagasinenes rolle i å håndtere sultkatastrofene som rammet Norge i løpet av 1700-tallet, kalt *Med kongen som redningsmann*.³⁴ Den tar for seg hvordan tiltak om kornmagasiner ble gjennomført, og hva slags alternativer som ble brukt, samt hvilken effekt magasinene hadde. Det blir ikke videre diskutert hvordan avgjørelsen ble gjort.

1.4 Kornmonopolet

Hvis man snakker om korn i løpet av denne perioden er det også nærliggende å snakke om kornmonopolet. Kornmonopolet tredde i kraft i 1735 med importforbud sønnafjells. Dette kornmonopolet er det skrevet mye om, og er en synlig del av norsk historie. I korte trekk handler kornmonopolet om at det ble forbudt å importere korn, såkalt *fremmedkorn*, i Danmark og Norge mellom 1735 og 1788. Forbudet ble formelt etablert av Christian 6. den 16. september. Denne sønnafjellske avgrensningen innebar da hele Akershus stift og Kristiansand stift, med unntak av Stavanger amt. I praksis betydde dette at når kornproduksjonen i Norge ikke kunne svare til etterspørselen var det kun danskene og kornhandlere fra Slesvig som fikk lov til å frakte og selge korn til disse landsdelene. Disse skulle da forsyne disse områdene med overskudskorn fra helstatens kornkammer i Danmark og Slesvig.³⁵

Det gjøres en del unntak til dette monopolet, og da særlig i løpet av uår. I de verste krisene Norge opplever i løpet av perioden blir det gitt unntak og midlertidig opphør av monopolet. Dette for å håndtere forsyningssvikten som treffer Norge på grunn av uår og avlingssvikt. Man setter altså til side monopolet i de verste tidene til fordel for befolkningen. Likevel gikk det tidvis hardt utover de bøndene som var avhengig av å handle korn. Pressing av prisene og dårlig kvalitet på kornet var bare noen av klagen som kom fra de som ble nødt til å leve gjennom dette monopolet. Dette kornet var også av og til dårlig egnet for norske

³⁴ Hansen 2015

³⁵ Herstad, John. *I helstatens grep. Kornmonopolet 1735–88*. Oslo: Tano Aschehoug 2000

forhold som såkorn, og kunne gi svakere avlinger.

Kornmonopolet blir opphevd i 1788. Med den populære avslutningen «til evig tid» kan det godt tenkes at det ikke ble ansett som et særlig vellykket tiltak. Herstad problematiserer den relative svartmalingen av kornmonopolet som Ernest Sars i sin tid sto for.

1.5 Klima i min periode

For å forstå klima og menneskene i perioden mellom 1762-1833 trenger man et større perspektiv. Den lille istid begynner å la seg kjenne rundt slutten av 1600-tallet og fortsetter frem til rundt 1850-tallet. Det siste året hvor Norge opplever negativ demografisk utvikling er i 1815, men klima slutter ikke å være ustabil før rundt 1850, hvor gjennomsnittstemperaturene også kommer tilbake til rundt der de var før slutten av 1600-tallet.³⁶

Med tanke på sjokkår er det flere som inntreffer. Det er ingen grunn til å nevne alle, men hvis vi begynner rundt 1700 kan vi se for oss hva som finnes av inntrykk av slike perioder i levende minne når vår periode begynner. Dette vil naturligvis være med på å forme oppfattelsen av slike sjokkår og hva slags effekt de har hatt både i forhold til jordbruk og demografiske kriser.

Primært er det viktig å få en oversikt over når disse store sjokkårene er. Dette har Dybdahl gjort et flott arbeid med å tydeliggjøre. Jeg kommer ikke til å gå like mye i dybden på hva som utgjør slike sjokkår nå, dels da det ble dekt ovenfor, og dels fordi han går mer i dybden på det enn det som trengs for min oppgave. I de følgende perioder i løpet av 1700-tallet og 1800-tallet er det såkalte sjokkår hvor det er flere år på rad med misvekst, dyrtid eller fullstendig feilede avlinger: 1708-1710, 1729-31, 1740-42, 1771-73, 1781-85, 1805 og 1816-1817. Av disse er 1740-42 og 1771-1773 blant de verste i Norges historie, med medfølgende demografiske kriser i store deler av landet som følge av massedød.³⁷

For å forstå kornmagasinenes fremmarsj på siste halvdel av 1700-tallet må vi igjen huske klimaet. Er mulig å se på denne fremveksten i sammenheng med kriseårene i 1739-42 og de senere kriseårene, som for eksempel i 1771-73? Uårene som herjet i 1771-73 var spesielt fæle for eksempel i Akershus stift, hvor Audun Dybdahl mener at så mange som 6,4% av befolkningen døde. Til sammenligning dør det i Trondheim amt 4,4% og i Kristiansand, 3,3% i 1773. Som Dybdahl sier, er det svært sjeldent at folk dør direkte av matmangel, men i

³⁶ Dybdahl 2016, s161

³⁷ Dybdahl, 2016

1773 ser det ut til å være tilfelle.³⁸ Det vanligste er at de som dør, dør av en kombinasjon av sult og sykdom.³⁹ Det kan lett tenkes at slike katastrofer skaper gjenlyd og reaksjoner i samfunnet som levde gjennom dem.

³⁸ Dybdahl, s120

³⁹ Dybdahl, Sult eller sykdom, 2014

Kapittel 2: Øverlands bygdemagasiner

2.1 Innledning og delproblemstilling

I dette kapittelet ønsker jeg å presentere Ole Andreas Øverland sitt arbeid om bygdemagasiner, boken *De norske Bygdemagasiner*, både i sin egen form og i en historiografisk sammenheng. Teksten ble gitt ut i 1913, og kan sees på som en historiografisk bro mellom 1700-tallet og vår samtid. Innholdet er også svært interessant da det er svært dyptgående i den relevante perioden. Boken tar for seg fremveksten av bygdemagasiner rundt slutten av 1700-tallet. Han ser på hvorfor de ble bygd, hvem som diskuterte de, og til dels hvordan de ble gjennomført.

Med kapittelet ønsker jeg å sette et søkelys på Øverland som historiker og hvordan dette verket passer inn i en historisk kontekst. Hvordan presenterer Øverland bygdemagasiner? Hvor mener han ideene kommer fra? Og hvordan passer han inn i den norske historiografien?

For å forstå teksten i sin helhet er det er par ting som først på gjøres klart. For det første hvem Øverland var, og hvordan han var ansett i sin samtid. Det vil også være relevant og interessant å se på denne teksten i en historiografisk sammenheng. Først kan vi ta en titt på personen.

2.2 Ole Andreas Øverland

Ole Andreas Øverland var en norsk historiker født i 1855, død 1911. Han er blitt ansett som en av Norges mest produktive historikere, og hans mest kjente verk var den første store sammenhengende norgeshistorien. I tillegg til disse har han skrevet mange og lange bøker om forskjellige temaer som for eksempel *Professor Ludvig Daae. En biografisk skisse* (1886), *Vikingtog og Vinladsfærder* (1896), og *Den norske bogtrykkerforening 1884-1909* (1909) for å nevne noen. Han når altså ganske vidt i sine verker, men ser ut til å ha vært en anerkjent historiker i sin tid. Dette til tross for at han ikke faktisk fullførte sin embetseksamen. Man antar at dette var dels på grunn av hans dårlige helse som fulgte han hele livet, samt at han allerede var godt i gang med sin karriere som historiker før han fikk mulighet til å fullføre en slik grad.⁴⁰

Han ble tildelt et stipend av P. A. Munchs legat for sitt arbeid med historiske kilder han kom over gjennom sin jobb på Riksarkivet. Dette stipendet ga han friheten til å si opp

⁴⁰ https://nbl.snl.no/Ole_Andreas_%C3%98verland

jobben i Riksarkivet og skrive «*Illustreret Norges Historie*» i 7 bin, som kom ut i årene 1885-1895, og skulle gå gjennom hele norgeshistorien frem til 1814. Initiativet kom fra Jacob B. Bull, redaktør i Folkebladet, som publiserte verket i månedlige hefter sammen med bladet. Arbeidet ser ut til å ha skapt reaksjoner og beundring. Etter hver går flere anerkjente historikere sammen, frontet av selveste Ernst Sars, og søkte til Stortinget om å gi Øverland understøttelse så han kunne gi sin fulle tid til dette verket. Stortinget innvilget denne søknaden, og Øverland fikk nå pengene han trengte til å fokusere fullt på norgeshistorien sin. Verket ble senere utgitt som praktutgave i 12 bind i årene 1887-1897 og solgte til sammen 20 000 sett.

Ole Andreas Øverland er en anerkjent og meget produktiv historiker som har gitt ut verker i svært forskjellige felter. Hans støtte av regjeringen og kjente historikere som Sars gir tyngde til hans anerkjennelse som historiker av rang.⁴¹

2.3 De norske Bygdemagasiner

Det siste verket til Ole Andreas Øverland var boken *De norske Bygdemagasiner*. Boken tar for seg bygdemagasiners fremvekst i løpet av 1700-tallet og avsluttes rundt 1807. Dette er heller fordi Øverland gikk vekk før han fikk skrevet ferdig boken, heller enn noen bevist avgrensing. Selv i dag utgjør *De norske Bygdemagasiner* en av de mest dekkende beskrivelsene av bygdemagasiner i perioden.

Boken ble påbegynt men Øverland døde i 1911 før han fikk skrevet den ferdig. Tekstene og notatene ble samlet og utgitt som et uferdig arbeid etter hans død i 1913. Dette har et par konsekvenser som er ganske viktig for videre arbeid med verket. Det første poenget er ganske innlysende og vanskelig å gjøre noe med. Siden verket er ferdig har fikk han aldri ført noen avsluttende tanker eller konklusjoner han kanskje kan ha holdt på. Det er tenkelig at verket mangler avgjørende deler av sitt resonnement som ikke kommer frem slik teksten er presenter for oss i dag. Det vil derimot være svært overaskende om Øverland mot slutten av teksten ville endret fullstendig mening eller narrativ om bygdemagasinerne. Etter at hans død ble kjent, var tanken først at andre historikere kunne fullføre arbeidet, men gjennom måten Øverland arbeidet på ble dette anset som svært vanskelig. Verket hadde også ingen delkapitler eller innholdsfortegnelse, men begge er lagt til i ettertid.

Et annet problem som kommer som en konsekvens av at Øverland gikk vekk før han fikk fullført verket er at han har et nokså mangelfullt referansesystem. Dette gjør det svært

⁴¹ https://snl.no/Ole_Andreas_%C3%98verland

vanskelig å spore opp og bekrefte de funnene han har gjort. Det er enkelte tekster som blir referert til direkte i teksten, og noen referanser finnes. Men i det store og hele er det svært liten grunn til å tro at hans arbeid i denne boken har vært av noe annet enn utsøkt kvalitet, slik som de tidligere verkene han har stått bak. I denne oppgaven kommer det til å bli referert til tekster hvor jeg ikke vil være i stand til å spore opp Øverland sine kilder. Jeg hviler meg her på en anerkjennelse av at denne feilkilden finnes, og på min tillit til at *De norske Bygdemagasiner* holder samme standard som de andre verkene av Øverland. Hans anerkjennelse i sin samtid og ettertid gjør at jeg føler at denne tillitten ikke er fullstendig feilplassert.

I alt har Øverland blitt beskrevet som en av de mest iherdige og grundige historikerne av sin samtid.⁴² Og med støtte både av den norske regjering og de fremste historikerne i sin tid kan han sies å være en veldekorert historiker, og hans arbeid har vært viktig også for denne masteroppgaven. På så vis kan man vel si at han har lyktes som en historiker.

2.3.1 Øverlands grundige dekning av kornmagasiner

Boken er lang. På 896 sider samt et forord på like under 100 sider, er det et massivt verk. At det også ikke heller er ferdig kan gi inntrykk av en forfatter som ikke var særlig ordknapp. Feltet er også nokså stort. Et århundre med kornmagasiner blir dekt i løpet av boken. I tillegg til å gå dypt inn i 1700-tallet begynner han også med å gå så langt tilbake han bare klarer. Bibelske referanser og teologiske studier blir også studert i de tidlige sidene av boken.

Øverland tar for seg en rekke forskjellige kilder når han går frem. Alt fra matrikuler, tiendeoversikter, forskningsavhandlinger og vitenskapelige tidsskrifter, så vel som kongelige forordninger for å nevne noen. Øverland sitt rykte som en flittig og grundig historiker er vel fortjent. Kildene er også svært varierte i deres tema. Topografiske arbeid, økonomiske studier, interessegruppers intensjoner og rapporter fra naturkatastrofer. Det kan oppfattes som et nokså overveldende og kaotisk verk, og det går vel an å spekulere i hvorvidt det ville kommet i en tydeligere form om Øverland hadde overlevd dette verket. Han vier også ikke mye tid til å reflektere over større trender. Han virker heller å gå med lupe hvert steg av veien.

Teksten går relativt kronologisk til verks. Selv om han som nevnt ovenfor begynner mye tidligere, begynner arbeidet med å sette opp den historiske konteksten før utviklingen av bygdemagasiner. Ifølge Øverland er det her tre særlig viktige hendelser som var med på å drive frem behovet for bygdemagasiner.

Kirkosalget rundt 1720-tallet, kornmonopolets dannelse i 1735 og uårperioden 1739-

⁴² https://nbl.snl.no/Ole_Andreas_%C3%98verland

1742. Kirkesalget ender opp med å avvikle et av de eksisterende sikkerhetsnettene for uårsperioder. Kirkesalget skjer i løpet av 1720-tallet for å etterbetale gjeld hos kronen. Overgangen fra denne statlig eide kirken til privateide ser ut til å ha hatt store konsekvenser. Kort fortalt samlet kirken inn tiende i form naturalia, og da gjerne korn. Dette kornet ble holdt i stabbur ved den lokale hovedkirken i en stund, før det ble sendt videre inn til myndighetene. Slik Øverland presenterer det slik at disse lagrene forsvinner når de blir privatisert, samtidig som det blir stadig mer vanlig å betale tiende i penger i stedet for naturalia.

Dette glir godt inn i kornmonopolet som senere dukker opp i 1735. Dette monopolet krever at i sønnafjelske Norge ikke kunne importere annet korn enn dansk korn. Når forsyningene ble lave var de nå nødt til å handle dansk korn, heller enn å nye fordelene av et fritt marked, med korn fra resten av Europa.

Øverland maler et tydelig narrativ her av en nesten teleologisk uunngåelighet av krisen i 1739-42. Nå som det gamle sikkerhetsnettverket var fjernet og den svake erstatteren, i form av kornmonopolet, var på plass var scenen satt for en uårsperiode. Vi kjenner godt til denne krisen som blir beskrevet som en av de verste demografiske krisene i norsk historie. Disse krisene blir da dels presentert som en konsekvens av den feilede kornpolitikken som ble ført av København i denne perioden. Bygdemagasinerne blir da også en løsning med et relativt ekte lokalt initiativ som en tilpassing til denne politikken. Dette setter opp Øverland sin godt og vel 800 sider lang beskrivelse av forskjellige norske og danske som prøver å utvikle ideen om bygdemagasiner.

Etter å ha presentert 1740-tallets kriser som et slags startskudd ser Øverland på hvordan de senere store uårsperiodene ble diskutert. Både nødtilstandene i 1770-73 og 1798-1804 blir diskutert og fungerer dels som periodemarkører.

2.3.2 Bygdemagasinerne diskuteres, formes og opprettes

Boken holder seg ikke bare til norske kornmagasiner. Øverland ser på både hvordan de svenske, prøyssiske og tyske bedriver sine kornmagasiner. Det er mye det vil ta for lang tid å gå inn i her, men en ting som kan sies å være av interesse i denne sammenhengen er at Øverland ser på flere internasjonale forskere som reiser gjennom Norge og deres innflytelse på de norske bygdemagasinerne. Han setter her Norge og Danmark i en europeisk sammenheng, og at bygdemagasinerne ikke dukker opp i et vakuum. Det er derimot vanskelig å se for seg at Øverland mener at bygdemagasinerne er en fullstendig utenlands impuls. Gjennom siste halvdel av 1700-tallet er det svært mange forskjellige mennesker som kommer med forslag om bygdemagasiner som Øverland ser på. Fra storbønder som Kristofer Hjeltnes

til forskere og historikere som Gerhard Schønning, helt til den danske arveprins Fredrik. Ideene er mange, men handler alle om forskjellige måter å lagre korn på som et tiltak for å overleve uårperioder.

Ikke lenge før kornmonopolet oppheves i 1788 begynner de første bygdemagasinerne å dukke opp, med det første i 1775. Bygdemagasinerne sprer seg etter hvert og dukker opp i de fleste deler av Norge frem mot slutten av 1700-tallet. Også nordafjelske områder får etter hvert bygdemagasiner. Det kan fremstå fra Øverlands presentasjon som en bølge av slike bygdemagasiner sprer seg over landet.

Mot overgangen til 1800-tallet, og særlig i etterkant av krisen over århundreskifte peker Øverland på et skifte mot en mer økonomisk og handelsorienterte tiltak. Disse blir derimot ofte hindret av utbruddet av Napoleonskrigene. Disse ender opp med å gjøre handel enda vanskeligere, og gjør lokale tiltak som bygdemagasiner vel så viktig.

Kronologisk kommer Øverland seg omtrent til 1804 før teksten stopper nokså brått, som en trist påminnelse av hans bortgang. Teksten har ingen avsluttende kommentarer eller konklusjon, og mangler da også noen form for avrundning og mulig noen tydeliggjøring av hans egne poenger. Siden teksten som sagt er så lang som den er, er det godt mulig å se for seg at noen av de poengene han prøvde å komme frem med har forsvunnet i brev mellom akademikere og amtsmannsdebatter. Likevel er det mulig å avsløre noen holdninger som det da også gjør det mulig å plassere Øverland sitt verk om bygdemagasiner i en historiografisk sammenheng.

2.3.3 Bokens oppsetting

Boken har en litt snedig struktur. Øverland går svært tett på kildene sine. Man finner ofte hele avsnitt med direkte sitat fra planlegging av kornmagasiner og brevsamtaler mellom individer. Det kan til tider føles litt som Øverland går gjennom hele 1700-tallet med lupe for å finne alt som kan minnes om relevans for bygdemagasiner. Dette gir en flott bredde i materialet og svært utfyllende beskrivelser når man først finner noe som er interessant. Det han derimot ikke gjør så mye er å ta et par steg tilbake og reflektere særlig over tendensene. Som sagt så kan det kan godt være at det var forbeholdt en avsluttende del av boken som aldri kom. Slik boken står nå kunne man lett se for seg at Øverland ikke så skogen for bare trær i sin analyse av bygdemagasiner. Som et referansesystem kan det i midlertidig fungere svært godt, og denne oppgaven kommer til å lene seg en del på Øverlands funn. De metodiske utfordringene med dette vil bli diskutert senere.

For å gi et inntrykk av boken kan vi se på et par eksempler. I Stavanger amt ble det i

1778 presentert et forslag til bygdemagasin av amtmann Fredrik Otto Scheel. Øverland går grundig til verks her, og begynner med at det var vanskeligheter med å få en tydelig oversikt over hvor mye korn bøndene i amtet dyrker, dels på grunn av en uvilje til å rapportere riktig mengde korn sådd og høstet. Scheel ville vite dette for å kunne hente inn riktig mengde korn fra hver bonde til magasinet. Øverland viser til Scheel sin løsning som ble å sende lensmannen ut med et skjema om hvor mye hver enkelt hadde sådd og høstet det foregående året. I sin nøyaktighet siterer Øverland her hele skjemaet, med innledning, enkeltspørsmål og alt. På slutten av dette skjemaet som tar godt og vel en side i boken konkluderer han med at man ikke vet hva denne undersøkelsen fikk inn av informasjon.⁴³ Jeg tar med dette ikke fordi det er fryktelig relevant informasjon, men kanskje mer på grunn av det motsatte. Jeg velger dette eksemplet fordi det viser hvor enormt detaljert Øverland faktisk arbeider. Til og med når det som undersøkes ikke gir noe som helst annet resultat enn at man vet at en undersøkelse ble sendt ut, er det noe han trykker, gjerne med fulle sitater. Det kan argumenteres for at Øverland mente at hva undersøkelsen spurte om kunne vært like interessant som hva svarene var. Hvis det var tanken dveler han i alle fall ikke særlig over det, men hopper heller videre til neste avsnitt.

Han presenterer derimot også interessante ting. Når han kommer frem til byggingen av magasinene viser han til amtmann Scheel sine egne utregninger for hvor mye korn som trengs for å ha en effekt:

«Almuen i de 5 skibredere i Dalerne behøver og kjøber vistnok aarlig en 4-5000 Tønder Havre, om ei mere. De gaardebrugendes Antal alene i Dalerne er omtrent 1100 Mand ; Om nogle af dem ikke just trænger til at købe 4 Tønder Korn, er der mange igjen, som aarlig maa købe mere, foruden det, Husmændene behøver. Et Magazin paa 2-3000 Tønder Korn kan vel være fornødent engang for alle enten at blive opsendt fra Danmark til Magazinet eller hellere indkjøbes for kongelig Regning af Bønderne paa Jæderen, da den Havre, der falder, er langt bedre end den danske, og blev det mindste bekosteligt især i et Aar som dette, hvor Kornavlingen har været lykkelig.»⁴⁴

Dette er ført av Øverland som et sitat fra amtmann Scheels forslag til magasinet. Det er klart at dette er interessant av flere grunner. Poenget her er ikke å se så mye direkte på sitatet, men å poengtere hvor nøye og dyptgående Øverland faktisk presenterer sitt arbeid i denne boken. Denne formen for total dekning, så langt det tydelig vis lar seg gjøre, virker å være hans

⁴³ Øverland, s271

⁴⁴ Ibid, s274

ønskelige fremgang. Selv om det til tider fører til nokså uinteressant lesning, fører det også til at det av og til føles som en liten gullgruve av kildematerialet.

Det må derimot selvfølgelig sies at det er ikke alltid like dekkende sitater. Han klarer i noen sammenhenger å dra ut det viktigste av kildene, heller enn å bare sitere side opp og side ned. Sitatene varierer stort både i lengde og fruktbarhet for videre studier. At nesten hele boken er så tett på kildene gjør også som sagt at Øverland ikke kommer med noen særlig mange overordnede observasjoner. I det store og hele er teksten god og relevant for poenget med avsnittet. Av og til kommer derimot slike snedigheter som undersøkelsen sendt ut til Stavanger Amt.

2.4 Øverland i historiografisk sammenheng

Boken ble bestilt av regjeringen i 1905, i sammenheng med å sikre landets forsyning av korn i krigstilfeller. Det er da litt trist å se at Øverland dør i det han begynner å se på hvordan bygdemagasinerne fungerte under Napoleonskrigene. Det er likefult da mulig å se på verket som et rent pragmatisk verk om bygdemagasiners rolle i å sikre forsyninger i krisesituasjoner. Som historiker vet vi derimot godt at historie ikke blir skrevet i et vakuum, og at alle historikere er del av sin tid og sine tradisjoner. Med litt kunnskap om den norske historiografien er det mulig å plassere Øverland i en viss faglig kontekst.

Før jeg går videre vil jeg bare klargjøre at jeg her vil basere meg i all hovedsak på bøkene til Leidulf Melve (2010) og Eivind Myhre (2014), og deres presentasjoner av denne historiografiske perioden.

2.4.1 Ernst Sars og den norske bonde

Det mest slående er vel kanskje at boken blir bestilt i 1905, samme år som unionsoppløsningen med Sverige. I møte med en ny verden som fullstendig selvstendig stat for første gang på århundrer er det forståelig at regjeringen fikk lyst til å se seg tilbake. Siden Øverland allerede hadde skrevet et nokså populært verk om hele norgeshistorien er det naturlig å tro at han var en ideell kandidat til å skrive om mer om Norge historie. Øverland var derimot ikke blant de toneangivende historikerne i denne perioden, selv om han var i kontakt med dem.

De to mest sentrale i forkant som man kort nesten må nevne er Rudolf Keyser og Peter Andreas Munch, begge fra rundt midten av 1800-tallet. Deres historiske skole kan sees i inspirasjon fra de tyske, og beskrives gjerne som nasjonalt konsoliderende. Rammen var da overgangen fra en union med Danmark til en annen med Sverige i 1814, med den egne

grunnloven som et symbol på deres fremgang. Man lette da gjerne etter gamle storhetstider, helst før eneveldet med Danmark i 1660. Løsrivingen fra eneveldet skapte også et bilde av en nasjon som vokste, som «modnet» som Wergeland beskrev det. Denne patriotiske ånden og synet på eneveldet som en mørketid er definerende for historieskolen i denne perioden. Keysers arbeid med norske lover før eneveldet og Munchs presentasjon av maktbalansen mellom konger, aristokratiet og folket, er definerende for perioden og den historiske skolen. Deres kritiske rydding av norsk historisk kildekritikk, særlig om de islandske kildene, er også avgjørende.

Keyser og Munch kan sies å starte denne nasjonale konsolideringsfasen i norsk historiografi, men det er Ernst Sars (1835-1917) som fører den videre. Sars var historiker og politiker, trygt plassert på venstresiden i sin samtid. Han bygger opp i løpet av sin tid det som kan kalles en «nasjonaldemokratisk syntese», som dukker opp i verket «*Udsigt over den norske Historie*» som kom i fire bind mellom 1873 og 1881. I grunnleggende trekk forsøker Sars å bygge en nasjonal selvforståelse. Han presenterer den norske bonden som noe særegent ved det norske folk, og at denne særegenheten har overlevd gjennom foreningen med Danmark. Dette særpreget besto i den norske bondes særlig frie stilling, og gjennom det et spesielt demokratisk samfunn. Sars så på bonden som den norske kontinuiteten, i møte med konger og aristokratiske herskere og unioner med fremmede makter. Selv i de mørkeste av tider i norsk historie, som Sars var rask med å kalle eneveldet, skinner den norske bonden gjennom som en kontinuitet og representant for det norske folk.

Det er særlig to poenger med å presentere dette i sammenheng med Øverland. Det første poenget er å gi Øverland en historiografisk kontekst. Øverland levde midt i denne perioden, og når man ser på hvordan han skriver om bygdemagasiner passer det godt sammen. Bygdemagasinene som et uttrykk for den norske bonden former en tydelig narrativ i hans tekst, og like mye den byrden som eneveldet påførte den samme bonden.

Det andre poenget er å peke på akkurat hvor nært Øverland faktisk var til disse figurene. De dukker stadig opp i norsk historiografisk sammenheng som er som bautaer å anse. Likevel er Øverland rett oppi disse menneskene. Hans begynnelse som historiker skjer fordi han får stipend fra P. A. Munchs legat. Hans stipend fra regjeringen for å skrive det første verket om hele Norge historie blir innvilget på en søknad frontet av Ernest Sars. Det er

klart at det norske historikersamfunnet ikke var like stort som det er i dag, men likevel er det påfallende å se hvor tett opp på disse definerende historikerne Øverland faktisk var.⁴⁵

2.4.2 Hvordan blir kornmagasiner presentert av Øverland?

Det kan være verdt å si et par ord om hvordan bygdemagasiner blir presentert av Øverland. I samsvar med det som er sagt ovenfor virker det tydelig at bygdemagasiner blir presentert som en god ide. De får til tider gode omtaler, og de som kommer med forslagene blir ofte presentert som omtenkssomme og empatiske mennesker, gjerne med en viss patriotisk sans. Det at så mange av ideene rundt bygdemagasiner baserer seg på frivilligheten til de norske bøndene gjør at de passer godt inn i det narrative om den uavhengige norske bonden.

Det kan også poengteres at det blir gitt relativt lite plass til for eksempel de kongelige magasinene. Disse utgjorde også en rolle i å bistå allmuen i uårperioder, men blir ikke gitt i nærheten av like mye plass som de som dukker opp på initiativ av norske bønder. Det er lett å se for seg at den danske delen av slike magasiner har blitt gitt en mindre andel. La det likevel være sagt at Øverland viser til kilder der både den danske øvrigheten og myndighetene har vært svært interessert i å ivareta norske forsyningsveier.

2.4.3 Kornmonopolet

Til samme tone blir kornmonopolet svært negativt presentert av Øverland. Han sparer heller ikke på kruttet når han beskriver det på følgende måte: «*For Eftertiden ligger det i aaben Dag, hvor uheldig Forordningen var og hvor megen Nød og Elendighed dens Efterlevelse drog efter sig.*»⁴⁶ Kornmonopolet blir presentert som en av de avgjørende årsakene for forsyningskrisen som dukker opp under krisene i løpet av 1700-tallet. I hans innledende kapittel, som handler om konteksten rundt behovet for kornmagasiner blir denne forsyningsstrategien presentert som en av de avgjørende synderne. Likevel peker han også på at kornmonopolet fikk midlertidige opphold i de verste krisetilstandene. Monopolet ser likevel ut til å bli presentert som et tydelig onde for den norske nasjon og bonde. Dette synet er også godt i tråd med samtiden og den Sars sitt syn på norsk historie.

Kornmonopolet sin rolle som mislykket og svært skadelig for den norske befolkningen står fortsatt sterkt i dag. Blant samtidens historikere kan man se på for eksempel Øystein Rian som en historiker som holder fast ved kornmonopolet som en ganske direkte årsak, eller i det

⁴⁵ Leidulf Melve. *Historie, Historieskriving frå antikken til i dag*, 2010. s143-151. Myre, Jan Eivind. *Historie, En introduksjon til grunnlagsproblemer* Oslo: Pax 2014

⁴⁶ Øverland s7

minste medvirkende årsak til forsyningskrisene i løpet av 1700-tallet.⁴⁷ Der finnes derimot også mer modererende stemmer. John Herstad er en av de som prøver å gi et litt mer balansert bilde i hans bok *I Helstatens Grep*, hvor han i korte trekk sier at ____.* Det kan godt være at kornmonopolets skadene virkning har vært noe overdrevet i norsk historieskriving frem til nyere tid.

2.4.4 Klimahistoriske betenkninger

Øverland drev ikke med klimahistorisk forskning. Retningen innen historiefaget slik det finnes i dag eksisterte ikke en gang i 1911 da Øverland gikk bort. Likevel kan vi prøve å gjøre noen observasjoner om verket som en klimahistorisk kilde.

Øverland tar svært lite tak i været og klima rundt 1700-tallet. Dette er ikke ment som en kritikk eller mangel, men som en observasjon. Kildene han ser på ser i svært stor grad på hvordan de skal overleve de harde kårene gjennom de forskjellige uårperiodene. Selv om Øverland ikke ser på disse kildene i en klimahistorisk sammenheng, er det fullt mulig for meg å gjøre det. Han virker til i stor grad å vektlegge de økonomiske hindringene, for eksempel gjennom kornmonopolet, som årsak til problemene i kriseårene. Siden han ikke snakker noe særlig om klimaet i perioden er det vanskelig å si hvor mye han vektlegger uårene som årsak til krisene. Det er også et teoretisk spørsmål som kan være interessant. Til hvor stor grad kan man si at krisene i løpet av 1700-tallet var klimakriser, satt i motsetning til distribueringskriser? Som nevnt ovenfor diskuterer Collet dette i en såkalt FED/FAD balansegang, hvor man kan se på hungersnød enten som en konsekvens av at man produserer for lite mat, eller at man produserer nok mat, men distribueringen av den maten som produseres ikke når frem til alle. Dette kan gjerne bli mer synlig i uår, da balansen ikke går mot å fordele kornet jevnt over befolkningen, men at noen deler for mer enn andre. Når det går tomt, går det først tomt hos visse utsatte grupper. Det er vanskelig i denne oppgaven å si noe om hvor på en slik skala Norge ender opp under krisene på 1700-tallet. I denne omgang får vi si oss fornøyd med at et slikt klimahistorisk perspektiv kunne vært interessant for Øverland å diskutere.

2.5 Delkonklusjon

Ole Andreas Øverland har skrevet et massivt verk, tro til sin egen ånd. Selv i sin uferdige form er det et svært dekkende og dyptgående stykke arbeid som prøver å sette de norske

⁴⁷ Rian, Øystein. *Maktens historie i dansketiden*. Oslo: Makt- og demokratiutredningen 1998-2003 2003, eller Bjørge, Narve. *Selvstendighet og union: fra middelalderen til 1905*. Oslo: Universitetsforlaget 1995

bygdemagasinerne i sammenheng med uårene på 1700-tallet og kornmonopolet. Ifølge oppdragsgiveren, landbruksdepartementet, skulle verket gjøre klarhet i de norske bygdemagasinerens funksjon i krig og andre forsyningskriser. Dette ser han ikke ut til å ha rukket å komme frem til, i alle fall ikke til for eksempel Napoleonskrigene som begynner omtrent akkurat rundt der han blir avbrutt. I forhold til min problemstilling kan man heldigvis likevel si et par ting.

Bygdemagasinerne ser ut til å bli presentert som et direkte tiltak mot uår og forsyningskrise. Det blir av Øverland presentert som at dansk innvirkning, både i form av kornmonopol og kirkesalg, har vært viktig i å gjøre uårene om til kriser. Feilet kornpolitikk, gjerne med økonomisk motiv, blir presentert som et stort slag for den norske allmuen. Bygdemagasinerne blir i denne sammenhengen svaret på problemet. Bygdemagasinerne var som oftest på initiativ fra lokalsamfunnet, og var i liten grad tjent med eller avhengig av involvering fra myndighetene. Etter 1775 ser det ut til å dukke opp stadig flere bygdemagasiner, og ideen ser også ut til å ha etablert seg en del i den lokale øvrigheten.

Ideene rundt bygdemagasinerne ser det ut til at Øverland plasserer opphavet til på litt forskjellige steder. En inspirasjon blir presentert som en kontinentale, og da særlig fra Prøysen og Tyskland. Den tyske professoren Georg Christian Oeders reiser for eksempel gjennom Norge gjør seg noen tanker rundt bygdemagasiner som tiltak i ettertid. Også inspirasjon var de svenske magasinene blir pekt ut. Men Øverland legger derimot ikke all belønning i hendene på fremmede makter. Blant annet Gerhard Schønning sin tekst om uår og bygdemagasiner som tiltak virker å være en av tidlige norske som presenterer ideen.

Hans syn på bygdemagasiner kan også sees i en historiografisk sammenheng. Han lever gjennom perioden hvor Ernst Sars var stor, og hans syn på den norske bonden skinner gjennom i den sammenhengen. Øverland presenterer til dels bygdemagasinerne som den norske bondes svar på en nesten svikt fra de danske myndighetene. Deres selvstendighet, hvis man her inkluderer den lokale øvrigheten, ser de ut til å selv og uavhengig av myndighetene opprette disse magasinene. Det skal derimot sies at Øverland ikke svartmaler danskene på noen som helst måte. Det blir poengtert både unntak til kornmonopolet i kriseperioder, og tiltak kommer på banen også fra myndighetene om utbygging av slike magasiner, for eksempel gjennom den kongelige resolusjonen av 6. juni 1788. Selv om Øverland til tider virker meget skeptisk til for eksempel kornmonopolet, viser han også til folk i samtiden som også var skeptisk til denne politikken. Det at Øverland jobber så tett på historikere som Sars gjør det nærliggende å tro at de har vært i kontakt med deres ideer.

Dette kan muligens skape et problem med å bruke Øverland som kilde. Det kan tenkes at

Øverland har vært noe selektiv i sitt utvalg av kilder, og at han har gitt, enten bevist eller ubevist, mer plass til de bygdemagasinene hvor initiativet kom fra den norske siden. Dette er en mulighet, men ut ifra hva jeg har lest virker det i alle fall for meg ikke som en stor sannsynlighet. Øverland har samlet ekstremt mange forskjellige kilder som maler et visst mangfold i hvordan ideen om bygdemagasiner fremstår. Når det fortsatt er snakk om så mange eksempler på bygdemagasinene som lokalt initiativ slår det meg som sannsynlig at det representerer en slags sannhet. Det faktum at han også er tydelig glad i å komme med direkte sitater fra sine egne kilder blir distansen også litt kortere. Realiteten er i alle fall uansett at det er en feilkilde man bør være klar over.

Dette er et viktig poeng kanskje mest i forhold til resten av denne oppgaven. I løpet av oppgaven kommer jeg til å referere flere ganger til observasjoner Øverland har gjort, for så å sette de inn i oppgavens problemstilling med for eksempel en mer klimahistorisk vinkling. I mange av eksemplene vil jeg ikke være i stand til å finne de originale kildene Øverland referer til. Jeg får da stole på Øverland sin evne til å drive godt historiefaglig arbeid. Som nevnt er det svært dekkende og kommer ovenfor mange vinkler. Selv om det er skrevet i, og er et resultat av sin tid, mener jeg at det vil være mulig å jobbe med noen av tekstene Øverland selv her har jobbet med. En del av prosessen må da selvfølgelig være å være meg selv bevist denne mulige feilkilden.

Jeg vil også så langt det lar seg gjøre bare bruke de sitatene av originalkilder han plasserer i boken, og ikke lene meg for mye på hans analyse. Det er klart at disse sitatene er utvalgt av Øverland, så det er uten tvil en feilkilde gjennom hvilke kilder som er tilgjengelig der. Jeg kommer derimot også til å bruke andre kilder enn utelukkende de som er oppført i Øverlands tekst. Dette vil forhåpentligvis også hjelpe meg i møte med denne feilkilden.

Kapittel 3: Diskusjon om bygdemagasiner og kongelige magasiner

3.1 Innledning og delproblemstilling

I dette kapitlet skal jeg ta for meg hvordan kornmagasiner som tiltak mot uår ble presentert i etterkant av uårene 1739-42. Hvordan ble ideen presentert? Hva innebar tiltakene? Hvem ble det appellert til? Var de en løsning på klimasvingningene, eller sjokkårene, som Norge opplevde for eksempel i årene 1739-42? Jeg vil altså se om jeg finner noen tegn på agitering av kornmagasiner, hva slags tiltak de som foreslår tiltakene har og hvem de mener skal gjennomføre tiltakene. Det siste kan også ses i sammenheng med hvorvidt det var allmuens, den lokale øvrigheten eller kronen som hadde ansvaret for å sikre seg mot kornmangel.

Opphavet til kornmagasinene kan ha kommet til med uårene på 1740- og 70-tallet. I løpet av denne perioden ble det diskutert og presentert ideer for hvordan kornmagasin skulle og burde se ut. I løpet av 1770- og 80-tallet begynte bygdemagasiner å bli bygd. I 1788, det samme året som en kongelig resolusjon om å oppheve kornmonopolet ble vedtatt, blir det oppfordret i en annen resolusjon til bygging av bygdemagasiner. Hvordan startet denne diskusjonen? Hvem presenterte ideene og hvordan ble de presentert? Dette er i korte trekk det jeg vil finne frem til i dette kapitlet.

3.2 Bakgrunn for kornmagasiner

Før man går inn på hva som blir diskutert om kornmagasiner, kan det hjelpe å gi litt kontekst til både kornmagasinene og tidsskriftene rundt 1700-tallet. Hva er kornmagasiner og hva slags typer kornmagasiner hadde vi på 1700-tallet? Disse spørsmålene kan vi få svar på ved å studere vitenskapelige tidsskrift fra den tiden. De kan gi et innblikk i hva slags form ideene ble presentert i, for eksempel hvem som skrev tekstene, hvem som leste og hensikten med å publisere tekster i vitenskapelige tidsskrifter.

3.2.1 Bygdemagasiner og kongelige magasiner

Et kornmagasin er et lager for korn, gjerne forbeholdt kriser og uår. Kornmagasiner i forskjellige former kan vi se gjennom historien. Vi har kilder fra Kina om kornmagasiner som viktig politikk allerede i det femte århundre fvt. hvor det sies at ni års forsyning med korn er

bra, mens 3 år er nødvendig for å holde befolkningen rolig. Lignende referanser finnes i romersk kilder og i Bibelen.⁴⁸ Vi har lignende konstruksjoner i dag, men kornmagasinene på 1700- og 1800-tallet var relativt unike.⁴⁹ I Norge skiller vi mellom to typer kornmagasin. Vi kan gjøre et skille mellom *bygdemagasiner* som var mer utelukkende bygd for og av lokale bønder, og *kongelige magasiner* som ble bygd på statlig initiativ. De kongelige magasinene hadde i hovedsak et militært formål, men ble i løpet av perioden gjort mer tilgjengelig for befolkningen, da hovedsakelig i uår. Bygdemagasinerne kunne være med eller uten statelig initiativ og støtte, men var forbeholdt bøndene. Det første bygdemagasinet ble bygd i 1775 i Ulvik i Hardanger med hjelp av bonden Christopher Sjursen Hjeltnes.⁵⁰

Til dels kan man se forskjellen mellom disse to typene magasin som et spørsmål om hvordan den økonomiske byrden av beredskapskorn skulle fordeles, mellom stat og lokalsamfunn. Diskusjonen i visse tidsskriftsartikler ble grundig argumentert for og imot og gjør det tydelig at dette var et svært viktig poeng.⁵¹ Dette igjen reflekterer en mer generell debatt om statens ansvar for sine borgere som pågikk på denne tiden, og til hvilken grad både staten og befolkningen mente at det var statens ansvar å sørge for et eksistensminimum for befolkningen i uår. For eksempel i Gerhard Schønning's plan i 1761 ble det poengtert at kostnadene skal dekkes av lokalbefolkningen heller enn statskassen.⁵² Denne holdningen ser vi for eksempel også hos daværende visestatholder Jacob Benzon som var meget skeptisk til å gi for mye støtte til utbygging av bygdemagasiner.

3.2.2 Tidsskrifter i perioden

Grunnen til at tidsskrifter er gode kilder for tema er flerdelt. For det første var tidsskriftene en populær form for formidling. Mange tidsskrift dukket opp i løpet av denne perioden og dekket et bredt spekter av ulike tema – i tråd med historieforståelsen om rasjonalismen og et stadig større ønske om vitenskapelig kunnskap. Tidsskriftene hadde ofte en allmenndannende funksjon og var dels patriotiske. Noen var rent vitenskapelige, andre mer politisk motivert og la opp til debatt. De aller fleste av disse tidsskriftene dukket opp og ble borte i løpet av få år. Et par overlevde, or eksempel Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs Skrifter. Det ble etablert i 1760 og gir fortsatt ut artikler i dag.⁵³ Men dette er derimot definitivt unntaket heller enn regelen.

⁴⁸ Collet 2010, s236

⁴⁹ Karlgård, s186,

⁵⁰ Øverland 1913, s175

⁵¹ Hansen, s245

⁵² Schønning 1761

⁵³ <http://www.dknvs.no/>

Men ofte ble ikke artiklene i tidsskriftene videre diskutert i samme tidsskrifter. Det var vanlig at artiklene, for eksempel om tiltak rundt kornmagasin, ikke fikk motsvar eller ble diskutert i form av andre tilsendte innlegg til samme tidsskrift. Dette gjør at jeg ikke får studert *diskusjonene* om kornmagasiner, og at jeg heller ser på *diskursen*: Hvordan snakket folk om kornmagasinene og deres rolle i samfunnet? Hva sa de som foreslo å bygge dem og hvorfor foreslo de det?

3.3 Kornmagasiner som løsning

Man kan kanskje se på aktualiseringen av kornmagasiner i sammenheng med både avskaffelsen av tiendelager og kornmonopolets utilsiktede virkning på kornforsyninger under uår. Når uårene inntraff i 1740-42, ble det i samtiden og ettertiden diskutert hvordan man skulle håndtere fremtidige uår så de ikke rammet like hardt. Kanskje spesielt for uårene på 1740-tallet var at det var et relativt internasjonalt fenomen. Internasjonal handel fungerte plutselig heller ikke som sikkerhetsnett mot klimasjokkene som inntraff, siden nabolandene hadde like stor kornmangel. Selv på en slik internasjonal skala ble Norge truffet ekstra hardt, både i form av dårlig klima og feilslåtte politiske strategier.⁵⁴

Den første som kom med forslag om tiltak for kornlagring, var oberberghauptmann Michael Heltzen. Han fikk bygd kongelige magasiner på Kongsberg og i Drammen, hvor korn skulle stå i egne lagre og bli byttet ut hvert år. I uår skulle disse magasinene åpnes for å selges til trengende til en mer gunstig pris. I 1740 foreslo han at all brennvinsproduksjon skulle stoppes og at man i stedet skulle kjøpe opp og dele ut kornet til bygdene i egne magasinbygg. Dette kornet skulle byttes ut hvert år og skulle kunne kjøpes som såkorn av bønder i uår og matkorn til lidende i hungersnød.⁵⁵

Den 2. desember 1741 kom det også fra offentlig hold en forordning med forslag om opprettelse av kornmagasiner. Denne forordningen sa at fattigvesenet på «beleilige Steder indrettes kornhuse, til hvilke i gode Aaringer skal innkjøbes Kornvarer til billig Pris, til Almuens Fornødenhed i dyr Tid og Hungers-Nød».⁵⁶ Dette tiltaket ser det dessverre ikke ut til at manifesterte seg til noe ekte tiltak med det første. Det kan tenkes at siden dette er midt under en av de største hungersnødene i Norges historie, kan det godt være at begge forslagene var ment som et svar på krisen, men at det ikke var mulig å opparbeide noen form for

⁵⁴ Hansen, 236, Palgrave,

⁵⁵ Karlgård, Bernt. Kornmagasiner og kornreserver før og nå. I Statens Kornforretning 1929–1954. Oslo: Statens Kornforretning 1954, s190

⁵⁶ Karlgård, s191, og Øverland, s12-14

kornmagasin midt under en krise hvor det nesten ikke var korn å oppdrive. Å starte et reservelager med korn krever et overskudd som må opparbeide seg over tid. Dette gjelder også for perioden etter at uårene gir seg, da det tar tid å komme etter slike kriser.

I perioden 1739-1744 forekom det svært mange ulykker som kan relateres til klimasjokk i Norge. Myndighetene i København blir nødt til å forholde seg til et plutselig økende antall søknader om midlertidige skatteletter grunnet svært redusert produktivitet. Dette var først på grunn av flom, elvebrudd og fjellskred som ødela store deler av gårdsområder. Etter dette kom feilede avlinger og et enormt behov for nødhjelp i form av korn, både til mat og såkorn til neste sesong. I 1742 forekom det også en stor vekst av skadedyr på gårder i Norge, den såkalte «store åmeplage». Denne plagen påvirket for det meste høyproduksjonen, som gjorde at det ble mangel på fôr. Dette igjen førte til at bøndene måtte tvangsslakte både buskap og hester.

Dette var en kort oppsummering av en av de verste demografiske krisene i norsk historie. For denne oppgaven vil den kun fungere som en påminnelse om hva slags traume landet hadde gått igjennom. Det er forståelig at man i etterkant av dette så seg rundt etter måter å unngå at noe slikt skulle skje igjen. En av løsningene var kornmagasiner.

Kornmagasiner kom i mange forskjellige former og versjoner. Fra direkte opplagring av såkorn og vedlikehold av overlevelseshungrer til «handelslager» med kontrollerte kornpriser. Det kan likevel være verdt å poengtere at kornmagasiner ikke er en oppfinnelse på 1700-tallet. Vi kan dra så langt tilbake som til bibelsk tid med referanser til fete og magre år, og til alle tider har man sett nytten av å ha korn lagret over tid. De har derimot i de aller fleste tilfeller vært tiltenkt en elite i samfunnet og eventuelt til militær nytte. Det som gjør magasinene på 1700-tallet spesielle, er at de er rettet mot den generelle befolkningen og for å håndtere sjokkår og misvekst.

3.3.1 Kirkesalget

Debatten om kornmagasiner foregikk mot slutten av 1700-tallet. I forkant av både bygdemagasiner og kornmonopol fantes det en egen, eldre løsning som var relativt utbredt. Denne gamle ordningen baserte seg på tiende som ble samlet inn av kirken. Denne tienden ble samlet i natura og da gjerne for eksempel i korn. Dette kornet ble lagret i store stabbur ved hovedkirken på landsbygda og fungerte delvis som kornreserve. Kornet ble levert til faste tider og ble oppbevart i en viss tid. Hvis det ble uår eller dyretid kunne allmuen kjøpe korn av kornreserven. Etter en tid, og gjerne etter at man var trygg på at man ikke trengte kornet til nødkorn, ble det sendt av gårde som tiendebetaling. En betydelig fordel med denne ordningen

var at kornet som var tilgjengelig i reserve, var lokalkorn, og var godt tilpasset det lokale klima og jordsmonnet.⁵⁷

Dette hadde vært veldig spennende å utforske videre, men det finnes svært få kilder som tar for seg hvordan denne typen kornmagasiner faktisk fungerte. De opphørte også av andre omstendigheter i løpet av 1720-tallet. I denne perioden slet staten økonomisk og så etter likviditet for å betale tilbake lån. En av verdiene de satt på, var kirkene som nå var blitt statlig eiendom. I 1723 ble kirkene og tilhørende rettigheter solgt. De nye private eierne så ingen gevinst i å opprettholde denne midlertidige oppbevaringen på bygda og avskaffet den. Med dette mistet bygdene et av sine sikkerhetsnett ved kornmangel.⁵⁸

Det er synd å se at det finnes så lite informasjon om hvordan lagrene fungerte i uår. Det kunne vært interessant å se på hvordan de fungerte som klimatilpasning og ved krisehåndtering, og å sammenligne det med hvordan kriser ble håndtert for eksempel på 1740-tallet og senere på 1790-tallet. Det kan tenkes at overgangen fra kirkelig og statlig kontroll til privat drift har vært potensielt katastrofal. Som sagt hadde disse nye private eierne ingen incentiver til å fortsette driften av lagrene, så man kan vel kanskje heller spørre seg om staten, i søken etter å tilbakebetale store lån, solgte vekk befolkningens sikkerhetsnett i sjokkår. Som vi vil se senere i oppgaven var dette en mangel folk i samtiden også la merke til.

3.3.2 Klima som et voksende tema blant forskere i tiden

En interessant observasjon i løpet av gjennomgangen av kildene er at det er en god del interesse for meteorologiske målinger. Rasjonalismen blir ofte beskrevet som perioden forskere begynner å ta fenomener som før tilhørte Gud og gi dem en vitenskapelig forklaring. Meteorologi er et slikt fenomen. For eksempel gir både Hans Strøm og Johan Daniel Berlin utdypende observasjoner av vær over lengre perioder, gjerne i intervaller av år. Avlesninger på termometer og barometer, samt kommentarer på nedbør og andre værphenomener, dukker opp gjentatte ganger i egne tabeller tidsskriftet Kongelige Norske Videnskabelige Selskabs Skrifter, men også i andre tidsskrifter.⁵⁹

Det at dette og nyere observasjoner kom på trykk kan tyde på en viss interesse for feltet, og et ønske om å forstå og kategorisere, og til en viss grad forutse temperaturer, vær og vind. Selv om disse artiklene ikke er direkte relevante for min problemstilling syns jeg fortsatt det er verdt å nevne at disse blir trykt med relativt jevnt mellomrom i flere tidsskrifter, nettopp

⁵⁷ Hansen, 236

⁵⁸ Øverland, s5

⁵⁹ For eksempel KNVS 1763, og Christianiæ physikalske Aarbog, 1783

fordi det tyder på en viss interesse for vær som et forskningsobjekt. Det er mulig å forstå dette i sammenheng med sjokkår, og at slike uår ble presentert og tolket av samtidens forskere som en utfordring som måtte bekjempes med vitenskapelige metoder, slik Behringer presenterer det som «den store testen» nevnt ovenfor. Selv uten kornmagasiner som fokus er det mulig å se at vær og etter hvert klima er interessant for forskerne i denne perioden, på likeverdig nivå med fauna og astronomi, og at å kunne utføre bedre værmeldinger hadde gunstige konsekvenser. Meteorologisk forutseende metoder dukket ikke opp før en god stund etter denne oppgavens periode, men at viljen var der, var synlig allerede da og interessant å observere.

Poenget med å nevne dette er hovedsakelig å male et bilde av samtidens tidsskrifter som interesserte i vær og etter hvert klima. At de begynte å sette dette i system, og hvis vi ser det ut ifra Behringers vinkel, at de ble påvirket av klimaet de levde gjennom. Det er også interessant når vi skal se på Gerhard Schønning sin tekst om uår i en historisk sammenheng. Dels siden han er historiker, heller enn det vi i dag ville kalt en realfaglig forsker, men kanskje mer fordi han presenterer uår som et problem som må håndteres.

3.4 Baltazar Sechmann Fleicher og spleiselaget

En nordmann som er tidlig ute med å foreslå kornmagasiner i Norge som svar på uår, er Balthazar Sechmann Fleischer. Han var amtmann i Smålenene, den østlige delen av det som i dag er Viken, gamle Østfold, mellom 1743 og 1767. I løpet av 1740-tallets krise var han viseborgermester i Kristiania, noe som nok har gitt ham et inntrykk av det norske jordbrukets sårbarhet, hvor han personlig så hvor hardt slike perioder kunne ramme befolkningen. Da han senere ble amtmann i Smålenene, ble han en stor forkjemper for jordbruket og fikk opprettet rundt 400 nye bruk. I tillegg gjennomførte han en del reformer. Han kom også med mange forslag til hvordan de kunne forbedre jordbruket, og flere av forslagene ga gode resultater.⁶⁰ Mellom 1760-1762 utformet han et forslag til bygdemagasiner som skulle bygges utover hele landet for å håndtere uår i fremtiden. Han virker som han var opptatt av å finne årsakene til hvorfor kriser som den på 1740-tallet skjedde og hva som kunne gjøres for å hindre at nøden i slike kriser skulle skje igjen. Som en del av forslaget til disse kornmagasinene ga han en dyster beskrivelse av hvordan han opplevde krisen som så vidt 20 år tidligere hadde herjet landet.⁶¹

Fleischer snakket også om årsaken til at nøden inntraff og nevnte her rollen til tiendemagasiner som kirkene hadde før kirkesalget på 1720-tallet. Disse tiendeskafebodene

⁶⁰ Karlgård, s191

⁶¹ Øverland, s59

brukte å holde sitt innsamlede tiende over vinteren før det ble sendt videre, og at mangelen på et slikt system hadde vært relevant for ulykken som utbredte seg på 1740-tallet. Med dette som argument kom han frem til at et nytt kornmagasinsystem måtte bygges ut, med den hensikt å håndtere uår slik som den som de nettopp hadde kommet seg fra. Å gå tilbake til tiden før kirkesalget på 1720-tallet og avskaffingen av såkalte tiendeskafeboder, var et av hans hovedargumenter for å gjennomføre et slikt tiltak.⁶²

Forslaget om kornmagasiner forklares i ni punkter som beskrev magasinenes rolle og funksjon. Vi kan her se på et par nøkkeltrekk ved punktene for å få et inntrykk av hva Fleischer så for seg: Magasinene skulle være nye bygg som skulle stå ved siden av den allerede eksisterende tiendeboden. De skulle ha plass til åtte tønner av hver sort for hver gård som tilhørte den. Innskuddet fra hver bonde skulle baseres på tiendeavgiftene og avklares med hver gård og bonde. Hvor mye de skulle sette inn hver sesong baserte seg på hvor mye de totalt produserte. Kornet skulle inn i disse magasinene hvor de sto lagret til uår inntraff. Hvis uår inntraff, skulle også kongen bistå med mellom 100 og 150 tønner korn fra tiendebode. Bøndene selv skulle sette inn korn basert på hvor mye de selv var i stand til å høste. Dette ble presentert som et spleiselag hvor ansvaret fordeles mellom bøndene og kongen i møte med uår for å sørge for neste års såkorn og matkorn i verste tilfelle.

Fogden og presten skulle samarbeide om å kontrollere og administrere magasinene. Begge kontrollerte at mengden korn som var satt inn av bonden, stemte, og ble i tillegg til dette satt til å kontrollere hverandres arbeid. Det beskrives også hvordan kornet skulle beholdes og vedlikeholdes og at det etter hvert kan byttes inn i nytt korn, hvorpå det gamle kunne gis ut og benyttes som såkorn.

De siste tre punktene tar for seg hvordan disse magasinene skal operere i krig. Det blir poengtert at hvis kornet ble brukt i en slik sammenheng skal det så raskt som mulig komme tilbake til den standen det var før krigen brøt ut. Man skulle også hindre en eventuell fremmed makt å ta kontroll over disse magasinene. De skulle sikres i nærmeste fort eller i verste fall brennes, heller enn å overgi de til fienden.

Et viktig poeng med disse punktene var at de sørget for at jordbruket hadde tilgang på ferskt og godt korn. Fleischer mente man skulle slutte å bruke korn fra misvekst og heller bruke sunt og relativt nytt korn slik at de kunne sørge for at såkornet var av så høy kvalitet som mulig. Det kan tenkes at Fleischer, som var så tett involvert i jordbruket i sitt eget amt og selv hadde opplevd hvordan 1740-årenes uår påvirket jordbruket, var klar over

⁶² Ibid, s60

følgeproblemen som dukket opp i slike kriseperioder. Det at det blir mindre og dårligere korn av uår er et gjennomgående problem for slike kriseperioder, og det kan godt være at det er dette Fleischer prøver å løse med dette forslaget. Det er altså i hovedsak tenkt på som et preventivt tiltak mot nye år med misvekst, og bare i de verste uår som direkte bistand som matkorn.

Forslaget til Fleischer er et tegn på tiden han levde i og hvem han var. Han hadde selv opplevd den grufulle perioden i løpet av 1740-tallet og var bestemt på å gjøre noe for å mykne utfallet hvis noe slikt skulle skje igjen. Ideen hans representerer et møte mellom myndighetene og bøndene sitt ansvar for å overkomme de klimatiske utfordringene de sto ovenfor. Alle skulle være med på å føre inn korn i magasinene slik at det skulle komme korn fra «*enhver Gaardseier eller Bygselmand, ingen undtak, i hvem det være maatte*». ⁶³ Dette vitner i mine øyne om et ønske om at alle skulle betale inn og alle skulle nyte godt av et slikt tiltak. Som vi skal se av debatten som kommer ut av forslaget senere, er dette et mulig problem med ideen. Det er uansett her en tydelig idé om et fellesskap og at dette fellesskapet er avgjørende for å komme seg gjennom uårperioder. Alle, fra gårdseiere til bygselmenn, måtte bidra for å komme sammen om dette.

3.4.1 Debatten rundt Fleischer sin idé om kornmagasiner

Forslaget til Fleischer fikk mange reaksjoner. Slik Fleischer selv presenterer ideen, er det kanskje ikke så rart heller. Gjennom kornmagasinene sine ville han komme med en kur mot de store kriseårene som hadde herjet landet, og utvilsomt kunne gjøre det igjen. Dette var naturligvis et interessant forslag for resten av landet. I tillegg til dette mente han at magasinene ville være i stand til å beskytte en langt større befolkning i Norge, noe som igjen ville føre til mer skatt og større inntekter til statskassa. Det var dette som skapte reaksjoner og interesse. ⁶⁴

Som en del av vurderingen sin av forslaget endte vistestattholder Benzoupp med å be om tilbakemeldinger på forslaget fra amt- og stiftamtmenn rundt om i landet, samt fra grevskapene. Gjennom perioden 1760-1761 kom disse menneskene med tilbakemeldinger på hvorvidt det var gjennomførbart og hva som eventuelt kunne skape problemer. Tilbakemeldingene var overveldende og ikke særlig positive. Vi kan dele dem inn i et par hovedargumenter.

Det er to poenger som går igjen hos mange. Det første var at Fleischer tok

⁶³ Ibid

⁶⁴ Ibid, s60, 63

utgangspunkt i sitt eget amt og egne omstendigheter da han kom med det landsdekkende forslaget. For eksempel poengterte stiftamtmann Fredrik Adeler i Kristiansand at det i hans amt nesten ikke lenger fantes tiendeboder.⁶⁵ Dette fordi nesten alle i amtet betalte sin tiende i penger og ikke i korn. Kravet om å bygge en tiendebod og et kornmagasin ville virke mot sin hensikt og ble ansett som en unødvendig og dårlig tilpasset løsning til de lokale forholdene. Flere av tilbakemeldingene hadde samme budskap. Selv om tiendeboden var et viktig bygg før 1720-tallet og fortsatt var det i Smålenene hvor Fleischer holdt til, var dette langt i fra en sannhet på landsbasis. Dette igjen gjorde at forslaget for mange snublet allerede på startstreken.

Det andre av de to mest gjentatte poengene var at selve magasinbygget som ble foreslått, var enormt. For svært mange ville det å bygge et slikt kornmagasin, bare i arbeidskraft og materialer, sende hele bygda i nød. I tillegg til å være stort nok til å holde en betydelig mengde korn, skulle også magasinet være bygget slik at kornet i magasinene kunne kastes, noe som igjen gjorde bygningen enda dyrere og mer krevende å reise. Stiftamtmann Fredrik Rantzow i Trondheim gjorde et anslag: Hvis man skulle bygge et slikt kornmagasin som Fleischer beskrev, ville hvert enkelt koste mellom 200 og 300 riksdaler. Sammen med vedlikeholdet av de eksisterende tiendebodene ville utgiftene ende opp på mellom 1200 og 1400 riksdaler for enkelte fogderier.⁶⁶

For mange ville bygdemagasinet bli betraktelig større enn de tiendebodene de allerede hadde. Dette skapte et tredje problem som mange tok til motmæle mot. Ikke alle amt og bygder produserte nok korn til å opprettholde et slikt magasin. Enten var de for små, hvorpå proporsjonene for Fleischers kornmagasin ikke var særlig godt tilpasset, eller så produserte de ikke nok korn til å kunne forsyne seg selv. Derfor var de på langt nær i stand til å opprettholde et kornmagasin som skulle holde enda mer korn. Som vi vet fra perioden var det ikke slik at alle drev utelukkende med jordbruk, og mange drev en kombinasjon av jordbruk og for eksempel fiske, skogsbruk eller bergverk.⁶⁷ Mange av disse ville ikke nytt særlig glede av kornmagasiner. De ville heller vært til betydelig besvær å bygge og vedlikeholde.

I samme situasjon var de stedene som var totalt avhengig av import av korn. Det ble reist spørsmål om hvorvidt det ville være et poeng å ha et lager for såkorn i bygder hvor man ikke var i nærheten av å kunne dyrke nok korn til seg selv, og om man i så fall måtte kjøpe inn korn for å ha i disse kornmagasinene. Dette også virker som å ha vært en svært ugunstig

⁶⁵ Ibid, s71

⁶⁶ Ibid, s72

⁶⁷ Sprauten, Knut og Tranberg, Anna red. Norsk bondeøkonomi 1650-1850. Oslo: Samlaget 1996

løsning. I visse situasjoner ville det også vært så mange som bodde på områder hvor det ikke ble produsert nok korn til at bygdemagasinet kunne gjøre en jobb med å tilby matkorn en gang. Amtmann Jens Stoud i Lister og Mandal poengterte for eksempel at i Lister amt finnes det 578 gårder, hvori det bor rundt 4000 beborere, «*foruden Husmænd og Strandsiddere*». ⁶⁸ Til sammen blir alle disse og deres tilhørende familier et betydelig antall munner å fø. Når amtet heller ikke produserte nok korn til å forsyne befolkningen i et godt år, konkluderte Stoud at dette førte til at magasinet ikke ville vært i stand til å forsørge befolkningen, og derfor ikke ville innfri den nytten den var tiltenkt.

Det siste relativt gjengående problemet de forskjellige amtmennene peker på er de geografiske problemene. I mange bygder ville bøndene vært nødt til å reise fryktelig langt for å få levert inn kornet. Det samme gjaldt i enkelte amt for fogden og presten, som av og til var flere mil fra hverandre. Innsatsen og besværet, både for fogd, prest og bønder, ble poengtert som et problem, og gjorde at man spurte om en ikke kunne finne bedre løsninger for et slikt kornmagasin.

I tillegg til dette var flere av dem som kom med tilbakemeldinger, ikke begeistret over hva som ikke ble beskrevet i dette forslaget, som også er påfallende. Akkurat hvordan dette bygdemagasinet skulle fungere gjøres ikke overveldende klart. Dette reflekteres også i tilbakemeldingene, der det virker som forskjellige kommentatorer har forskjellige oppfatninger av hva som skulle skje med kornet i bygdemagasinen, og hvem som skulle ha tilgang på det. Andre igjen poengterte at ikke alle amt produserte like mye av de nevnte typene korn, som for eksempel at bygder skulle levere inn åtte tønner rug ville i visse områder være umulig, siden det ikke fantes noen gårder som dyrket rug i det hele tatt. Til sammen viser dette til et forslag fra Fleischer som nok hadde god grunn til å bli kritisert, hvorpå mye av den kritikken han får var relevant og treffende.

3.4.2 Benzons kritikk til Fleischer:

Alle poengene og tilbakemeldingene som amtmennene, stiftamtmennene og andre kom med, ble til slutt behandlet av visestatsholder Jacob Benzon. Hans konklusjon kan være interessant å se på siden det sier noe om hvilke punkter Benzon, som kan sees på som en utvidelse av den kongelige myndigheten, la vekt på og ikke. La oss først se på hva han faktisk la vekt på.

For det aller meste blir de mest gjentatte poengene diskutert i Benzon sitt svar. Han oppsummerte oppfattelsen sin av forslaget fra Fleischer i fem punkter. Først, at det oppfattes som direkte umulig å skaffe så mye korn som det ble bedt om for å etablere et slikt

⁶⁸ Øverland, s69

kornmagasinsystem, siden det ikke ble produsert nok i Norge. For det andre, at magasinene måtte fylles med såkalt fremmedkorn som ikke var egnet for de lokale forholdene og som ville vært langt mer krevende for allmuen å skaffe. For det tredje ville det bli for krevende å bygge slike bygg, samt en enorm byrde for allmuen. For det fjerde mente Benzon at tiltaket ikke ville nå de fattigste i landet, nemlig husmennene. Og til sist ville det være langt mer gunstig å samle magasinene til kjøpstedene heller enn å «*strøes omkring overalt udi hver Bygd i Landet.*»⁶⁹

I tillegg til dette gikk han spesifikt inn på flere av de ni punktene til Fleischer, hvor for eksempel det blir stilt spørsmål til punkt 2, hvor det skulle gjøres en oversikt over hvor mye hver bonde skulle føre inn i magasinet basert på egen produksjon. Benzon stiller seg skeptisk til hvorvidt bøndene ville gi et ærlig svar på en slik oversikt, og ikke heller prøvd å bistå med så lite som mulig.

De 100 til 150 tønnene med korn som skulle bli gitt i bistand av kongen i uår, mener Benzon er en altfor stor gave. Til den grad det hadde være interessant å by på slike mengder, ville ressursene være langt bedre anvendt dersom de ble brukt til å bygge magasiner i kjøpstedene i stedet. Denne kritikken er ikke nevnt i særlig stor grad av de andre, men det er også naturlig at dette til større grad vil være en vurdering fra Benzon, enn fra de øvrige amtmennene.

Generelt er de fleste av punktene Benzon kommer med, godt representert i amtmennenes diskusjoner. Det er likevel ikke slik at det bare er de mest representerte poengene som kommer med i Benzons vurdering. Noen poeng, som for eksempel mistilliten til å få inn en ærlig presentasjon av bøndenes grøde, er det svært få som kommenterer på.

3.4.3 Fleischers nederlag

Selv om manglene i Fleischers forslag var store, var de ikke så store at man ikke i det minste var villig til å diskutere dem. Minnet om den tidligere kriseperioden økte nok interessen for ideer til nye tiltak som kunne redde Norge fra krisetider.

De tre punktene om krig og fremmede makter er et tegn på hvordan amtmennenes svar reflekterte deres egen verden. De aller fleste diskuterte ikke de tre punktene om krig i det hele tatt. De som gjorde det, var de som bodde langs grensen til Sverige.

Det poengteres også av Øverland at denne diskusjonen ble så mye debattert at den nådde ut til den generelle befolkningen. Det virker derfor overbevisende at interessen for å finne løsninger på uårene som hadde herjet i Norge og Europa var stor.

⁶⁹ Øverland, 66

Det er også verdt å merke seg at Benzon på slutten av denne debatten begynte å komme med tydeligere ideer om hvordan man ellers skulle løse problemet. Mange av ideene hans endte opp med å ligne på de kongelige magasinene, slik de til slutt ble sendt ut. Det er derfor ikke umulig å tenke seg at debatten rundt Fleischers kornmagasiner var med på å forme deler av kornpolitikken som ble ført i Danmark-Norge mot slutten av 1700-tallet og starten av 1800-tallet.

Kan man si noe om sammenfallet mellom klima og politikk på 1700-tallet gjennom denne debatten? Ja, at klimatilpasning var viktig. Det kan være anakronistisk å kalle det klimatilpassing, men de var opptatt av å håndtere krisene. Det er i seg selv ikke særlig overraskende, men det er verdt å huske at dette var en del av levebrødet til de som levde gjennom det. Hvordan klimaet endret seg, påvirket også hvordan de ledende menneskene i Norge tenkte og hva de prioriterte. Det at Fleischer sitt forslag fikk lange og godt begrunnede svar, samt en interesse i resten av befolkningen, tyder på at dette var viktig. Det blir derfor også riktig å si at dette var viktig for den politiske situasjonen de levde i.

3.5 Gerhard Schønning og bygdemagasiner

Rundt tiden da Fleischer sitt forslag var på sitt heteste, kom det også en annen debattant på banen. Han kom med et annet forslag til kornmagasiner som ikke baserte seg på hjelp fra myndighetene i det hele tatt, eller i alle fall så lite som mulig. Dette kan ses som et motargument til Fleischers forslag og en videreføring av debatten. Gerhard Schønning skrev i tidsskriftet Kongelige Norske Vitenskabers Selskab to interessante tekster i 1761. Den første, «Kort Beretning, om endeel Uaar og Misvæxt, særdeles i Tronhiems Stift i Norge», gjennomgikk alle uår og matkriser så langt tilbake som til 1200-tallet og frem til sin tid. Han gikk systematisk gjennom hva kildene hans sa om avlingssvikt, misvekst og om sesongene var spesielt gode eller dårlige i disse periodene. Han avsluttet gjennomgangen med å nevne hungersnøden i 1740-42, men gikk ikke særlig inn på det siden det er «endnu blant de fleste av oss ere i friskt minde.»⁷⁰ Han observerte det samme som klimahistorikere i dag ser, at det gjerne er i flere år på rad som skaper dramatisk kornmangel og nød. Han prøvde ikke å føre noen regel for dette. Han kommenterte at de som bodde langs kysten, ville ha godt av å drive fiske i slike perioder, da det virket for ham som at fiske ga mer fangst når årene er kalde og lite fruktbare.

Schønning satte en tydelig korrelasjon mellom misvekst og dårlig vær. Han nevnte

⁷⁰ Schønning, Gerhard. Betænkning om offentlige Forraadshuses Opretning og Indretning i Norge. Det trondhjemske Selskabs Skrifter. 1. bd. 1761a, s159

ikke klima, men ser ut til å ha vært nær ideen da han skrev at visse perioder er mer utsatt for misvekst og dårlig vær enn andre. Han hadde ikke nok data til å komme med noen større antydninger og gjør heller ikke noe forsøk på det. Det tyder likevel på at han var bevisst at det fantes perioder med mer dårlig vær enn andre. Og slik han avsluttet artikkelen sin, ga han tegn på at det godt kan skje igjen.

Han kommenterte til slutt på at det er bemerkelsesverdig at kornmagasiner ikke har dukket opp på befolkningens eget initiativ da det er så viktig for deres velvære og i verste fall overlevelse. Han undret seg over at «*[...]intet synes dertil mere tienligt, end at have Korn i Forraad, men erfaringen noksom viser, at den Gemene Mand i Almindelighed ikke bruger den Eftertanke, eller har den Omhyggelighed for deres eget Beste, at samle sig saadan Forraad[...]*».⁷¹ At det ikke har dukket opp noen lokale tiltak for kornmagasiner mener Schønning er en mangel i deres samfunn. Denne teksten virker å fungere som en introduksjon og legitimering av hans neste tekst.

3.5.1 «Betænkning, om offentlige Forraads-Huses Opretning av Indretning i Norge»

«Betænkning, om offentlige Forraads-Huses Opretning av Indretning i Norge» er den andre artikkelen i samme utgivelse og presenterer et forslag om tiltak for å forebygge ulykkene Schønning presenterte i teksten før. I artikkelen tok Schønning til orde for at kornmagasiner burde bli opprettet og presenterte et nokså dyptgående forslag for hvordan det skal gjennomføres, fra hvor lenge kornet skal stå og hvor mye som skal gis fra hver bonde, helt ned til hvem som skal sitte med nøkkelen til magasinet. Selv om Schønning flere ganger kom med beskjedne kommentarer på at han ikke var noen ekspert på feltet, og at dette ikke skulle forstås som mer enn et forslag til løsning, er nivået av detaljene i forslaget muligens avslørende for dets håndfaste ambisjon.⁷²

Schønning så her for seg en innsamlingsprosess hvor bonden sette inn en andel av sitt korn til magasinet hvert år. Han var svært klar over at et slikt magasin kunne skape mer trøbbel for bonden enn det var verdt, og til og med skape den nøden det selv prøvde å hindre. Han gjør derfor et poeng ut av at innhentingene til og oppbyggingen av slike magasiner skal være en gradvis prosess. Prosessen vil gå ut på først å begynne med for eksempel en halv tønne korn inn. Neste høst øker det til en tønne korn, men man tar med seg en halv tønne av forrige sesongs korn tilbake. Slike øker det til bonden sender inn så mye korn som gårdens

⁷¹ Ibid, s162

⁷² Schønning, Gerhard. Om en del Uaar og Misvekst særdeles i Trondhjems Stift. Det trondhjemske Selskabs Skrifter. 1. bd. 1761b

krav tilsier, og skal ende opp med å sende like mye korn inn som han henter ut til slutt. På denne måten er det ikke mindre korn i omløp når magasinet først er på plass, og man holder kornet stadig ferskt. Målet blir at kornmagasinene skal klare å holde nok korn til å overleve dårlige tider imellom to og tre år, slike han selv har vist at er en tendens.

Kornet skulle kvitteres, slik at riktig bonde fikk riktig mengde og type korn tilbake som han satte inn. Det har vist seg når man har måttet handle korn fra andre land i mangelsår, at visse kornsorter ga dårligere avlinger enn andre, særlig dem som ikke var tilpasset det kalde klimaet i Norge. Siden dette virket som en kjent sak, ble det også et poeng at bonden skulle få det samme kornet som han ga inn, tilbake. Selv om Schönning var klar over at dette ga bonden en ekstra byrd de første tre årene, mente han at belønningen i form av trygghet fra nød burde gjøre den byrden lett å bære.

Om gjennomføring var det et poeng å ikke dele ut alt kornet med en gang. Man visste ikke hvor lenge misvekst og dårlige værforhold kunne vare, og det kunne alltid bli verre. Mellom en tredjedel og halvparten presenterer han som første «utbetaling» i slike situasjoner. Det var også et poeng å sørge for at slikt korn ble sådd på de beste delene av jordbruket. Det var ikke uvanlig at forskjellige deler av en gård hadde forskjellig kvalitet i form av vanntilførsel, størrelse og lignende, så et krav om kun å dyrke de beste delene av jorden presenteres også. Man skulle altså ikke ha nok til å så alle gårdens jorder, men å få nok til mat og neste års såkorn.

I samme tråd som at ikke alle jordene på gården nødvendigvis var like fruktbare, er det også av og til slik at ikke alle gårder ble rammet like hardt av uår. Geografiske betingelser, hva som dyrkes og dyrkemethodene, for å nevne noen, kunne påvirke nøden slik at den ikke alltid traff jevnt. Det ble da presentert at det skal være mulig å låne korn fra sin andel i magasinet til de som trengte det mest. Det innebar en liten rente til dem som lånte vekk som insentiv til å gi fra seg sitt eget sikkerhetsnett. Schönning gjorde derimot et poeng ut av at det ikke skulle være en bank, og at magasinet ikke skulle driftes med profitt i tankene. Schönning virket sikker på at uår svært sjeldent traff alle gårder likt, noe som gjorde at magasinene ikke trengte være i stand til å bistå alle gårder samtidig. Det ble også argumentert for et felles kornmagasin, heller enn at hver gård skulle ha hvert sitt lille magasin, som også ville lagt større økonomisk byrd på bøndene.

At bekostningen skulle falle på befolkningen og ikke staten er et gjengående poeng for Schönning. Det skal være lokale bønder selv som står for bygging av magasinene, samt inn- og uthenting av kornet.

Det var ikke snakk om å selge kornet i noen systematisk form i dette forslaget. Senere

forslag ligner ofte mer på banker og har en mer økonomisk struktur. Schønning sitt forslag er tydeligvis mer overlevelseshøvet og ser ikke etter en profitabel måte å gjøre nytte av den store oppsamlingen med korn. Hvis lagrene ble for fulle, eller korn ble stående så lenge at det ble dårlig, så skulle det kunne selges. Profitten som da ville oppstå, skulle ikke gå tilbake til bonden, men til vedlikehold av magasinet og lønn til dem som driftet mottak og utsendelse av korn. Om det fortsatt var penger igjen etter dette, ble det foreslått å gi pengene til «den almindelige Nytte i Sognet», som nye ryddingsplasser eller broer.

Heller enn en økonomisk institusjon, er Schønning sitt forslag et tiltak for å hindre nød og «jammer». Dette kan også sees på som en spennende og betydelig forskjell fra hvordan de aller fleste kornmagasinene faktisk utspilte seg, hvor de ofte endte opp med å spille rollen til en «kornbank» som utdelte lån. Det vil vi se nærmere på i et senere kapittel.

Schønning's idé for kornmagasinene er i hovedsak todelt. For det første skulle kornmagasinene bygges for å håndtere klimasjokk. Som tidligere nevnt bruker ikke Schønning selv ordet klimasjokk, men han er tydelig inne på tanken. Det er liten tvil om at han satte en sammenheng mellom sammenhengende uår og et behov for tilpassede tiltak under slike perioder. Hans syn på kornmagasinene som et samfunns gode er tydelig, både i hans tanker om hvor tilgjengelige de skulle være og for hvordan det potensielle overskuddet eller avkastningen av magasinene skulle brukes på fellesgoder som veier og broer.

Det andre påfallende poenget hans er hvor tydelig Schønning er på at magasinbyggingen ikke skulle skje på myndighetenes bekostning. I debatten om hvorvidt bekostningene av å sikre allmuen mot uår, virker Schønning å være trygg at dette var noe felleskapet måtte slå seg sammen om for å sikre. Det er klart at den lokale øvrigheten skulle være med på arbeidet, men mest i form av å avgjøre hvem som skulle bidra med hva. I slik form tar øvrigheten til en viss grad av seg formingen av magasinene, uten å ta noen andre deler av belastningen, som forekom den generelle befolkningen.

3.6 De kongelige kornmagasinene

I tillegg til at tidsskriftene begynte å diskutere bygdemagasinene som et tiltak mot klimasjokk, begynte også enkelte å diskutere de kongelige magasinene. Hvilken rolle skulle de kongelige magasinene ha i krisetilstander? I hvor stor grad skulle det kongelige kornet stå klart til å bistå en sultende befolkning? Denne diskusjonen startet etter krisen på 1740-tallet.

De kongelige magasinene har i all hovedsak vært forbeholdt militære forsyningslinjer og hatt svært liten rolle i å hjelpe allmuen i forsyningskriser. Likevel, i løpet av krisene på 40-tallet ble de delvis åpnet for den generelle befolkningen. Korn ble delt ut dels som proviant,

men i hovedsak i form av såkorn. Dette skjedde etter mye trykk fra folk som stiftamtmann Rappe i Akershus stift. Han ba myndighetene om i større grad å åpne disse magasinene til den trengende befolkningen. Stiftamtmann Rappe viste seg gjennom denne perioden å være en pådriver for å sikre den generelle befolkningens eksistensgrunnlag. De kongelige magasinene var dessverre ikke særlig godt egnet til å forsyne en trengende befolkning, men var bedre for krigføring. De ser derfor ut til å ha hatt en relativt mager effekt på kriseårene på midten av 1700-tallet.⁷³ Ideen var derimot født, og ideer om hvilken rolle de kongelige magasinene skulle ha i uår og kriser, begynte.

Denne diskusjonen ender i flere tiltak, de første rundt 1769. En kongelig resolusjon kom 17. mai 1773 som sa at de kongelige magasinene skal «[...] være i *Miswexts og Mangels Tid en Tilflukt for Vore kiære og troe Norske Undersaatter* [...]».⁷⁴ I neste kapittel vil vi se nærmere på hvordan dette tiltaket ble gjennomført.

Det virker som at de kongelige magasinene, når de først åpnet for å bistå allmuen i kriser, var åpne for de fleste, så lenge de var i stand til å betale med enten kontant eller på kreditt. Det virker å ha vært en viss vilje til å bistå også, siden mye av kreditten senere ble gjort om til gaver. Det faktum at dette skjedde på en relativt stor skala kan også være relevant. Skalaen på magasinene og myndighetenes ambisjoner var relativt høye, men det kan virke som at de ikke helt ble innfridd. Den originale ideen var at de skulle brukes både som et priskorrigerende virkemiddel når kornprisene ble for høye, og som nødhjelp mot kreditt når hungersnøden inntraff. Etter hvert begynte derimot realiteten å skille seg kraftig fra dette utgangspunktet. Stadig flere fikk sin kreditt gjort om til gave, og siden det ikke var noen tydelig definisjon på når magasinene skulle og ikke skulle åpnes ble de etter hvert gjort om til en konstant tilførsel med korn heller enn et nødtiltak. Ikke lenge etter at magasinene var åpnet sto de mer som en permanent statlig kornforretning.

Kritikken kom raskt etterpå. Møtet mellom kameralismen og de nye tankene om økonomi fra Englands Adam Smith gjorde de kongelige magasinene til en verbal slagkamp. Niels Tønder Lund er en av de som er enige i Smith og er sterkt kritisk til den nye rollen til de kongelige magasinene.⁷⁵ Lund angrep de kongelige kornmagasinene fra flere vinkler. Blant annet poengterte Smith at magasinene undergraver de som handler i korn, siden markedet ikke får operere fritt, men i stedet må stå i konkurranse med det han mente hadde blitt en

⁷³ Hansen, s237

⁷⁴ Kgl. res. 17. mai 1773: Om magasinenes tilstand og funksjon. Kongelige resolusjoner 1772–1780. Rentekammeret, Renteskriverkontorene. 2. Nordafjeldske kontor. Norske militære magasin. Riksarkivet, Oslo.

⁷⁵ Lund, Niels Tønder: Om Forsynings-Foranstaltninger. Borger-Vennen nr. 32–35, 9. årgang. 1797

statelig kornforretning. Dette igjen førte til at handelsmennene ikke turte å fylle kornmagasinene sine, som igjen gjorde samfunnet enda mer utsatt for kornmangel.

I tillegg til dette tvilte han på hvorvidt staten faktisk var i stand til å opprettholde og vedlikeholde dette svært ambisiøse prosjektet. Som vi ser fra det sivile kongelige magasinet i Trondheim som sto tomt i tre år etter å ha blitt tømt i 1782, virker ikke dette å være helt grunnløse anklager.

Kritikken ser ut til å ha fått et visst gjennomslag, for eksempel gjennom den kongelige forordningen av 1788, den samme som erklærer at kornmonopolet skulle oppheves, hvor det ble uttrykt at de kongelige magasinene ikke burde åpnes før det var strengt nødvendig, med den eksplisitte forklaringen at det ikke skulle stå som en utfordrer til de som driver kornhandel. I samme forordning ble det også fremmet oppfordring om at hvert sogn skulle begynne arbeidet med å etablere sitt eget bygdemagasin. Disse skal vi se på senere, men innebærer i mye større grad innsats og investering nedenfra, heller enn på bekostning av staten.

3.6.1 Debatten om kornmagasiner

Debatten om kornmagasinene har en merkelig frekvens. Først nesten tjue år etter den demografiske krisen på 1740-tallet kom Schönning med appellen sin om kornmagasiner som tiltak for å være forberedt på lignende kriser i fremtiden. Schönning gjorde det historiske arbeidet med å vise at slike kriser absolutt kan skje igjen. Likevel var det lite diskusjon rundt disse to tekstene til Schönning før vel ti år etterpå. Faktisk kom P. F. Suhm et par år senere og sa at han beklaget seg over at teksten ikke hadde skapt mer debatt eller flere reaksjoner blant øvrigheten.⁷⁶

Senere ser det derimot ut til at Schönning kan ha hatt et nokså godt gjennomslag. I tiårene etter at tekstene ble publisert ser man at de stadig fikk mer relevans. Ting kan blant annet tyde på at teksten fikk gjenklang blant danske akademikere. Dansken Tyge Rothe, en dansk historiker i samtiden, skal ha lest Schönning sin appell om bygdemagasiner sammen med Hans Strøm og blitt overbevist. Han talte tydelig bygdemagasinenes sak og så på det som et flott tiltak. Han berømte Schönning for ideen om å la så lite av bekostningene som mulig tilfalle kongen. Rothe virker også overbevist om at kornmagasiner trengtes for å forebygge forsyningsvikt i uår.⁷⁷

Det kan også tolkes dithen at mange av de bygdemagasinene som faktisk ble foreslått

⁷⁶ Øverland, s100

⁷⁷ ibid, s420

og gjennomført har spor av Schönning sine originale planer ved seg. Det kan derfor virke som at selv om det har vært en meget treg prosess, så har Schönning sin tekst vært med på å forme bygdemagasinerne i Norge mot slutten av 1700-tallet.⁷⁸

3.7 Delkonklusjon

I dette kapitlet har vi sett hvordan kornmagasiner har blitt presentert i etterkant av årene 1739-42. Ideen kom i hovedsak i form av artikler skrevet i vitenskapelige tidsskrifter i etterkant, og særlig relevant er teksten av Gerhard Schönning i 1761. De vitenskapelige tidsskriftene hadde i denne perioden blant annet som rolle å opplyse befolkningen, og man kan se for seg at tanken bak å sende ut slike appeller som Schönning gjorde, skulle gagne hele befolkningen. Schönningens idé var å starte såkalte bygdemagasiner. Dette var kornmagasiner som allmuen selv skulle bygge, drifte og betale, samt ha oversikt over hva som gikk inn og ut av korn. Disse bygdemagasinerne var altså i aller største grad et tiltak som skulle komme «nedenfra». Liten eller ingen kostnad skulle påfalle myndighetene, og bare den lokale øvrigheten skulle være involvert. De skulle da stå for selve organiseringen og arbeidsfordelingen innad i bygda.

Blant de som ville ha mer involvering fra myndighetene var Fleischer. Hans forslag kan sees på som et møtepunkt mellom å legge hele vekten av kostnader og ansvar på bygda på den ene siden, og å legge vekten på staten i den andre. Dette spleiselaget skapte stor debatt og interesse for tema, og kan tyde på å være et viktig startskudd for debatten om kornmagasiner. Selv om forslaget i seg selv både var både dårlig tilpasset andre amt enn hans eget, og svært utydlig i hvordan det hele skulle operere, skapte det interesse og nye innspill.

I tillegg til dette ble de kongelige magasinene i stadig større grad diskutert og åpnet i løpet av perioden. Allerede under krisen på 1740-tallet ble de delvis åpnet, dette på tross av at de egentlig var skapt til å være militære anlegg uten noe som helst ansvar for befolkningen. I etterkant av årene på 40- og 70-tallet kom det en kongelig resolusjon i 1773 om at de kongelige magasinene skulle ha en slags nødhjelpsrolle i uår. Diskusjonen rundt dette har det vært vanskeligere å komme inn på, da kildematerialet jeg har tatt for meg, har vært noe manglende.

Schönning kom med sine «Kort Beretning, om endeel Uaar» samme år som hans tekst om kornmagasiner, som var naturlig å sette sammen. Han satte selv en sammenheng mellom

⁷⁸ Ibid.

flere uår og kriser på rad, både i form av forsyningssvikt og økt dødelighet. Han pekte også på at kriser sannsynligvis ville komme igjen.

Vær og vær-forskning fikk et stadig større anliggende hos forskere i tidsskriftene i den omtalte perioden, som også kan sies å ha en naturlig sammenheng. At for eksempel Peter Suhm direkte referer til klima i sammenheng med problemer i Sverige gjør det nærliggende å tro at dette var et tema de var klar over. Siden Suhm og Schönning var klar over hverandres utgivelser, kan det godt tenkes at de har delt tanker seg imellom om dette tema. Det at Suhm i tiden etter Schönning sin tekst om kornmagasiner hyller den og akkes over mangelen på respons, kan tyde på at de var enige om i alle fall deler av tema.

Det samme kan sies om de kongelige magasinene, men her er det færre lange linjer å forstå det ut ifra. Det virker derimot naturlig å si at den offisielle åpningen av de kongelige magasinene i 1773 sannsynligvis hadde noe å gjøre med krisene både i 1740-42 og 1771-73.

Kapittel 4: Gjennomføringen

4.1 Innledning og delproblemstilling

Vi har nå sett på hvordan ideen om kornmagasiner formet seg i Norge etter krisen i 1740. I dette kapittelet skal vi se på hvordan disse magasinene faktisk tok form. I 1769 ble de kongelige kornmagasinene for første gang åpnet gjennom kongelig resolusjon for å bistå befolkningen i uår. I 1775 ble det første bygdemagasinet reist i Hardanger. Både de kongelige magasinene og bygdemagasinene gikk i perioden 1769 til 1833 gjennom en betraktelig endring og utvikling. I samme periode ble også kornmonopolet opphevet, kriger kjempet og det inntraff nye kriseår. I 1769 hadde også befolkningen katastrofen som inntraff i perioden 1739-1742 ferskt i minne.

I dette kapittelet vil jeg se på hvordan gjennomføringen av disse kornmagasinene så ut. Hvordan ble de gjennomført? Hvem var initiativtagerne? Kan vi i disse bygdemagasinene se spor av de ideene vi diskuterte i forrige kapittel? Hvem skulle kornet faktisk være for, og hva skulle kornet brukes til? Hvem sto for bekostningene? Hvordan ble eventuelle overskudd håndtert? Jeg har ikke like mange kilder på akkurat dette feltet, så det vil ikke ta like stor plass. På samme mynt er det interessant å se på hvordan overgangen av de kongelige magasin går fra å være utelukkende militærmagasin til å bli lager som skal bistå allmuen i nød. Dette kapittelet vil altså i hovedsak se på gjennomføringen av kornmagasinene, både bygdemagasinene og de kongelige magasinene. Tidsavgrensningen vil her være omtrent 1769-1833.

Jeg vil her se på to typer magasiner, de kongelige magasinene og bygdemagasinene. Disse to representerer to forskjellige tilnærminger til problemet, og muligens også to forskjellige holdninger til kornmagasin generelt. Vi begynner med kongelige magasiner.

4.2 De kongelige magasinene åpnes

De kongelige magasinene var de statlige kornmagasinene som egentlig hadde som hovedmål å tjene militæret i krig. De hadde tradisjonelt ikke vært forbeholdt den sivile befolkningen i det hele tatt, men i løpet av vår periode endret dette seg. Tiltak ble gjort etter kriseårene rundt 1740-tallet for å gjøre slike kongelige magasiner mer åpne for den generelle befolkningen, og i 1769 kom en slags reform av disse magasinene med dette i mente.⁷⁹ Dette tiltaket førte til betraktelige endringer i en del sentrale festninger og deres tilhørende kornmagasiner.

⁷⁹ Dybdahl, s132

Kongsvinger festning, Fredriksten festning, Bergen festning, Kristiansands festning, Akershus festning, Fredrikstads festning og Kristiansten festning i Trondheim fikk alle enten bygd ut, bygd opp eller erstattet sine kornmagasiner. I Trondheim ble det dessuten bygd et helt nytt magasin senere i 1778. Alle disse tiltakene ser ut til å skje på myndighetenes initiativ og regning.⁸⁰ I et kuriøst symbolsk pek til kirkesalgets effekt på denne perioden ble det foreslått å rive ned slottskirken på Akershus festning for å gi plass til et nytt kornmagasin. Dette ble stanset av København, men loftet på kirken endte opp med å bli brukt som magasin.

Det ble også i 1769 opprettet to helt nye kongelige kornmagasiner i Bergen og Trondheim som hadde rent sivile formål. Disse skulle eksplisitt ikke brukes for militære formål, men skulle i stedet stå som nødhjelp i kriseperioder med misvekst og mangel på korn.

17. mai 1773 ble det erklært med en kongelig resolusjon at de kongelige magasinene ikke bare skulle være til nytte for militære formål, men også «[...] være i Miswexths og Mangels Tid en Tilflukt for Vore Kiære og Troe Norske Undersaatter [...]».⁸¹

Ordleggingen i denne resolusjonen gjør det vanskelig å komme unna klima som en forklaring på hvorfor de åpnet opp magasinene. Hvorfor det kommer på akkurat dette tidspunktet er også et relevant spørsmål, hvor Tor Ivar Hansen presenterer en god forklaring. Han presenterer det som et sentrum/periferi-spørsmål. Enten hadde det skjedd en holdningsendring blant de sentrale myndighetene, eller så kom tiltakene etter initiativ og press fra lokale embetsmenn og lokalsamfunnet. Høyst sannsynlig er det nok en kombinasjon av de to. Utviklingen skjer godt i tråd med den gjeldende ideen kalt kameralismen, som blant annet innebar at staten skulle ta en større plass i lokalsamfunnet for å stimulere næringsgrunnlaget og landets evne til selvforsyning.

I tillegg til dette må det også nevnes at klima ofte ble brukt som en politisk avledning i denne perioden for å flytte ansvaret vekk fra myndighetene. Dominik Collett diskuterer blant annet kornmagasiner som et langt mer politisk motivert tiltak som hadde dramatisk mye større funksjon som en symbolsk presentasjon enn som et faktisk bistandsprosjekt. Det kan fort være at det var viktigere for myndighetene å presentere seg som at de passet på befolkningen og ga dem korn i kriseår, og at dette inntrykket muligens var viktigere enn faktisk å hjelpe dem.⁸² Det er nok ikke utenkelig at det rett og slett fungerte som god PR - myndighetene legitimerte sin egen makt gjennom kontrollen av slike kornmagasiner. Det kan være viktig å huske når vi

⁸⁰ Hansen, s239

⁸¹ Kgl. res. 17. mai 1773: Om magasinenes tilstand og funksjon. Kongelige resolusjoner 1772–1780. Rentekammeret, Renteskriverkontorene. 2. Nordafjeldske kon-tor. Norske militære magasin. Riksarkivet, Oslo.

⁸² Collet 2010

ser på erklæringen av 1773, hvem denne beskjeden faktisk var ment til. Det er vanskelig å avskrive at det kan ha vært en mer pragmatisk tanke bak, hvor det å presentere seg som en frelser og livredder for sine «Kiære og Troe Norske Undersaatter» nok var minst like viktig, om ikke mer, enn å faktisk tilby den hjelpen det snakkes om.

Frykten for uår kunne også tidvis gjøre mer skade enn faktiske uår. Dette fenomenet skjer over hele Europa i denne perioden. I motsetning til mange andre typer kriser, er en avlingssvikt en veldig sakte prosess. Dette fører til at diskusjonen og frykten får god tid til å feste seg og spre seg. I verste instans fører dette til at bøndene ikke tør å selge det kornet de har, i frykt for at det skal bli hungersnød eller dyrtid. Dette igjen fører til at de delene av samfunnet som ikke dyrker sin egen mat får tilgangen på mat drastisk redusert. På denne måten kan frykten for hungersnød være en egen årsak til hungersnød. I møte med denne frykten kan kornmagasiner virke som en beroligende faktor. En synlig og stabil institusjon som sørger for å tilby korn i vanskelige perioder kan lette på frykten, som igjen gjør at kornhandelen går som vanlig.⁸³

4.2.1 Hvordan de kongelige magasinene opererte i praksis

De kongelige magasinene i denne perioden var svært store bygg som kunne holde på store mengder korn. For eksempel var magasinene i Trondheim rundt slutten av 1770-tallet antatt å være på rundt 4000 tønner rug og tilsvarende med havre, mens det eksplisitt sivile magasinet hadde rundt 2000 tønner havre, selv om dette magasinet til tider sto tomt. I første rekke ble havren brukt til sivile formål, mens rug ble brukt til militære formål.⁸⁴ Vi kan her kort kommentere at havre ofte ble sett på som det mest dagligdagse kornet, mens rug mer ble brukt til festmat. Det er antatt at bygg og havre utgjorde omtrent 2/3 av bondebefolkningens energikilde.⁸⁵

I møte med kriseår har vi noen kilder vi kan bruke for å få et inntrykk av hvor mye korn som gikk gjennom et slikt magasin. I Trondheim ble det for eksempel i perioden 1775-1777 ikke skrevet ut korn fra de militære magasinene og bare 859 tønner korn til allmuen. For å sammenligne kan vi se at det i 1782 var mye større pådriv for slikt korn. De sivile magasinene blir først fullstendig tømt allerede i løpet av første halvår, hvor 2213 tønner havre blir utlevert. Da man forsto at behovet for mer korn fortsatt var stort, åpnet man de militære magasinene, hvorpå 1251 nye tønner ble levert ut til allmuen. I tillegg led Lesja prestegjeld

⁸³ Collett 2010, s245

⁸⁴ Hansen, s240

⁸⁵ Notaker, Henry. *Ganens makt. Norsk kokekunst og matkultur gjennom tusen år*. Oslo: Aschehoug. 1993

øverst i Gudbrandsdalen nød i denne perioden og 400 tønner havre blir sendt dit. Selv om Lesja ikke falt under Trondheims stift, var det trønderske magasinet fortsatt nærmest i avstand. Dette førte til at det i løpet av 1782 ble sendt ut 3864 tønner⁸⁶ korn fra de kongelige magasinene i Trondheim.⁸⁷ Etter det sivile magasinet ble tømt sto det tomt frem til 1785, da 1870 tønner hvete kom fra Danmark.

Det er litt vanskelig å si hvor mange mennesker dette lageret faktisk var i stand til å hjelpe. Tor Ivar Hansen har gjort et forsøk på å regne ut omtrent hvor mange mennesker kornet i disse magasinene kunne hjelpe gjennom utregninger av hvor mange kalorier et gjennomsnittlig menneske trenger, og på hvor mye korn en gjennomsnittlig husstand i perioden brukte. Det han kommer frem til er at disse magasinene nok i alle fall ikke var i stand til å brødfø befolkningen over noen nevneverdig tid, men at de nok utgjorde en forskjell for de som gikk gjennom en hungersnød.

1785 utgjør et annet interessant år for disse magasinene. I 1784 svikter kornavlingene katastrofalt, noe som fører til store forsyningsproblemer i løpet av 1785.⁸⁸ Dels skyldtes denne avlingssvikten utbruddet av Laki, en vulkan på Island i 1783. Det enorme utbruddet spydde ut aske over hele Europa, og det sies man kunne se disen fra det så langt vekk som i Syria. Utbruddet skapte uår i 1784, et år som, sammen med 1838, har blitt pekt på som det kaldeste året i hele perioden 1761-1946.⁸⁹ Den sene ettervirkningen er en gjennomgående tendens når man ser på kornforsyninger og utslag fra sjokkår. På starten av dette året hadde de sivile magasinene fortsatt ikke blitt fylt opp, og man ble igjen nødt til å åpne de militære magasinene for å bistå allmuen. Bare en mindre del av dette kornet ble betalt kontant, mens det meste ble gitt på kreditt som senere ble ettergitt. Senere på året ble også en ny forsyning på 1870 tønner hvete sendt til magasinene fra København. Til sammen ble 1813 tønner med korn skrevet ut fra de kongelige magasinene dette året.

For å forstå de kongelige magasiner kan det være interessant å sammenligne de to årene 1782 og 1785. Hvorfor har det seg slik at det blir skrevet ut så mye mer korn i '82 enn i '85, når kildene tyder på at de i '85 led ettervirkningene av en betydelig større avlingssvikt? Det første poenget er naturligvis bestanden på magasinene. Det var betraktelig mindre å ta av

⁸⁶ Det kan virke som at Tor Ivar Hansen har gjort en liten regnefeil i sitt regnestykke om totale tønner ut i 1782. $2213+1251+400=3864$, mens det samme regnestykke føres opp som 3865. Hvorvidt en tønne korn har kommet på avveie eller om det er snakk om en enkel regnefeil, har dette svært liten betydning annet enn at mitt totale antall avviker fra Hansens med denne ene tønne.

⁸⁷ Hansen, s241

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ White, Sam og Pfister, Christian og Mauelshagen, Franz, red. The Palgrave Handbook of Climate History, London: Palgrave Macmillan 2018, s520, og Dybdahl sin fotnote, s123

i 1785. Det kan derimot også antas at forventningene til neste års avlinger også har spilt inn, hvor bøndene hadde tiltro til at denne avlingssvikten ikke ville føre til et dramatisk større behov året etter. Det er tross alt gjerne flere avlingssvikter på rad som skaper store problemer for slike jordbrukssamfunn. Det kan ha blitt gjort en vurdering på hvor mye av dette kornet som trengtes for at bøndene skulle klare seg til neste avling. Det er også verdt å merke seg at det var mangel på korn i det sivile magasinet, og at det derfor til en stor grad kun var de militære magasinene som forsynte folket. Mengden korn skrevet ut kun fra de militære magasinene er sammenlignbare mellom de to årene. Dette kan godt være fordi deres originale mål ikke var å brødfø befolkningen, men å være klar for å mobilisere, og at en i den sammenheng ikke var villig til å gå under et gitt kvantum i sine militære magasiner.⁹⁰ Til sist kan nevnes at kornhandlernes evne til å korrigere for slike mangler. De hadde mulighet til å forsyne lokalsamfunnet med mer korn når mangelen var et faktum.

Det er vanskelig å si med sikkerhet hvor effektiv disse kongelige magasinene var i å forhindre sult, sykdom og død. Det er kun begrensede kilder igjen for hvem som ble tildelt slikt bistandskorn, og derifra er det vanskelig å si hvor mye de faktisk trengte i forhold til hva de fikk. Det man kan si er at tilbudet ble brukt mye, da vi ser at de sivile magasinene stort sett gikk tomme når problemene oppsto, og at de militære magasinene også delte ut en betydelig andel. I perioder med sult var det ofte ikke mye som skulle til for å forhindre hungersnød, sultrelaterte sykdommer og sultedød, og i kortere perioder kan slike kornmagasin ha vært et avgjørende tilskudd.⁹¹

Når det kommer til for eksempel Hjeltnes sine bygdemagasiner, er det ikke alltid like lett å vite hva som var intensjonen med dem. En del av problemet ligger i at disse kongelige magasinene ikke ble bygd med det formål å hjelpe allmuen i det hele tatt i begynnelsen, og at endringen skjedde relativt gradvis i løpet av hungersnødene på 1700-tallet. Vi kan likevel betrakte denne endringen i de kongelige magasinene som et uttrykk for ansvar fra myndighetene i København.

4.2.2 Klima og de kongelige magasinene

Så i hvor stor grad kan vi si at denne utviklingen kan sees i sammenheng med klimautviklingene som skjer i løpet av den samme perioden? Det er ingen tvil om at det var mange faktorer som spilte inn på avgjørelsen om å åpne opp de kongelige magasinene allerede i 1769. Som sagt tidligere ønsker jeg ikke og presenterer en monokausal forklaring på

⁹⁰ Hansen, 241

⁹¹ Hansen, 245

hvorfor disse kornmagasinene dukket opp, eller hvorfor staten tok på seg et slikt ansvar.

Det er derimot ikke til å komme unna at for eksempel ordlyden i den kongelige resolusjonen om nettopp å åpne disse kongelige magasinene tyder på at avlingssvikt og misvekst var en avgjørende faktor. Den store hungersnøden og folkedøden i 1739-42 vekket nok liv i en debatt om hvordan man skulle tilpasse seg dette hardføre klimaet. Det vil derfor være nærliggende å se på åpningen av de kongelige kornmagasinene som det som kalles klimatilpasning. Staten gikk her direkte inn med egne midler for å sørge for at konsekvensene av flere sjokkår på rad ikke ble så katastrofale som de demografiske krisene rundt 1740-tallet endte opp med å bli.

Det kan også sies at kirkesalget på 1720-tallet spilte en rolle. Da staten solgte disse eiendommene for å bygge opp statskassa fjernet de også et avgjørende sikkerhetsnett. Kirken oppbevarte ofte sin innsamlede tiende i form av natura, og denne mengden ble holdt i en viss tid etter den var samlet inn nettopp for å være et sikkerhetsnett i møte med sjokkår og avlingssvikt. Det er nærliggende å tro at hungersnøden, sykdomsspredningen og sultedøden i 1739-42 om ikke kunne blitt avverget, så i det minste redusert i omfang hvis dette kirkesalget ikke hadde funnet sted. Det måtte også en slik massedød til før man innså at man hadde mistet et slikt sikkerhetsnett. Åpningen av de kongelige magasinene og etableringen av egne sivile magasiner kan sees på som en reaksjon på denne katastrofen, og kanskje som en måte å tette igjen det hullet kirkesalget førte med seg. Vi kan se i debatten at et forslag om å gjenskape bygdemagasiner med utgangspunkt i den gamle tiende også ble foreslått. Dette ble derimot raskt skutt ned som en ineffektiv metode. Poenget forblir at man så at tapet av innsamling av tiende førte til en mer sårbar allmue i møte med ustabil klima.⁹²

Et poeng som er verdt å understreke er hvor mye ressurser som faktisk gikk med på å holde disse kongelige magasinene åpne og tilgjengelige for den generelle befolkningen. Enorme ressurser ble satt av, ofte med stort tap. Det ble også diskutert kraftig og gitt en god del oppmerksomhet. Det at motparten for eksempel kom med en alternativ løsning i bygdemagasiner tyder på at man var enige om at det eksisterte et problem som måtte løses, og ikke helt og holdent en bortkastet innsats.

En annen måte å se på kornmagasiner på kommer fra Dominik Collett. Han poengterer at matmangel og hungersnød i de aller fleste tilfeller ikke er snakk om en direkte mangel på mat, men et problem med tilgjengeligheten til mat.⁹³ Det er altså ikke mengden mat som var

⁹² Øverland, s58-65

⁹³ Collett 2010, s244

problemet. Det er hvordan den blir distribuert som skaper hungersnød. Forsyning og fordeling av mat handler altså ikke så mye om de teknologiske nyvinningene og jordbruksreformer, men om de kulturelle, sosiale og økonomiske strukturene som skaper sult. Med dette som utgangspunkt kunne man kanskje heller se på kornmagasin som en måte å drive omdistribuering av kornet, slik at denne forskjellen skulle utjevne seg. Myndigheten som krevde inn en betydelig andel av det kornet som ble produsert, ga litt tilbake i nødtilfeller. Collett går for eksempel inn på Preussen for å vise at dette dessverre ikke nødvendigvis stemte, men at kornmagasinene ofte heller hadde forsterket de forskjellene som allerede var der. Enten ble kornet fordelt blindt, uten å ta til hensyn hvem som trengte det, eller så gikk det til utvalgte deler av samfunnet, som for eksempel militære eller geistlige. På denne måten ble de forskjellene som allerede eksisterte mellom rike og fattige enten like eller forverret av omfordelingen som skjedde gjennom kornmagasiner.

I en slik sammenheng er det vanskelig å si noe om hvem som fikk tildelt kornet fra de kongelige kornmagasinene. Collett brukte de prøyssiske magasinene for å beskrive denne forskjellsbehandlingen. Det er likevel noen ting som er påfallende. De kongelige magasinene gjorde forskjell på hvilket korn som skulle være tilgjengelig som bistskorn og hva som skulle være for det militære, og det beste kornet ble gjerne forbeholdt militæret. Det er derimot lite i kildene som tar for seg hvem som fikk bistskornet. Det er derfor ikke mulig å si hvorvidt bistskornet som for eksempel ble gitt ut i 1782 i Trondheim ble fordelt med noen slags skjevfordeling. Enten i retning av å prioritere de som var ekstra trengende, de som produserte korn for å støtte kornprodusentene, eller bare de som hadde kontakter innad i militæret. Denne mangelen må tas med når vi ser på hvordan rolle disse kongelige kornmagasinene opererte.

Et poeng som Hansen peker på, er at de kongelige magasinene eksplisitt kan sees på som et uttrykk for å tilpasse seg klimatisk ustabilitet. Mens for eksempel endringer i hva som ble dyrket, som potet, og utvikling av jordbruket hadde en reel effekt, uttrykte de sjeldent et like eksplisitt ønske om å forberede seg på klimakrise og uår som det kornmagasinene gjorde. Dette gjør dem ekstra interessante i dette øyemed. De kan derfor sees på som et uttrykk for et samfunn som var i stand til å gjenkjenne problemet med et forverrende klima, og prøve å løse det. Det viste seg i ettertid at det nok ikke var de kongelige magasinene som var svaret på den problemet, men en innsats og et ønske har det likevel vært.

Det at de kongelige magasinene ofte jobbet med store tap kan også være interessant å peke på. Dette kan gi en indikasjon på hva slags rolle myndighetene selv mente at disse kornmagasinene hadde. Man kan enten se på de som barmhjertige og omsorgsfulle ledere som

gjør sin del for at befolkningen skal overleve. Det er også liten tvil om at dette i alle fall dels var målet. Det er liten gevinst i å herske over en ødemark. Som nevnt andre steder kan kornmagasinene også sees som symboler.

4.3 Kongelig forordning om kornmagasiner

I forbindelse med avskaffelsen av kornmonopolet i Norge i 1788 kom kongen med en oppfordring til å etablere egne bygdemagasiner i Norge.⁹⁴ Han uttrykte at det ville være gunstig for alle om man klarte å holde kontroll på prisene så de ikke skøyt i været under uår og dyrtider. Det var altså en tydelig annerkjennelse av at dette var et problem og at noe her måtte gjøres for å håndtere de stadige prishoppene i korn.

De kongelige magasinene fikk også en mer tydeliggjort rolle i forhold til dyrtider. Til den grad vanlig kornhandel kunne opprettholdes lovte kongen at de ikke skulle åpnes, slik at disse magasinene ikke ville påvirke prisene. Dette med et forbehold om at det kunne skje dersom det ble strengt nødvendig, men at det da kun ville skje gjennom offentlig auksjon.

Kongen hadde derfor, med tanke på at Danmark-Norge skulle være i stand til å føre korn til seg selv, «være betænkt paa» to punkter. Det første beskrev hvordan danske bønder skulle bruke de kornmagasinene som allerede eksisterte i Danmark, da særlig på hvete og rug. Siden de ender opp litt på siden av hva denne oppgaven går ut på vil jeg ikke gå dypere inn i det.

Det som gjør det første poeng interessant for denne oppgaven er mer det at et slikt nettverk av magasiner allerede eksisterte i Danmark, mens de ser ut til å ha forsvunnet i Norge. Dette samsvarer godt med salget av kikeeiendommer i løpet av 1720-tallet, hvor det var kirken som opprettholdt dette sikkerhetsnettverket frem til da. Salget av disse eiendommene og opphøringen av deres funksjon som sikkerhetsnett i dyrtider har, i kombinasjon med kornmonopolets opprettelse et par år senere i 1735, krig og et stadig mer ustabil klima og spredning av sykdommer, ført til en dramatisk demografisk krise i løpet av midten og slutten av 1700-tallet. Men i så fall, hvorfor skjedde ikke det samme i Danmark? Bare ut ifra denne forordningen virker det som at magasinnettverket i Danmark var betraktelig bedre utviklet. Det kan være at dette ganske enkelt har noe å gjøre med geografi. Mens Danmark er et ganske lite og flatt land hvor det var lett å komme til de fleste steder, bodde det mange i Norge på relativt avsidesliggende områder. Det kan også være interessant for oppgaven å se på hvor disse bygdemagasinene dukket opp først, rent geografisk. Hvis de hovedsakelig var på

⁹⁴ Kgl. res. 28. mai 1788.

avsidessliggende steder, kan det bygge opp under en slik forståelse. Første bygdemagasin i Norge ble tross alt bygd 13 år før denne forordningen, i 1775.

Det andre punktet er derimot mer interessant. Det sa kort at man i Norge burde støtte opp under å bygge bygdemagasiner, særlig i de områdene som lå lengst unna større handelssenter, siden disse områdene ofte var mest utsatt for nød. Slike magasiner kunne derved «*for bestandig*» stå under det lokale sognets kontroll.⁹⁵

Her er det flere betenkninger man kan gjøre seg. For det første virker det som om ideene til Schönning muligens hadde vært med på å forme denne betenkningen til den danske kongen, da dette kan virke som en kort oppsummering av hva slike bygdemagasiner burde være. Det er klart at det ikke her ble gått inn i detaljer rundt hva slike magasiner ville innebære, og noe opphav blir aldri nevnt. Likevel er begrepet «Bøigde-Magasiner» brukt for å beskrive ideen, at de i hovedsak skulle være for de som var så langt unna handelssenter at de trengte støtten, og at de skulle bygges og driftes på bekostning av og under oppsyn av de lokale sognene. Alt dette stemmer godt overens med hva Gerhard Schönning foreslo allerede i 1761. Selv om denne utviklingen gikk sakte, virker det som at man etter hvert som tiden har gått forsto at noe måtte gjøres for å redusere utfallet av sjokkårene.

Avskaffelsen av kornmonopolet og oppfordringen om bygdemagasiner ble sendt ut i 1788.⁹⁶ Tidspunktet er kanskje ikke helt tilfeldig. Siste halvdel av 1700-tallet så langt hadde vært brutal for Norge, og befolkningen hadde gått gjennom flere demografiske kriser. Dette er et annet muligens interessant poeng. Hva er sammenhengen mellom utviklingen av bygdemagasiner og denne uttalelsen fra kongen i 1788? Hva slags hendelsesforløp ser vi fra Schönning i 1761, til Hjeltnes i 1775 til denne forordningen? Er det egentlig noen sammenheng mellom dem? Et annet spørsmål er også hvorvidt denne uttalelsen fra kongen egentlig var relevant for hvordan bygdemagasiner spredde seg. Siden den første kom allerede 13 år før oppfordringen er det veldig relevant å spørre hvor utbredt det allerede var da kongen kom på banen. Det kan tenkes at dette ikke var mer enn en gest til de bygdemagasiner som var bygd. Tydeliggjøringen av denne forordningen som kom to år senere vil være relevant for en slik spekulering. Også her er det relevant å spørre hva som menes med å «støtte opp under» slike satsinger. Om det er snakk om lån eller lignende gjøres det ikke klart her.

⁹⁵ Egen oversettelse

⁹⁶ Kgl. Res. 6. juni 1788.

4.4 Bygdemagasinene sprer seg

Vi har nå sett på hvordan de kongelige magasinene har representert myndighetenes forsøk på å opprette et kornmagasinsystem for å motarbeide uår og hungersnød. Nå skal vi se på et annet initiativ som prøvde å løse dette problemet på en annen måte. I løpet av 1770- og 1780-tallet vokste det frem svært mange bygdemagasiner. Disse er kornmagasiner som ble bygd enten helt eller hovedsakelig på initiativ fra den lokale bygda, heller enn fra statlig hold. Det kan virke som at diskusjonen som begynte med Baltazgar Fleischer og Gerhard Schønnings på 1760-tallet til slutt bar frukter i bygdene.

Bygdemagasinene som vokste frem, gjorde så i stor grad gjennom initiativ fra lokale embetsmenn eller andre fra den lokale øvrigheten. Det er en tydelig tendens at disse initiativtakerne relativt konsekvent tok den økonomiske byrden på sine egne og lokalsamfunnets skuldre, heller enn å lene seg på statskasse som Fleischer foreslo. De gjorde det også på eget initiativ, heller enn å vente på oppfordringer eller lignende ovenfra. Man ville kanskje tro at disse embetsmennene ville vært interessert i å skaffe så mye støtte som mulig fra myndighetene til slike prosjekter, men det ser altså ikke ut til å være tilfellet.

Dette kan sees på to måter. For det første kunne de ha vært redde for at hvis de kom med et slikt forslag til myndighetene ville de bare sende ordre om å bygge slike magasiner på egen bekostning. Hvis man kunne kontrollere utgiftene, kunne man også kontrollere hvordan prosjektet ble gjennomført. Og hvis man da heller kunne kontrollere hvordan prosjektet ble gjennomført hadde man større kontroll over utgiftene. For det andre kunne det være at man var bekymret for å skape tiltak som skapte større belastning for staten over lengre tid. Frykten for å bli den som fikk gjennom en økonomisk hengemyr kan ha spilt inn i embetsmennenes forsiktighet. Til sist presenterer Hansen muligheten for at de rett og slett ikke ventet å få noen støtte fra myndighetene, så å søke om initiativ og støtte ville være bortkastet tid.⁹⁷

Det første bygdemagasinet i Norge kom fra et slikt lokalt initiativ. Det kan være interessant å se på hvordan dette første kornmagasinet ble opprettet og hvordan de presenterte driften av dette kornmagasinet. Det var derimot ikke en embetsmann i dette tilfellet, men en velutdannet bonde.

4.4.1 Bygdemagasinet i Hardanger

La oss nå se på hvordan kornmagasin så ut når de ikke var statlige prosjekter, men av og for bygdefolket. Hardanger i denne perioden var i en prekær situasjon. Borgerne i Stavanger amt,

⁹⁷ Hansen, s239

deres nærmeste nabo, hadde muligheten til å nekte bøndene i Hardanger tilgang på korn fra Stavanger.⁹⁸ Dette skapte ofte problemer for de lokale bøndene, og det var behov for en løsning. Kristofer Sjurdsøn Hjeltnes fra Ulvik viser seg etter hvert å være mannen som skulle løse disse problemene, og Øverland beskriver han som en «*oplyst og stortænkt kar*».⁹⁹ Gjennom sin dannelse ser han ut til å ha vært relativt tidlig ute med å dyrke både poteter og rabarbra og lignende nye avlinger, noe som tyder på at han har vært en relativt fremoverlent mann. Den 30. mars 1775 gikk han sammen med 20 andre bønder i Eidfjord prestegjeld og startet Norges første bygdemagasin. Dette bygdemagasinet virker å ha blitt bygd fullstendig på initiativ av den veldannede bonden.

Hjeltnes og 10 andre skrev under på et dokument hvor de sverget å opprette et magasin hvor en liten andel av deres avlinger skulle inn og settes av til «[...]at lade opbygge et lidet Korn- eller Forraadshus og kjøbe derfor de til Livets Ophold fornødne Varer[...]».¹⁰⁰ Dokumentet hadde seks punkter for å tydeliggjøre hvordan bruken av bygdemagasinet skulle driftes.

Begynnelsen tok tydelig for seg det samme problemet denne oppgaven har drøftet flere ganger allerede. Tilgang på handelsvarer virker å ha vært vanskelig å pådrive, og vært dyr når den har vært tilgjengelig. Ulvik ligger lengst inne i Hardangerfjorden, og det kan tenkes at dette har skapt problemer for den lille bygda. Den første økonomiske innbetalingen som måtte til for å få bygd magasinbygget og starte handelen av «de til Livets Ophold fornødne Varer» som måtte inn i dette magasinet ser ut til å være basert på donasjoner fra de som har vært med på å lage den. Det viser seg at det her menes korn, erter og salt.

Det står ikke tydeligere i teksten enn at «en stor del af Eidfjors Almue» har sett for seg en slik ordning. Som Øverland sier, innebærer dette rundt 20 bønder, hvorav ti står som signatarer på dette dokumentet. Hvorvidt det kun er disse ti eller alle 20 som står for disse donasjonene, eller «frivillige Gaver» er vanskelig å tolke seg frem til. Det er derimot lett tenkelig at i alle fall alle som var med på prosessen var bønder med en viss økonomisk pondus, relativt til resten av allmuen.

Følgende er seks punkter som tar for seg hvordan dette magasinet og tilhørende økonomi burde behandles og forvaltes. Det første punktet tar for seg hvordan den grunnleggende driften av dette bygdemagasinet skal foregå. Det skulle av allmuen utvelges 4 «redelige og forstandige Mænd» som skulle drifte dette. Disse såkalte forstanderne fikk

⁹⁸ Øverland, s275

⁹⁹ Ibid s276

¹⁰⁰ Ibid

ansvaret for å handle inn kornvarer som skulle inn i magasinet, da til et ønskelig tidspunkt og til en ønskelig pris. Allmuen selv skulle så være med på å bestemme hva prisen på dette kornet skulle være når det ble solgt tilbake til «den trængende Almue». Dette skjedde en gang i uken, og kornet kunne kjøpes enten med kontant eller på kreditt. November hvert år ville så kreditten bli gjort opp. Samtidig som oppgjøret kunne man også velge å bytte ut noen av de fire som var valgt ut for å drive dette magasinet.

Det andre punktet handler om å kjøpe seg inn i dette magasinet. Ingen skulle få nyte av magasinets goder med mindre de betalte 1 Rdlr. Denne summen skulle derimot kunne variere ut fra betalingsevne, der de trengende kunne betale mindre, og de mer velstående betale mer. Bare i nødstilfelle eller hvis magasinet sto meget godt til skulle en som ikke hadde betalt denne avgiften få tilgang på magasinet. Denne vurderingen skulle gjøres av de fire som er valgt ut til å drifte det, og valget skulle tas med magasinets beste i mente. Skulle allmuen for øvrig være uenige i forstandernes avgjørelse om hvem som fikk denne typen støtte skulle det bli avgjort gjennom avstemming.

Punkt tre sier at magasinet forbeholdt seg retten å ta en liten profitt på det som ble solgt i gode tider til forstanderne, men at dette absolutt ikke skulle skje i «dyre Tider».¹⁰¹

Punkt fire tar for seg hva som skulle skje hvis dette forrådshuset skulle gå med kraftig overskudd. Det gjengående i dette punktet er at profitten skulle gå til de fattige og trengende i samfunnet. Dette skulle skje enten årlig eller etter omstendighetene. Det presenteres gjennom særlig tre metoder for denne typen fordeling. Den første etterlot det til en «skikkelige og stræbsomme» fattig som gjennom en slik håndstrekning kunne holde seg vekke fra fattighuset. Den andre metoden innebar å gi i gave enten penger eller korn til en husmann, som gjennom denne hjelpen kunne forbedre sine åkre, og som viste seg i stand til å gjøre så. Det siste punktet gikk ut på å på lignende måte støtte generelt til jordbrukere som så ut til å gjøre en god jobb.

Det femte punktet poengterer først at vedlikehold av dette bygdemagasinet skulle vedlikeholdes med den fortjeneste den selv hadde anskaffet. I samme punkt ble det også poengtert at enker skulle få nyte av magasinets fordeler på samme linje som om mannen fortsatt var i live.

Det sjette og siste punktet sa at fogden skal, på allmuens etterspørsel, kunne gå gjennom regnskapet til magasinet for å se om alt var på stell. Til slutt avsluttes det med at disse punktene skulle overholdes og følges «ubrødelig i alle Maader».

¹⁰¹ Ibid

4.4.2 Kornmagasinet og Ulvik

Dette bygdemagasinet ser altså ut til å ha vært skapt spesifikt for å håndtere dyrtider. Det råder liten tvil om at dette var dyrekjøpt erfaring og at det var gjennom slik erfaring man nå satte i gang dette tiltaket, da teksten direkte refererer til tidligere dyrtider og nøden det skapte. Det virker ut ifra teksten som det er en ganske selvsagt tilstand at de som trenger hjelp i slike tider skulle få den, naturligvis med et par forbehold. Det synes å skinne gjennom en vilje til å hjelpe de som har endt opp i nød på grunn av slike tider, og at det skulle være en slags rettferdighet i denne fordelingen. Selv om det krevdes at man var med på «spleiselaget» for at man skulle kunne ta del i dets fordeler blir det tidlig og eksplisitt gjort klart at det skulle være mulig å gjøre unntak fra denne regelen. Det samme gjaldt i de tilfeller der bygdemagasinet gikk med overskudd. Her skulle det også ligge en demokratisk og behjelpende ånd til grunne.

Denne oppfatningen må likevel balanseres mot det faktum at det definitivt er snakk om egeninteresse her. Det må være med i samtalen at Hjeltnes tjente en god del penger på dette prosjektet. Det at han brukte en del av de pengene han tjente på det på å starte lignende bygdemagasiner i andre bygder kan da også sees på enten som en spredning av et godt tiltak, eller en måte å tjene enda mer penger på det. Siden jeg ikke har fått tilgang til Hjeltnes personlige tanker kan jeg bare spekulere i dette. Poenget må likevel være at dette nok gjaldt for flere av disse bygdemagasiner som etter hvert dukker opp rundt om i Norge. Det at de via avkasting sier noe om hva slags rolle de utgjorde og hvordan de som driftet dem plasserte seg i balansen mellom altruistisk og selviske aktører. Som med de fleste mennesker er det nok snakk om et mellompunkt. Det er likevel verdt å snakke om for å forstå bygdemagasinerne.

Det må likevel også nevnes at godtgjørelsen forstanderne fikk for å drifte dette tiltaket ikke var spesifisert til noe mer enn «en billig Fordel». Men siden det også virker som at forstanderens posisjon er åpen for kritikk og utskifting, kan det godt tenkes at man i alle fall ønsket en slags maktbalanse mellom denne posisjonen og allmuen. Prisen for å kjøpe seg inn i dette fellesskapet var på 1 riksdal. Det at det blir poengtert at man skal kunne betale etter evne.

Innsamlingen ser ut til å ha foregått gjennom frivillige «gaver» til dette magasinet. Siden det ikke står spesifisert, er det vanskelig å gjette på hvorvidt det her kun menes penger til å reise bygget, eller også korn til å fylle selve magasinet. Det virker derimot ikke som at kornet skulle komme fra det lokale området og gå tilbake til de som hadde sendt inn. Det virker heller som de så for seg en slags felles konto som skulle brukes for å handle inn varer så man kunne bygge opp et slikt lager med korn.

Det som er litt interessant er at plasseringen av makten som ligger i å drifte dette magasinet ble tatt såpass på alvor. De skal vurderes ut ifra deres karakter og anstendighet, og det blir satt tydelig krav til hva de skal kunne oppnå, i form av klok forvaltning av pengene som blir samlet inn. Det er også påfallende hvordan allmuen ble stilt til å kontrollere hvordan forstanderen gjennomfører sin rolle. De hadde mulighet til å tviste og stå imot hvis for eksempel forstanderen ga fra magasinet til noen de mener ikke fortjente det, og at de var i stand til å velge ut forstandere de ikke likte. Det kan tenkes at dette reflekterer bondesamfunnet ellers i Ulvik, og at denne kontrakten reflekterer i det minste et mikrokosmos av lokalsamfunnet slik de ønsker at det skulle være.

Det kan være relevant å spørre hvem som falt inn under en slik ordning. Hvem var det såkalte «vi» i denne sammenhengen? Påfallende ofte ble bare begrepet allmuen brukt for å beskrive hvem som skulle være med, ikke bare på å dra nytte av bygdemagasinet, men også på å bestemme hvem som skulle drifte det, i tillegg til en så avgjørende del som å bestemme prisen på kornet som skulle selges fra magasinet. En slik kanskje overaskende demokratisk prosess ser ut til å gjennomsyre kontrakten. Det at allmuen kunne være med på å bestemme slike avgjørelser tyder på at tanken bak dette bygdemagasinet er at det skulle være for svært store deler av befolkningen i Ulvik.

Det er ikke gjort tydelig i teksten hvem som skulle tildeles overskuddet av dette magasinet først. De ble delt inn etter nummer, men det kommer ikke tydelig frem om dette representerte en prioriteringsliste eller bare er en generell oversikt over hvem som kvalifiserte til å få denne typen bistand. Det blir derfor vanskelig å si noe om hvorvidt denne listen kan brukes til å si noe om en intern rangstige i gruppen som magasinet var til for.

Kjønn blir heller ikke kommentert i denne fordelingen, annet enn denne poengteringen med enker, som de ønsker å ha de med i dette felleskapet. Rent spekulativt kan det være at dette dukket opp som en ettertanke siden det dukker opp i samme punkt som vedlikehold av magasinet. Det kan tenkes at de rett og slett var midt i å skrive ut dokumentet da de som skrev kom på det, og fikk det med der og da.¹⁰² Det hadde passet påfallende bedre for eksempel i punkt 1 eller 2, hvor lignende tema tas opp. Hvorvidt det var en ettertanke eller at det er en annen grunn til det, ble det like fullt tydeliggjort og poengtert at enker ikke skulle falle utenom fellesskapet om bygdemagasinet.

Det som virker å ha vært det absolutt tydeligste kravet til å være en del av dette

¹⁰² «5. Forraadshuset med sit Behør vedligeholdes af dets Cassa og har Forstanderne Opsyn dermed og gjør Regnskab derfor. Enker nyder og fri Handel efter deres Mænds Død, ligesaavel som da deres Mænd levede», s277 i Øverland

felleskapet var derimot arbeidsvilje og pågangsmot. Det er tydelig at latskap og annet skulle føre til at man falt utenfor gruppen som fikk nyte av fordelene disse bygdemagasinerne utgjorde.

Det må her nevnes at jeg bare har sett på intensjonen til dette dokumentet, heller enn å se på hvordan det faktisk utspilte seg. Det er ikke til å komme unna at det høyst sannsynlig fantes avvik mellom hva som sto i dette dokumentet og hvordan driften av dette bygdemagasinet i Eidfjord faktisk så ut. Dette er en evig utfordring for historikere. Kildeutvalget er for lite og vanskelig å få tak i til å ta den diskusjonen. Jeg kan altså ikke gå alt for dypt inn i hvordan det opererte, men jeg kan si noe om hvordan de *ønsket* at dette magasinet skulle driftes. Det vil være nærliggende å anta at dette dokumentet på en eller annen måte representerer Hjeltnes og de andre bøndenes tanker om hvordan et slik magasin burde fungere og se ut. Ved å se på dette dokumentet på denne måten vil det også være mulig å ekstrapolere noen mulige tanker om hvordan Hjeltnes og bøndene i Eidfjord ønsket at deres samfunn skulle være.

Det kan være interessant å se litt på dette bygdemagasinet i lys av Schønning sin tekst som vi så nærmere på i forrige kapittel. Det er ikke utenkelig at en mann som Hjeltnes kan ha kommet over Gerhard Schønnings tekst om bygdemagasiner i perioden siden den først ble trykt. Han beskrives som en fremoverlent og veldannet bonde. Det at han var tidlig ute med å dyrke poteter i Norge er også et tegn på dette. Så til hvor stor grad lignet egentlig dette magasinet på det Schønning så for seg i 1761? Det er i alle fall flere påfallende likheter. Det første og kanskje mest relevante for oppgaven er at det virker som magasinet, i alle fall dels, var motivert av klimatiske utfordringer.

Det må også her antas at disse «frivillige Gaver» som skulle hjelpe til med å etablere dette kornmagasinet nok ikke bare var basert på gavmildhet. Det er ikke vanskelig å tenke seg at de som bidro mest til å etablere dette magasinet også fikk en betydelig større stemme i sammenheng med hvordan det ble driftet videre.

4.4.3 Etter Eidfjord

Etter gjennomføringen av dette første bygdemagasinet ble kontrakten sendt til stiftsamtmannen Schouboe i Bergen for godkjenning. Schouboe virker å ha blitt meget begeistret og mente at lignende tiltak burde dukke opp i samtlige sogn. Han gikk videre med å si at dette burde nå så mange som mulig, «da derved ikke aleneste Mangel paa Brødkornet blev hævet, men endog Gaardene med Tiden derved kunde blive forbedrede og Jordbrugerne dertil opmuntrede». Avtalen ble godkjent med forbehold om at ingen mot sin vilje skulle tas

med i et slikt tiltak. Stiftamtmann Schouboe ser derimot også ut til å ha forstått den potensielle utfordringen til kornhandel dette magasinet kunne representere, og presiserte derfor også at korn solgt fra dette magasinet ikke kunne kjøpes av folk fra utenfor sognet. Det ble også presisert igjen at denne foreningen skulle «utfalder det almindelige til Bedste», slik at dette tiltaket ikke kun skulle støtte opp om de rikeste i sognet.

Det nyetablerte bygdemagasinet ser ut til å ha vært en enorm suksess, siden ideen raskt spredde seg i tiden som fulgte. Hjeltnes selv var med på å etablere så mange som seks andre magasiner i Indre Hardanger. Disse ser alle ut til å ha vært etablert med utgangspunkt i dette første magasinet i Eidfjord.¹⁰³ *Finnes mer å si.*

Det dukket også opp andre bygdemagasin rundt samme tid. Som oftest var de private initiativ og hadde samme ide om lokalt innsamlet korn til uår og dyrtider. *Det velmente Fronske Magasin* var et annet eksempel på slike magasin. Dette ble etablert i 1779/82 i Fron i Gudbrandsdalen. Dette magasinet ble iverksatt på initiativ fra prosten H. F. Hiorthøy, og gjennomført gjennom innsamlinger fra det lokale sognet. Magasinet begynte med 16 tønner korn en enke testamenterte til de fattigste i sognet, men siden det ikke ble vurdert å være noen nød da enken døde, ble de heller satt på lager i påvente av uår. Fra denne spede begynnelsen iverksatte Hiorthøy et bygdemagasin hvor man frivillig kunne sette inn korn som man i dyrtider og under avlingssvikt kunne hente ut igjen.¹⁰⁴ Det kan virke som at testamentering av goder til å bygge bygdemagasiner ikke var rent uvanlig heller. Et lignende men mer eksplisitt eksempel på dette er da general-krigskommisær Peder Holter døde i 1786. Han etterlot seg en betydelig sum penger til Strøm prestegård, hvor han vokste opp, som skulle brukes for å etablere et eget bygdemagasin. Denne tendensen kan tyde på at folk forsto viktigheten av disse tiltakene, og at det er eldre mennesker som har levd gjennom et par uår er kanskje også ikke tilfeldig.

Selv om det i stor grad var lokale initiativtakere som enten spyttet inn pengene selv eller fikk folk til å samle sammen nok til å starte dem, ble også staten etter hvert investert i bygdemagasiner. I 1788 kom det en kongelig resolusjon som sa at de inntektene som kom fra salg av statsallmenninger skulle gå til et fond som i hovedsak ville gi støtte til landsbygder som trengte hjelp med å etablere et lokalt bygdemagasin. Disse summene førte til at stadig flere bygdemagasiner ble etablert, og mot slutten av århundret, og tidlig på 1800-tallet dukker det stadig opp nye bygdemagasiner.

¹⁰³ Øverland, s275

¹⁰⁴ Øverland s340-344

Som nevnt ovenfor ble det som del av avskaffelsen av kornmonopolet i 1788 også gitt oppfordringer fra myndighetene om at hvert sogn skulle etablere sine egne bygdemagasiner. Sammen med de overordnede tyder dette på en stat som var svært interessert i å utvikle et slikt nettverk av magasiner for å sikre befolkningen mot uår og avlingssvikt.

Denne statlige støtten om ideen om bygdemagasiner kommer også i form av en oppfordring fra Rentekammeret i 1789. Denne oppfordringen gikk til alle amtmenn om å gjøre amtet forberedt for utbyggingen av nye magasiner. Det ble også oppfordret til å motivere de lokale landsbygdene til å starte opp sine egne bygdemagasiner som de selv kunne være med på å samle inn korn til og drifte. Sammen med denne oppfordringen ble det sendt ut et utkast til hvordan slike bygdemagasiner helst skulle se ut, kalt «*Udkast til Plan for Bøigde Magaziners Oprettelse i Norge*». ¹⁰⁵ På denne måten kan det også sies at bygdemagasinerne fikk en slags kanonisering i hvordan de skulle se ut.

Om dette utkastet og oppfordringen kan man også nevne et at de kan sees i sammenheng med en større nød som inntraff i Norge i denne perioden. Mellom den 21. og 23. juli 1789 brøyt det ut en storflom i Innlandet i Norge, kalt Storofsen på folkemunne. Denne katastrofale flommen ødela enorme arealer med skog, åker og eng, drepte tusenvis av husdyr, og flere titalls mennesker mistet livet. I perioden etter ble det klart at myndighetene i København ikke var i stand til å komme med tilstrekkelig bistand. I tiden etter dette ble argumentet for bygdemagasiner derfor stadig sterkere. Allerede 15. august samme år ble denne oppfordringen om å bygge ut bygdemagasinerne sendt ut. Den begynte slik:

Da Almuen i et og andet Sogn i Norge allerde i mellem sig selv er kommen overens om at anlægge Bygdemagaziner til Sædekorns Oplag for trængende Jordbrugere, en Sag, som Kammeret til Landets almindelige Tarv længe har ønsket i Drift, saa haabe vi nu, at det ikke vil finde betydelige Vanskeligheder at faa saadanne Anlæg mere almindelige, forudsat, at ethvert Sogns Almue ikke vil undslaa sig for at bidrage efter Evne til en for dem selv saa nyttig Indretning [...].»¹⁰⁶

Det var altså en tydelig oppfordring om å etablere flere slike bygdemagasiner, og at det etter Storofsen var et håp om at det skulle bli lettere å overbevise bøndene om å etablere egne bygdemagasiner. Det er vanskelig å peke på enkelte årsaker til hva som var opphavet, men ideen om bygdemagasiner virker som de spredde seg godt etter dette. Det at myndighetene nå hadde kommet så tydelig på banen med å gi støtte til de som trengte å starte egne

¹⁰⁵ Øverland, s425

¹⁰⁶ Ibid

bygdemagasiner, kan nok ha gjort at ideen spredte seg raskere, i tillegg til at amtmennene hadde fått sin direkte oppfordring til selv å oppfordre sine sogn og generelle allmue til å opprette sine egne magasiner.

Suksessen til bygdemagasinerne kan også sees i den raske og store utbredelsen av dem. Fra det første bygdemagasinet i Eidfjord i 1775 ble det stadig flere mot slutten av århundret. Etter Storøfsen og rundt overgangen til det nye århundre vokste antallet betraktelig, med enda et lite byks over århundreskiftet. I 1833 nådde bygdemagasinerne sitt høyepunkt hvor i alt 249 av dem var å finne rundt om i bygder og avsidesliggende strøk rundt om i hele landet.¹⁰⁷ Etter dette daler tallet i takt med et mer stabilt klima og en overgang fra kornmagasiner til andre løsninger, noe vi vil gå nærmere inn i neste kapittel.

Vi kan altså kalle historien om bygdemagasiner en relativt tydelig

suksesshistorie. Et sikkerhetsnett ble etablert uten å legge et enormt økonomisk press på staten, for de som var mest utsatt for misvekst og uår. Dette gjaldt i hovedsak de landsbygder som lå så langt unna sentrale handelssenter at de ikke hadde like lett tilgang på det større handelsnettverket som var en annet svært effektivt motgift mot sjokkør og avlingssvikt.

Det må likevel gjøres klart at det er i svært få tilfeller at de fattige selv fikk være med på å utforme disse magasinene. De var i det store og hele opprettet og driftet av gårdseierne og embetsmennene i landsbygdene. Siden disse kornmagasinene også hadde avkastning i de

Tabell 1: Antall kornmagasiner fylkesvis i 1833. Kilde: Bernt Karlgård: «Kornmagasiner og kornreserver før og nå» i Statens Kornforretning 1929–1954. Oslo 1954

Akershus	25
Østfold	13
Hedmark	16
Oppland	10
Buskerud	26
Vestfold	10
Telemark	32
Aust-Agder	8
Vest-Agder	2
Rogaland	3
Hordaland	10
Sogn og Fjordane	6
Møre og Romsdal	44
Sør-Trøndelag	6
Nord-Trøndelag	8
Nordland	19
Finnmark	11
Totalt	249

¹⁰⁷ Karlgård, s205-206

periodene det ikke var uår, må det også poengteres at de også samtidig fungerte som en opprettholder av de allerede etablerte forskjellene som fantes mellom fattige og rike i Norge. De var altså ikke et system som i det store og hele førte de fattige ut av fattigdom.

Denne nye modellen med bygdemagasiner virker også å være mer i tråd med den økonomiske tiden de ble skapt i, med en tanke om den selvskapte mannen og uavhengig økonomisk vekst. Det er derimot liten tvil om at det eksisterte en relativt ekte omsorg, om enn kanskje pragmatisk, rundt selve ideen om bygdemagasinerne. De aller fleste var motivert av å hjelpe også de svakeste, heller enn kun de som selv hadde investert i magasinernes tilstand. Dette vil bli diskutert mer utdypende senere, men det er interessant å se på bygdemagasinerne som et uttrykk for sin tid. Både i form av hvordan menneskene i sin tid reagerte og agerte i møte med det stadig ustabile klimaet i perioden, samt i møte med endringen i økonomisk tenking som skjer mot slutten av 1700-tallet. Kanskje kan vi også se på diskusjonen om bygdemagasiner v. kongelige magasiner gjennom en slik lupe. Mer om det senere.

4.5 Delkonklusjon

I dette kapitlet har vi sett på to typer kornmagasiner og hvordan de har blitt brukt uår, samt hvordan de var tenkt å fungere.

På hvilken måte kan vi si at disse to typene kornmagasin er like? Etter å ha sett så nære på dem kan det være lett å bare se hva som er forskjellene. Men på et helt grunnleggende plan er de fortsatt egentlig akkurat det samme. Lager for oppbevaring av korn. De er derimot ikke bare dette. I alle fall i den sammenheng jeg har sett på de har de en helt spesiell funksjon som er overlappende mellom de to. De har som oppgave å motvirke dyrtider og hindre hungersnød. Disse problemene stammer i alle fall dels fra den typen klima de dukket opp i.

Det er nok ikke tilfeldig at begge disse typene kornmagasiner dukker opp i akkurat denne perioden. Gjennom hele perioden inntreffer det en serie sjokkår og dyrtider. Diskusjonen starter også i 1761 etter at Gerhard Schønning poengterer behovet for et sikkerhetsnett i tilfelle katastrofe som den i 1739-42 skulle finne på å skje igjen, noe det ikke var noen grunn til å tro at det ikke skulle. Disse klimatiske utfordringene har vært med på å forme den dansknorske kornpolitikken gjennom disse to formene for kornmagasiner. Intensjonen om å håndtere en felles opplevd utfordring er altså et klart fellestrekk ved disse to typene kornmagasiner.

Det kan høres banalt ut, men det kan være verdt å peke ut at begge disse tiltakene kom til for å redde liv. Både de kongelige magasinene og bygdemagasinerne representerer menneskets ønske om å stå mot og overkomme utfordringene de møter. Om det er gjennom

statens fellesskap eller landsbygdens fellesskap er det her helt avgjørende at det er et fellesskap som må til for å overkomme utfordringene. Det kan også virke som at dette fellesskapet favner relativt bredt. Både bygdemagasinerne og de kongelige magasinene viser stor vilje til å hjelpe de fattigste rundt seg. De kongelige magasinene ser ut til å være fullstendig forberedt på å gå i enorme tap ved å ettergi kreditt på utlevert korn, og bygdemagasinerne til Hjeltnes hadde også tydelige klausuler for hvordan man skulle hjelpe de som ikke var i stand til å ta hånd om seg selv. Denne fellesfølelsen blir et nøkkeltrekk ved magasinene. Hvorvidt de kom fra en rent pragmatisk ide om at man selv kan ende opp som den som trenger det mest, eller om den altruistiske bondens ånd skinner gjennom er det vanskelig å si. Det at de klimatiske utfordringene som treffer Norge i løpet av denne perioden kan ende opp med å treffe så bredt kan muligens være en faktor. Det som er sikkert, er at de ikke tar til takke med å redde seg selv. Det er ikke snakk om at hver enkelt bonde driver sitt eget forrådshus.

Forskjellene er derimot også påfallende. Et poeng som er verdt å komme med er at de ikke opererer på de samme områdene. De aller fleste kongelige magasinene finner vi i de større senterne i landet, samt på militærstrategisk viktige punkter. Bygdemagasinerne tenderer til å ha vært nøyaktig motsatt plassert. De ble ofte reist i de landsbygdene som er langt vekk fra nærmeste sentrale handelspunkt. Det er derfor viktig å huske at bygdemagasinerne og de kongelige magasinene kan sees i en sentrum/periferi-akse. Det er derfor nok ikke helt korrekt å si for eksempel at de to modellene «konkurrerte» med hverandre. Det skal likevel sies at for eksempel de kongelige magasinene i Trondheim delte ut korn til avsidesliggende bygder, hvor mindre grupper ble sendt for å handle korn på hele bygdas vegne. Når det i 1782 ble sendt korn fra Trondheim til Gudbrandsdalen er det et tegn på hvor bredt disse magasinene kunne nå.

De to typene kornmagasin kan også sees på som et uttrykk for to forskjellige politiske og økonomiske modeller. Overgangen fra kongelige magasiner til bygdemagasiner kan sees i sammenheng med overgangen fra den gamle til den nye løsningsmetoden. Merkantilismen, som var rådende i starten av perioden blir representert av de kongelige magasinene.

Kapittel 5: Avskaffing

5.1 Introduksjon og delproblemstilling

I 1833 er kornmagasinene på sitt mest utbredte, med rett under 250 kornmagasiner spredt utover. Like etter går antall magasiner stødig ned relativt raskt. Hvorfor skjer dette? Hvordan forsvinner disse magasinene som var så viktige for å sikre livsgrunnlaget til så mange mennesker? Blir de i så fall byttet ut med andre tiltak? Det skal vise seg at disse blir problematiske, men i seg selv interessante spørsmål. En del av forklaringene i dette kapittelet vil derfor bli spekulering rundt tema, heller enn å behandle kilder eller andre studier.

5.2 Stille rundt avskaffelsen

Den opprinnelige planen var å ta for seg hvordan avskaffingen av kornmagasiner foregikk og om man gikk fra en annen type krisehåndtering i møte med uår, eller om de ganske enkelt forsvant. Det har vist seg å være et overaskende vanskelig tema å ta for seg. Det er skrevet så godt som ingen ting om det, og de som har skrevet om kornmagasiner avslutter ofte med så vidt et avsnitt om hvordan magasinene når sitt største omfang i 1833, men at de siden gradvis faller fra.

Dette er en vanlig trend. Større endringer av infrastruktur har en tendens, både hos historikere og samtidens mennesker til å fokusere på det nye som dukker opp, heller enn å snakke om hvordan det gamle forsvinner. Mye tyder på at dette også har skjedd med kornmagasinene. Fra å være et tidvis opphetet tema med mange som har lyst til å mene noe og med store mengder penger og korn på spill, forsvinner de hen i møte med nye utfordringer og løsninger.

Magasinene forsvinner fort. Fra å være på sitt mest tallrike i 1833 med 249 magasiner, forsvinner over halvparten bare i løpet av en 17-årsperiode. Innen 1914 var bygdemagasinerne så å si fullstendig avskaffet.¹⁰⁸

Selv om det er påfallende, viser det seg å ikke være særlig unikt for Norge at dette skjer. Gjennom hele Europa i denne perioden, hvor land har i forskjellig grad og på forskjellige måter har skapt tiltak for å tilpasse seg den harde klimatiske virkeligheten, begynner så godt som alle tiltakene å forsvinne. Ikke bare det, men de forsvinner nokså

¹⁰⁸ Karlgård, 206

lydløst. Det er derimot ikke slik at det ikke er noe å snakke om i denne sammenhengen. Jeg vil nå komme med et par forslag til forklaringer på hvorfor denne avviklingen skjedde.

5.3 Sparebanker

En del av kornmagasinene gikk over til å bli sparebanker. I løpet av 1830- og 1840-årene begynner overgangen fra kornmagasiner til sparebanker å skje. Hos disse ble grunnfondet til sparebankene tatt fra de gamle reservene til kornmagasinene.¹⁰⁹ Disse sparebankene endte opp med å ta på seg blant annet rollen som bygdas støtteapparat for de trengende. Det kunne også tas ut lån og investeringer i bedrifter. I den stadig mer pengeintensive økonomiske perioden fikk bankene en stadig viktigere rolle.

I tillegg er det påfallende at veksten av slike sparebanker ser ut til å vokse fort frem og særlig på bygdene. Mens det i utgangen av 1840 var 24 sparebanker i Norge, vokste dette tallet bare et tiår senere til 90. Veksten har også en tydelig tendens mot bygda. Mens det i 1840 bare var tre sparebanker på landet, var i tiåret etter 58 av 90 sparebanker på bygda.¹¹⁰ Det er naturlig å tenke at de nok var flere små på bygda, mens det var færre men større i de store byene. Det er likevel en indikasjon på at landsbygda var imøtekommende med ideen. Det at bygdene også ofte hadde kornmagasiner som kunne konverteres gjorde muligens saken også lettere.

Det at kornmagasinene gjøres om til sparebanker er egentlig interessant i seg selv. Det kan gi en indikasjon på hva slags rolle de som levde i samtiden mente at kornmagasinene hadde. Kornmagasinene hadde ofte som uttrykk at de skulle hjelpe så mange som mulig. Selv om dette nok ikke alltid stemte, og i noen situasjoner kunne de ende opp med å skape mer skille mellom fattig og rik enn uten, var de uansett ofte som oftest i alle fall presentert slik. Overgangen til sparebanker kan derfor sees på som en videreføring av ideen av kornmagasiner som bistand til de fattige. Sparebankene som vokser frem rundt midten av 1800-tallet er banker med særlig fokus på de fattigste i landet. Det at flere bygder fant det forståelig og forsvarlig å føre verdiene i bygdemagasinet over i en sparebank kan være et uttrykk for dette synet. Kornmagasinene kan ha blitt sett på som bistand og almisser til de fattigste. Det er ingen tvil om at dette ikke utelukkende var planen og funksjonen til disse magasinene i deres unnfangelse, men at denne oppfatningen kan ha endret seg over tid. I løpet av 1850 begynner det å bli en god stund mellom hver gang disse lagrene tømmes, og i tillegg

¹⁰⁹ Sandvik, Pål Thonstad. En mer demokratisk kapitalisme?: Økonomi og samfunnsutvikling i Trøndelag 1750-1920. Oslo: Universitetsforlaget 2007

¹¹⁰ Rønning, Bjørn R. Norsk sparebankvesen inntil 1850. Oslo: Bibliotekatalogen 1972, s9

til de store kostnadene det av og til var med å drifte de, kan de også ha fått en langt mer bistandspreg.

Det kan også være at etter hvert som uårene lot vente på seg at magasinene fikk mer av en slik rolle nettopp fordi de ikke ble brukt. For eksempel Hjeltnes sine bygdemagasin hadde som eksplisitt ønske å hjelpe de fattige i tider hvor det ikke var nød og tiltaket til og med ga avkastning. Med tiden kan det godt være at denne funksjonen var den som overlevde lengst for bygdemagasinene. Overgangen fra kornmagasin til sparebank gir da langt mer mening. Det som nok starter som mer en sidefunksjon hos bygdemagasinene endte opp med å bli dets nye hovedfunksjon etter hvert som dets opprinnelige hovedfunksjon ble mindre relevant.

5.4 Klimaet blir mildere

I løpet av starten av 1800-tallet begynner den lille istid å gi slipp på Norge og Europa generelt. Man begynner å se mer stabilt klima og i snitt varmere somre.¹¹¹ Etter 1815 forsvinner de demografiske krisene for godt i Norge, og gjennom mesteparten av 1800-tallet hadde faktisk Norge den laveste dødeligheten i Europa, og de beste utsiktene for et langt liv.¹¹² Dette, samt klimadata som tilsier det samme, at det blir stadig mildere og mer stabilt, gir et tydelig bilde på at Norge, Europa, og verden er på vei inn i en annen tid. Dette skaper naturlig vis en del endringer i det politiske og sosiale livet også.

Det må likevel sies at det fortsatt kommer harde vintre og tørre somre. Vinteren 1837/1838 var så kald at det spredte seg is hele veien fra sør i Norge til Danmark, i Skagen.¹¹³ Slike år får derimot ikke like store utslag, særlig fordi de grusomme sjøkkårene som kommer flere år på rad gir slipp. Norge slipper også billig unna det notoriske «året uten sommer» i 1816, da det ser ut til å ha rammet Sentral- og Vest-Europa samt de britiske øyer mer enn Skandinavia og Øst-Europa.¹¹⁴ Etter 1840-tallet gir den lille istid derimot fullstendig slipp, og vi går inn den perioden vi nå er i med global oppvarming.

Det at klimaet virker å mildne kan sees i sammenheng med nedgangen i kornmagasiner. Hvis man kan se for seg at kornmagasinene dukker opp som et svar på uårene på 1740-tallet, gir det vel også mening at de forsvinner når uårene gir seg. Etter hvert som behovet for umiddelbar hjelp både med såkorn og matkorn begynner å lette, letter også naturligvis behovet for slike kornmagasiner.

¹¹¹ White et al, s313

¹¹² Dybdahl 2016, s161

¹¹³ Fagan, s202

¹¹⁴ Dybdahl 2016, 165

5.5 Avskaffelsen og andre faktorer

I tillegg til disse to store faktorene er det flere andre som må tas med i vurderingen.

Landbruksselskaper for eksempel vokser frem rundt slutten av 1700-tallet. Disse var organisasjoner som arbeidet med å fremme bedre og mer effektivt jordbruk. Det var ofte byborgere, embetsmenn og andre høytstående som lagde insentiver for at bøndene skulle utvikle og forbedre seg. Disse selskapene samler seg og får en sentralorganisasjon i 1809 som også sørger for å fremme bondens sak i viktige politiske saker. Disse selskapene var med på å forbedre jordbruket i Norge i løpet av perioden og kan ha spilt en rolle i å gjøre kornmagasiner mindre relevante.

En annen mulig grunn til avskaffingen av disse bygdemagasinene er at disponeringen av formannskapsloven av 1837 ble overført til kommunene. Dette førte etter hvert til at bygdemagasinene ble nedprioritert og fikk stadig mindre støtte, etter hvert som trang økonomi gjorde at man måtte begynne å lete etter måter å spare penger på.¹¹⁵ Det er påfallende at et sikkerhetsnettverk som jobbet for å mykne de tidvis harde slagene fra uår, som i lange tider hadde forårsaket sult og nød, nå igjen ble avskaffet. Dette igjen er nok som nevnt ovenfor til syvende og sist fordi disse uårene ikke hendte i nærheten like ofte. Det siste store sjokkåret var i 1816, det såkalte «året uten sommer». Etter dette kommer det ingen større uårperioder som skaper like store problemer, og tettheten på de som kommer er mindre.¹¹⁶ Det blir derfor vanskelig å si hvorvidt Løvenskiolds dissens lød sant sett da han sa at kommunene ikke hadde nok kunnskap til å ta vare på seg selv. De kastet i alle fall raskt vekk et av sine egne viktige sikkerhetsnett.

Det at kornmagasiner også gjorde en jobb, ikke bare som sikkerhet, men i mange tilfeller heller en tro om sikkerhet kan også spille en rolle. Hvis det stemmer at kornmagasin gjorde en vel så viktig rolle i å hindre frykten for kornmagasiner kan det også være at når uårene begynner å forsvinne så trenger man ikke en forsikring mot denne frykten også. Som diskutert ovenfor kunne kornmagasinene ha en avgjørende effekt på å hindre frykt for hungersnød, noe som igjen førte til at bøndene ikke turte å selge kornet sitt, noe som igjen skapte dyrtid og i verste fall hungersnød hos de som va avhengig av å kjøpe korn. Rollen kornmagasinene hadde i å hindre denne frykten ble naturlig vis mindre etter hvert som uår ikke dukket opp like ofte eller var like kraftig. Det kan derfor godt tenkes at det finnes et

¹¹⁵ Karlgård, s206

¹¹⁶ Dybdahl, s165

samsvar mellom frykt for uår og opp- og nedgangen av kornmagasiner, heller enn uår i seg selv. Til tider kan denne forskjellen være relativt hårfin, for eksempel de gangene der redselen ble bekreftet. De gangene derimot det ikke var behov for frykt, men den likevel regjerte, kan det være relevant. Det er liten tvil om at en større hungersnød som den på 1740- eller 1770-tallet gjør inntrykk og skaper traumer. Med nye generasjoner og mindre ulykke begynner denne frykten derimot å minske.

Det viser seg å være et poeng er at de ble avskaffet for å spare penger. Dette i seg selv er et merkelig poeng, da de ikke kostet veldig mye, og virket til tider som en forsikring mot direkte hungersnød.¹¹⁷ Det at de likevel forsvinner kan tyde på at uårene har endt opp med å bli så langt vekk i tid at man ikke lengre anser de som like viktige. Overgangen fra den lille istid til den moderne varmeperioden er i gang og vi ser at det blir stadig færre uår, både i form av matmangel og i form av færre klimasjokk. Denne nedgangen korrelerer med nedgangen i antall bygdemagasiner i Norge. Dette kan tyde på at de dukket opp og var et direkte middel mot de sjokkårene og krigsperiodene som skapte dyrtid gjennom siste halvdel av 1700-tallet. Det kunne tenkes at det for eksempel var mindre matmangel i landet *fordi* det var så mange bygdemagasiner, men det ville i så fall ikke vært noen grunn til å avskaffe de, men da heller videre utvide initiativet.

Overgangen fra merkantilisme til moderne økonomisk teori kan også sees på som en delforklaring til denne nedgangen. Viljen fra myndighetene i denne perioden går gradvis over fra å ønske å involvere seg og bidra, for eksempel i denne sammenhengen gjennom å dele ut lån og å drifte de kongelige magasinene som sivile kornmagasiner i tillegg. Etter hvert som Adam Smith sine ideer spredde seg gjennom Europa, endret fokuset seg stadig mer. Fri handel og markedskrefter fikk fokus over statens ansvar og involvering, som igjen førte til at myndighetene stadig mer trakk seg vekk fra slike initiativer. De store kongelige magasinene ble ikke lenger et interessant svar på problemet med forsyning og avlingssvikt.

Det skal også sies at disse tiltakene naturligvis også faktisk godt kan ha fungert. Det er liten tvil om at kornmonopolet for eksempel, et godt eksempel på merkantilismen i Danmark-Norge, førte til forsyningsproblemer for Norge. Selv om dette monopolet ofte fikk unntak og lettelser i uår og nødstilfeller, var det fortsatt en lov som drev befolkningen til stadig å trenge slike unntak. At myndighetene i Danmark-Norge og senere Sverige og Norge også begynte å lene seg mot den mer liberale økonomiske gjorde nok at tiltak som de kongelige kornmagasinene ikke ble like relevante lengre.

¹¹⁷ Karlgård, s206

Et annet viktig poeng var at Napoleonskrigene etter hvert også var over. Etter Kielfreden var fortsatt kornmagasinene på fremvekst. Napoleonskrigene hadde påført stort press på den dansk-norske økonomien og påvirket handelsmulighetene til Norge betraktelig, noe som igjen gjorde at uår og misvekst hadde større sjanse for å skape større problemer.

At overgangen skjer, og at disse magasinene forsvinner er i alle fall sikkert. Det som er påfallende at er vanskelig å si noe særlig om er hvorvidt man i samtiden mente at disse tiltakene ble erstattet av andre tiltak. Til hvor stor grad kan man for eksempel si at de gjorde en vurdering når de avskaffet bygdemagasinene i en kommune om hvilke andre tiltak som skulle utføre den samme rollen?

Like fult blir det mildere og mer stabilt klima, og kriger slukte ikke lenger like mye av kornproduksjonen. Det kan vel spekuleres i hvorvidt dette var en klok avgjørelse eller bare et sjansespill som ga avkasting. Man skal være var om å gå i en for teleologisk forklaring om sammenhengen mellom at klima mildner og avskaffingene av magasinene. Det er lite som tyder på at menneskene på midten av 1800-tallet hadde en særlig oppfatning av at de va på vei ut av en ustabil klimatisk periode, eller inn i en mer stabil en. Det er derfor betenkelig at et slikt sikkerhetsnett forsvinner så uten videre. Store nøder og manndød med opphav i mangel på korn hadde skjedd de siste hundre årene, og i løpet av så vidt en mannsalder er systemet som skulle beskytte mot denne nøden vitret hen i møte med andre økonomiske utfordringer.

Hvorvidt dette kan sees på som en kritikk av den fremvoksende økonomiske modellen, eller om det er snakk om at det er menneskelig natur å fokusere på de truslene og problemene som er mest umiddelbart i synsfeltet er vanskelig å si. Det er nok ikke snakk om en enkelt forklaring heller, men heller en samling av forklaringer.

5.6 Delkonklusjon

Kornmagasinene når sin høyde i 1833, mer gir seg relativt raskt etter dette. Bare 17 år etter at de når denne toppen er de blitt er antallet halvert, og innen 1914 er det så å si fullstendig avskaffet. Denne endringen er rask og interessant. Det er dessverre ikke skrevet veldig mye om denne nedgangen, noe som er typisk for perioden. Det er likevel mulig å gjøre seg noen betenknninger.

En av de kanskje mest innlysende er at de ikke har en veldig lang levetid totalt sett. Enten man teller det fra de kongelige magasinene blir åpnet for offisiell bruk i 1769, eller når Hjeltnes startet sitt første bygdemagasin i 1775 er det snakk om rundt 60 år med disse bygdemagasinene. De forsvinner på omtrent like lang tid. Selv om det føles som at det har vært en hardt kjempet kamp for få etablert disse magasinene, og deres virke kunne være med

på å redde mange menneskeliv i løpet av sjokkårene som herjet, blir de like fullt avskaffet så raskt man ikke anser de som relevante lengre.

De forsvinner derimot ikke fullstendig. Et par av de ble som sagt gjort om til sparebanker. Denne overgangen kan sees på som en overgang i funksjonalitet for kornmagasinene i løpet av denne mer stabile perioden. Siden de ikke lengre hadde noen særlig funksjon som sikring av så- og matkorn til bygda fikk de en annen rolle. Siden de aller fleste av de bygdemagasinene vi har sett på i denne oppgaven anså det som en del av magasinets ansvar å også hjelpe de mest trengende ut av fattigdom, ble det nok etter hvert naturlig at det ble fokusert mer på dette. Overgangen til sparebankordning gir derfor mening.

Det er derimot mange andre grunner enn klima som også vil være svært relevante for nedgangen av disse kornmagasinene. Mange av disse vil være store nok studier i seg selv til at jeg bare med bred pensel kan peke på andre årsaker. Det er naturligvis ikke bare klima som har vært avgjørende i kornmagasinenes avskaffing. Napoleonskrigene avsluttes i 1814 og Norge trenger ikke la store mengder ressurser, deriblant korn, bli slukt i det endeløse maskineriet som er krig.

En stadig mer moderne økonomisk tilnærming ble også gjort av myndighetene i denne perioden, som igjen førte til at for eksempel de kongelige magasinene ikke ble sett på som en ønskelig løsning på problemet med forsyningssvikt og hungersnød. Disse kongelige magasinene var også et resultat av stadig krigføring, og nedgangen i krig førte naturligvis til mindre fokus på hva disse kongelige magasinene kunne og ikke kunne gjøre i fredstid. Den samme vurderingen ble gjort av de prøyssiske kornmagasinene i deres storhetstid, og det er nærliggende å tro at tiltak som var så dyre i drift som disse kongelige magasinene var, så var det interesse for å gjøre de så anvendbare som mulig.

Reformer og omorganiseringer i jordbruket førte også frem andre svar på tiltalen om hungersnød og uår, gjennom deres større samarbeidsvilje og evne. Samtidig ble formannskapsloven dels en overføring av makten til de lokale bøndene, som igjen førte til at de var i stand til å raskere ta avgjørelser på hvorvidt de trengte kornmagasiner for eksempel. Det er der betenkelig at avgjørelsen blant mange bygder var å avskaffe bygdemagasinene med forklaring i kostnader, selv om disse magasinene i visse steder må ha hatt en avgjørende funksjon.

Man må da også huske at bygdemagasinene i stor grad var bygget på oppfordring fra myndighetene. Det kan tenkes her at en god del av de bygdene som fikk hjelp til å bygge slike magasiner ikke selv mente at de trengte de, eller at bygda hadde løst problemene på andre måter. Det må derfor tas med i vurderingen at disse magasinene muligens ikke var den

velsignelsen den var for andre. Dette er dessverre ikke noe jeg har noen tydelige kilder på, men det er ikke vanskelig å tenke seg at noen bygder anså dette mer som et påtrengende tiltak ovenfra, enn det nedenfra-og-opp tiltaket det begynte som.

Kapittel 6: Konklusjon

6.1 Konklusjon

I denne oppgaven har jeg sett på kornmagasin, fra deres unnfangelse og diskusjonen rundt det, til gjennomføringen av disse ideene, til deres avskaffing. Jeg har sett på hvordan denne prosessen har foregått gjennom kildestudier og dels gjennom en klimahistorisk vinkling. Jeg har tatt for meg kornmagasiner nettopp fordi de kan være et spennende møte mellom det politiske, det sosiale og klimatiske faktorer i min periode. Kornmagasinene kan sees som en vilje til å handle og å håndtere de klimatiske utfordringene menneskene i perioden levde gjennom. Dette kan studeres uavhengig av hvorvidt de som levde gjennom disse utfordringene hadde noen forståelse av at de for eksempel levde gjennom «den lille istid», så lenge den som studerer det klarer å huske dette. Jeg har likevel ikke prøvd å utelukkende fokusere på de klimatiske faktorene, men gitt de ekstra fokus.

En av de viktigste forgjengerne til denne oppgaven er det såkalte kirkesalget som skjer i løpet av 1720-tallet. Salget av geistlige eiendommer for å fylle den tomme Dansk-Norske statskassa får en uventet konsekvens i form av at bøndene mister sin reserve i møte med uår. Der kirken før beholdt kornet som var betalt i tiende i egne tiendeboder over vinteren i tilfelle det skulle bli behov for det, blir kornet etter salget sendt mye mer direkte til myndighetene. Man merker særlig godt denne endringen i kriseårene 1740-1742, hvor en demografisk krise inntreffer og folk dør av sult og sykdom. På mange måter kan man se på diskusjonen og politikken rundt kornmagasiner som et ettermæle av denne krisen.

Diskusjonen rundt kornmagasiner dukker opp rundt 1760-tallet, med Gerhard Schønning og Baltazar Fleischer. Disse presenterte hver sine ideer om hvordan den lokale befolkningen kunne bygge egne kornmagasiner som skulle hjelpe mot harde uår. Begge referer direkte til den svært tøffe perioden på starten av 1740-tallet, og begge var tydelig i at de var motivert av å lage tiltak for å håndtere disse utfordringene bedre neste gang. Samtidig begynte de kongelige kornmagasinene, som ellers var ment for militære forbehold, å åpnes for allmuen i uår og hungersnød.

I sin reneste form var ideen om kornmagasinene en ide om et sikkerhetsnett i møte med et ustabil klima. Magasinene skulle være til for å lagre korn over en viss periode og gis ut, enten som såkorn eller matkorn. Såkornet var SÆRLIG viktig da en dårlig avling kunne gi dårlig såkorn til neste sesong, som igjen kunne gi en enda dårligere avling. Kombinert med de periodene der det var flere uår på rad kunne dette bli et stort problem.

Debatten rundt disse kornmagasinene sier noe om hva slags inntrykk samfunnet som en helhet kanskje satt med i etterkant av noe så traumatisk som hungersnød og knusende demografiske kriser kan være. Det er også tydelig i måten Fleischer for eksempel presenterer sin ide, i at det skal hindre at slike ulykker skjer igjen. Dette tyder altså på at klimasjokkene på 1740-tallet faktisk direkte påvirket både samfunnet og hva som dukket opp på den politiske agendaen i Norge i perioden etter.

Fleischer referer også direkte til kirkesalget i sin presentasjon. Dette kan oppfattes som en ganske direkte kritikk av myndighetene, og henter til at deres gjerrighet kan ha vært med på å gjøre en vond periode verre. Selv om denne kritikken muligens ikke var veldig eksplisitt kan man lett tenke seg at dette var enda en god grunn for myndigheten til å følge ekstra godt med på debatten. Hvordan resten av landet reagerte på forslaget og debatten rundt kunne være en pekepinn på hvor nordmenn plasserte skylden for 1740. Som vi har sett har det ofte ikke vært et problem at det ikke produseres nok korn, men at kornet som produseres ikke fordeles på en jevn og rettferdig måte.

Det ble presentert tre forskjellige ideer til hvordan kornmagasin burde operere i møte med kriseperioder. De representerer hver for seg et syn på hvor mye av byrden av å lage slike sikkerhetsnett skulle lande hos bøndene og statlige. De kongelige magasinene utgjorde en nesten utelukkende statlig utgift, hvorpå det også ble statens ansvar å forsørge allmuen i nød. På den motsatte siden kommer Gerhard Schønning med sine bygdemagasiner, hvor det er et poeng at det ikke skal falle noen betydelig bekostning fra myndighetene, og at bøndene skal klare seg selv. Midt mellom disse finner vi Fleischer, med hans forslag om et slags spleiselag, eller et møte mellom de to ytterpunktene.

I et større bilde kan vi se på dette som et møte mellom kameralismen fra myndighetene og en tydelig tendens blant bøndene om å klare seg selv. Det er vanskelig å si hvorvidt dette ønsket kommer fra en tillit til seg selv eller en mistillit til myndighetene. Det er i alle fall liten tvil om at for eksempel kornmonopolet skapte en del kritikere blant de norske bøndene. Disse igjen minner om den større tendensen mot det som kalles bondekommunalisme. Bøndene var stort sett interessert i å løse problemene sine lokalt, heller enn å be om hjelp fra fjerne sentralmakter. Dette tyder på en distanse, ikke bare geografisk, men også mentalt mellom de dansknorske myndighetene og den norske bonden.

Debattens resultat kan da også sees i sammenheng med denne spenningen. Visestatholderens svar kan tolkes som en oppfordring til ikke å være for frempå. Konklusjonen til Benzons var at de norske bøndene ikke hadde råd til å etablere et slikt bygdemagasinsystem, og at det å lage det ville være å dømme de uvitende, hjelpeløse

bøndene til kollektivt selvmord. Det ender derfor opp som et ganske passende svar at de norske bøndene til slutt ender opp med å bygge sine egne bygdemagasiner på eget initiativ. Disse magasinene blir til slutt så populære og vellykkede at myndighetene ender opp med å støtte opp om og til og med oppfordre til å bygge flere. Denne helomvendingen er interessant. Det må sies i denne sammenhengen at de fleste var enige i at Fleischers forslag var meget mangelfullt, men at Benzons for eksempel var mer interessert i å utvide de kongelige magasinene vitner om denne spenningen mellom kameralismen og bondekommunalismen.

I det store og hele kan diskusjonen om kornmagasiner på 1700-tallet altså fortelle oss noe om spenningen mellom bygd og sentralmakter. Denne spenningen ble videre økt ved å leve gjennom en relativt hard klimatisk periode, som dyttet disse motstridende ideene og interessene mot hverandre.

Gjennomføringen av de ideene som ble diskutert var neste steg i oppgaven. Jeg tok for meg Hjeltnes og det første bygdemagasinet i Hardanger som en case for å se hvordan bygdemagasinet utviklet seg fra 1775 og utover. Særlig her så jeg på hvordan dette var et såkalt nedenfra-opp perspektiv, hvor bygdemagasinet starter i denne lille bygda og ender opp med å spre seg over hele landet, med oppfordringer fra myndighetene om å gjøre det. Bygdemagasinet hadde sine egne regler og var godt tilpasset sine lokale utfordringer. De var ofte basert på at flere i bygda gikk sammen om utgiftene eller på enkeltgaver fra rike enkeltmennesker. I eksempelet med Hjeltnes' magasin samlet de inn en større mengde penger som ble brukt av et par utvalgte forvaltere til å handle inn korn når det var billig, og selge det i dyrtid og uår.

Bygdemagasinet i Hardanger kan sees på som et uttrykk for det samfunnet det vokste frem i. Hvem som var med og hvem som ikke var det ble presentert. Denne ideen om et «vi» relativt på tvers av bygda er noe som kan tolkes ut av erklæringen til Hjeltnes. Dette bygdemagasinet kan sees på som et uttrykk for, om ikke hvordan samfunnet i Ulvik faktisk var, så i alle fall hvordan de hadde lyst til å være. Og hvis vi antar at Ulvik ikke var en radikalt annerledes bygd fra resten av landet, kan man igjen spekulere videre. Det kan virke som at man ikke var interessert i å løse dette problemet hver for seg, men heller finne løsninger som gagnet hele fellesskapet. Selv enker og de fattigste skulle kunne hjelpes i nød. Det at de fattige som skulle få ren bistand skulle være av verdig sort som hadde vist god karakter og arbeidslyst, kan tyde på at man var opptatt av nettopp denne fellesfølelsen, og at den som var villig til å hjelpe til med å hjelpe fellesskapet også selv skulle få hjelp hvis den trengte det. Dette reflekteres også i at den som forvalter denne magasinordningen også kunne stemmes vekk hvis flertallet mente at han ikke gjorde en god nok jobb. Denne måten å

balansere makt hos folket på er interessant, og naturligvis en kontrast til resten av samfunnsstrukturen, både innad i bondesamfunnet, med gårdseiere og husmenn, og generelt bønder og myndighetene.

Det skal påpekes at bondesamfunnet likevel ikke var fullstendig rettferdig og demokratisk på denne tiden. Det var tydelige og systematiske forskjeller på folk, og både i debatten tidligere og rundt gjennomføringen er det klart at det ikke er noen tvil om at det er et skjevt samfunn. Det at man i det minste hadde lyst til å presentere seg som inkluderende er uansett interessant.

Samtidig som dette skjedde var det en pågående debatt om de kongelige magasinene, som begynte å være ute i hardt vær. Det ble erklært at intensjonen med disse magasinene skulle bli å hjelpe befolkningen i uår gjennom salg eller lån av korn til en kontrollert pris. Dette med dyrtid var et gjengående problem, hvor det oftere var prisen på kornet som skapte nød, heller enn tilgangen på korn i seg selv. Diskusjonen rundt disse kongelige magasinene vokser til i løpet av 1780-tallet. Det ble argumentert for at magasinene kostet alt for mye, og at de i tillegg ikke faktisk klarte å oppfylle de oppgavene de blir satt til å gjøre.

Kornmagasiner var så mye mer enn bare et sett med planker og korn. Det er viktig å huske at kornmagasiner også var et redskap for å kontrollere befolkningens oppfatning. I første rekke var disse kongelige magasinene et redskap for å si at myndighetene passet på sine undersåtter. At de kongelige kornmagasinene spiller denne rollen som maktsymbol og legitimering av makten skal ikke undervurderes. Det er viktig for å forstå kornmagasiner på denne tiden at de ikke bare var en rent teknologisk tilpassing, men et sosialt og politisk uttrykk i sin tid. Rollen til kornmagasiner var mangesidige og varierte avhengig av øye som så. I tillegg til dette er de også et resultat av den klimatiske perioden de dukker opp i.

I den sammenhengen var de også et uttrykk for sikkerhet. Dette gjelder muligens like mye for de kongelige magasinene som for bygdemagasinene. Denne frykten har blitt diskutert ovenfor som et traume i befolkningen i etterkant av slike dramatiske demografiske kriser. Frykten i seg selv skaper andre problemer, som at bøndene holder på kornet selv i frykt av hungersnød, heller enn å selge det til de som er helt avhengig av å kjøpe korn. Igjen kan vi se de klimatiske faktorene spille inn og former samfunnet med sine svingninger.

Til slutt skjer det en retningsendring fra myndighetene, og de kongelige magasinene ble faset ut som en løsning på uårsproblematikken. I stedet blir det gitt stadig flere oppfordringer fra myndighetene om å bygge bygdemagasiner, og etter hvert kommer det også tilbud om økonomisk støtte til å etablere de. Hvis vi ser på de to typene kornmagasiner som konkurrerende vil det være trygt å si at bygdemagasinene vinner frem mot slutten av 1700-

tallet.

I det store og hele kan man spørre seg hvorvidt de kongelige magasinene var en suksess eller ikke. Dette igjen blir naturligvis avhengig av hvilken rolle du tilskriver dem. Som en direkte bistandspolitikk og klimatilpassede tiltak kan de kun sies å være moderat vellykket. De bidro dels til å minske presset på de mest utsatte bøndene i visse perioder, som for eksempel det trønderske kongelige magasinet som delte ut flere tusen tønner korn i enkelte tilfeller. Omfanget ble derimot ofte alt for stort, og lagrene for små, så det er tvilsomt hvorvidt de hadde noen stor innvirkning.

Det som er interessant er at disse magasinene nok ikke hadde noen stor suksess i å svinge den offentlige oppfatningen heller. Som vi ser i perioden er det ikke slik at bøndene stiller seg i kø for å be om utvidelser av de kongelige magasinene. Derimot utvikler de sitt eget magasinssystem, på tvers av og uten hjelp fra myndighetene. Dette igjen reflekterer nok spenningen mellom den norske bonden og de dansk-norske myndighetene. Hvorvidt de kongelige magasinene hadde en effekt i å bekrefte den øvrige myndighetens autoritet er vanskelig å si. Det at bygdemagasinene vinner frem, og at myndighetene selv også etter hvert begynner å støtte opp om løsningen sier sitt. Det kan også tolkes dithen at myndighetene rett og slett tilpasset sitt budskap om autoritet til det fremvoksende systemet av bygdemagasin. Gjennom å oppfordre og støtte opp om det kunne de ta tilbake sin posisjon som omsorgsgivere, og som autoriteter. Denne planen var derimot neppe særlig effektiv, siden så mye av autoriteten rundt selve magasinene lå hos de lokale bygdene. Uansett gir det et uttrykk for at myndighetene i alle fall forsøkte å fremstå som omsorgsgivere.

Hvorvidt bygdemagasinene var en suksess er en annen sak. Her må man også definere rollen til magasinet for å få en bedre forståelse. Som et rent nødtiltak ser det ut til å være relativt effektivt, selv om det ikke hindrer større hungersnød. Vi ser at dødeligheten går ned etter hvert som tiden går og bygdemagasinene blir mer utbredt. Det kan dog være andre forklaringer til nedgangen i demografiske kriser enn utviklingen av kornmagasinene. Eksempelvis gikk Napoleonskrigene mot slutten i samme periode og klimaet blir stadig mildere. Det som i alle fall er sikkert er at kornmagasinene blir veldig populære, og at de stadig vokser frem mot starten av 1800-tallet. Populariteten bygdemagasinene fikk kan sannsynligvis begrunnes i både de samfunnsmessige og de politiske rollene magasinene hadde. Like fullt kan deres popularitet forklares gjennom den mer eksplisitte rollen av å bistå med korn i uår. De overlever og vokser i alle fall gjennom flere kriseperioder, noe som må være et tegn på et vellykket tiltak.

Selv om det ikke er snakk om en myndighet som sådan i bygdene, er det likefullt en

maktstruktur der. I en slik sammenheng kan det godt være at bygdemagasinerne, innad i bygdesamfunnene, faktisk heller sementerte de forskjellene som allerede var der. De som satt på makten fra før, og kunne samle inn pengene som trengtes til å bygge de ut, var ofte de som satt igjen med en viktig rolle i disse magasinene. På den måten kan vi ha fått stadig mer inngrodde roller, hvor de som hadde makt bare fikk mer makt. Vi kan altså se på bygdemagasinerne både som redskap for å utfordre autoritet, som sett i sammenheng med de kongelige magasinene, eller som en bekreftelse av autoritet. Det er derfor viktig å huske fra hvilket ståsted man ser på kornmagasinene hvis man skal forstå de.

Kornmagasinene når sitt senit i 1833, hvor det finnes 249 bygdemagasiner spredt om i hele Norge. Like etter forsvinner de i en relativt overaskende fart. Det finnes her svært få kilder på hvorfor dette skjer, og enda mindre er skrevet om denne nedgangen. Jeg har likevel spekulert i forskjellige forklaringer til at dette har hendt, som et mildere klima, slutten på Napoleonskrigene, endring av magasinets rolle til sparebank, og organisatoriske endringer ellers i samfunnet.

Det er her påfallende at denne avviklingen skjer så raskt. Den siste større krisen i Norge skjer i 1815, hvor det både da og året før hadde vært større avlingssvikt og kornmagasinene ble anvendt. 17 år etter dette er antallet bygdemagasiner fortsatt voksende, men fallet i de følgende 17 årene er påfallende, med en nesten halvering i antall bygdemagasiner. Som diskutert i kapittel 5 er det mange mulige grunner til det, men det er fortsatt påfallende hvor kort tid det går mellom den siste demografiske krisen i Norge på grunn av uår og at nedbyggingen av magasinssystemet skjer. Bare 34 år etter denne krisen treffer begynner nedbyggingen. Det må være flere som lever og vokser opp under krisene i 1815 som også ser at bygdemagasinerne avskaffes.

Jeg har spekulert i forskjellige årsaker til at denne avskaffingen skjer, men den er fortsatt fascinerende for meg. Den kan muligens også sees på som et uttrykk for hvordan mennesker håndterer så store og generelle problemer som klimatiske utfordringer. På den ene siden kan man si at menneskets tilpasningsdyktighet er imponerende. Det oppfattes raskt at det er behov for tiltak og kornmagasinssystemet utvikles. Når man ikke lenger ser umiddelbare behov for kornmagasinene avskaffes de. Det kan godt tenkes at det ble gjort en slags risikovurdering der fordelene av et kornmagasin ble satt opp mot kostnadene av vedlikehold og drift. Hvor stor sjansen for at det skjer et nytt katastrofalt uår? Og hvor mye er det verdt å sikre seg mot denne sjansen? Ikke ulikt den type forsikring vi skriver i dag.

Det må derimot sies at denne tilpasningsdyktigheten kanskje også fører med seg en del problemer. Selv om det viste seg at Norge og resten av verden var på vei inn i en varmere

periode er det svært usannsynlig at noen i denne perioden faktisk visste at klimaet skulle utvikle seg i denne retningen. Hvis vi antar at bygdemagasinerne ble ansett som relativt vellykkede i å mildne utfallet av uår, vil det være meget betenkelig at de blir avskaffet så raskt som de blir. Dette er derimot et problem som er gjenkjennbart i dagens tilnærming til de menneskeskapte klimaendringene. De er ikke like opplagt synlige, og foregår på en stor tidsskala. På denne måten er det lett å se for seg at de menneskene som avskaffet bygdemagasinerne nok tenkte relativt likt som mange gjør om klimaendringene vi ser i dag. Så lenge de ikke er rett fremfor en, og ikke gjør et betydelig inntrykk blir de uviktige.

Utviklingen av kornmagasinene er et forsøk på å løse de utfordrende klimatiske endringene på 1700- og 1800-tallet. I dag står vi igjen ovenfor slike endringer. For å løse dagens klimautfordringer kan det derfor være interessant å se til datidens strukturelle utfordringer i løsningsgjennomføringen. Som vi har sett i denne oppgaven er kornmagasin langt mer enn bare «teknologien» å spare korn i et lager. En kombinasjon av sosiale, politiske og klimatiske faktorer måtte til for at kornmagasinene skulle kunne reises. Det er mye mer som trengs enn planker og korn. På samme måte er det langt mer som trengs for å håndtere de menneskeskapte klimaendringene vi ser i dag. Det å finne opp et fantastisk solcellepanel, eller en feilfri vindturbin er bare en del av det. For at vi skal klare å håndtere disse utfordringene kreves det både teknologi, en politisk vilje og sosiale strukturer for å utvikle løsninger. Det må et helhetlig perspektiv til for å håndtere en så stor utfordring som klimaendringene vi står ovenfor i dag.

Litteraturliste

- Behringer, Wolfgang. *A Cultural History of Climate*. Cambridge, Polity 2010
- Bjørge, Narve. *Selvstendighet og union: fra middelalderen til 1905*. Oslo: Universitetsforlaget 1995
- Collet, Dominik. *Storage and Starvation: Public Granaries as Agents of Food Security in Early Modern Europe*, i *Historical Social Research Vol. 35, No. 4*, s234-252. Geis 2010
- Collet, Dominik og Schuh, Maximilian red. *Famines During the 'Little Ice Age' (1300–1800): Socionatural Entanglements in Premodern Societies*. Heidelberg: Springer 2018
- Dybdahl, Audun. *Sult eller sykdom? Hva var årsaken til den demografiske krisen i Norge først på 1740-tallet?* Michael vol. 11. 2014
- Dybdahl, Audun. *Klima, uår og kriser i Norge gjennom de siste 1000 år*. Oslo: Cappelen Damm 2016
- Fagan, Brian. *The little Ice Age: How climate made history 1300-1850*, New York: Basic Books, 2000
- Hansen, Tor Ivar. *Med kongen som redningsmann. Kornmagasin som klimatilpasning på 1700-tallet*. Heimen bd. 52. 2015
- Herstad, John. *I helstatens grep. Kornmonopolet 1735–88*. Oslo: Tano Aschehoug 2000
- Karlgård, Bernt. *Kornmagasiner og kornreserver før og nå*. I *Statens Kornforretning 1929–1954*. Oslo: Statens Kornforretning 1954
- Kgl. res. 17. mai 1773: *Om magasinenes tilstand og funksjon. Kongelige resolusjoner 1772–1780*. Rentekammeret, Renteskriverkontorene. 2. Nordafjeldske kontor. Norske militære magasin. Oslo: Riksarkivet 1773
- Kgl. res. 28. mai 1788. Rentekammeret, Renteskriverkontorene. 2. Nordafjeldske kontor. Norske militære magasin. Oslo: Riksarkivet 1788
- Kgl. Res. 6. juni 1788. Rentekammeret, Renteskriverkontorene. 2. Nordafjeldske kontor. Norske militære magasin. Oslo: Riksarkivet 1788
- Lamb, Hubert. *Climate, History and the modern world*. London: Routledge, 1995

- Le Roy Ladurie, Emmanuel. *Times of feast, times of famine: a history of climate since the year 1000*, Garden City, NY, Doubleday 1971
- Lund, Niels Tønder: *Om Forsynings-Foranstaltninger*. *Borger-Vennen* nr. 32–35, 9. årgang. 1797
- Melve, Leidulf. *Historie, Historieskriving frå antikken til i dag*, 2010. Dreyers forlag, Oslo
- Rian, Øystein. *Maktens historie i Dansketiden. Makt- og demokratiutredningen 1998-2003*, Oslo 2003
- Myre, Jan Eivind. *Historie, En introduksjon til grunnlagsproblemer* Oslo: Pax 2014
- Notaker, Henry. *Ganens makt. Norsk kokekunst og matkultur gjennom tusen år*. Oslo: Aschehoug. 1993
- Pedersen, Einar Solheim. *Klimaets plass i norsk historie: En forskningshistorisk oversikt*. Stavanger : Arkeologisk museum i Stavanger 2016
- Post, J.D. *Meteorological Historiography. Times of feast, times of famine: a History of climate Since the Year 1000, av Emmanuel Le Roy Ladurie*. Bokmelding i *Journal of Interdisciplinary History III: BD4: s721-732*. 1973
- Amarty Sen, *Poverty and Famine: an essay on entitlement and deprivation*. Oxford: Clarendon Press, 1981
- Rian, Øystein. *Maktens historie i dansketiden*. Oslo: Makt- og demokratiutredningen 1998-2003 2003
- Rønning, Bjørn R. *Norsk sparebankvesen inntil 1850*. Oslo: Bibliotekatalogen 1972
- Sandvik, Pål Thonstad. *En mer demokratisk kapitalisme?: Økonomi og samfunnsutvikling i Trøndelag 1750-1920*. Oslo: Universitetsforlaget 2007
- Schøning, Gerhard. *Betænkning om offentlige Forraadshuses Opretning og Indretning i Norge*. Det trondhjemske Selskabs Skrifter. 1. bd. 1761a
- Schøning, Gerhard. *Om en del Uaar og Misvekst særdeles i Trondhjems Stift*. Det trondhjemske Selskabs Skrifter. 1. bd. 1761b
- Sprauten, Knut og Tranberg, Anna red. *Norsk bondeøkonomi 1650-1850*. Oslo: Samlaget 1996

- Suhm, Peter Friderich. *Nærværende Attende Sæculi Character, Tredie Stykke, i Det Trondhiemske Selskabs Skrifter. Tredie Deel Med Kobberne*. Kiøbenhavn 1765. 8vo.
- Thompson, E. P. *The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century*, i *Past and Present vol 50*: s76–136. Philadelphia: Dept. of English, Temple University 1971
- Thun, T. *Dendrochronological construction of Norwegian confier chronologies providing dating of historical material. Dr. Philos. Thesis*, NTNU, Trondheim 2002
- Thun, T *Summer climate and confier growth in mid-Norway. Chronologies from ancient construction timber compared with historical data*. 2006
- White, Sam og Pfister, Christian og Mauelshagen, Franz, red. *The Palgrave Handbook of Climate History*, London: Palgrave Macmillan 2018
- Øverland, Ole Andreas. *De norske Bygdemagasiner*. Kristiania: Landbruksdepartementet. 1913

https://snl.no/Ole_Andreas_%C3%98verland

https://nbl.snl.no/Ole_Andreas_%C3%98verland